T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ÇEVRE DİPLOMASİSİ

Şüheda Merve KARTAL

MAYIS– 2023

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ÇEVRE DİPLOMASİSİ

Şüheda Merve KARTAL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Sezin İba GÜRSOY

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Şüheda Merve KARTAL

ÖZ

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ÇEVRE DİPLOMASİSİ

Kartal, Şüheda Merve

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Sezin İba Gürsoy

Mayıs-2023

Çevre krizleriyle başa çıkmada sanayi devriminin öncüsü olan Avrupa ülkelerinin çabalarını anlamak oldukça önemlidir. Bugün, küresel çevre politikalarında önemli bir aktör olarak AB'nin nasıl bir tutum sergilediğini anlamak bu tezin ana motivasyonudur. Mevcut çalışma çevre diplomasisi kavramını tanıtarak, Avrupa Birliği'nin uluslararası düzeyde çevre diplomasisi girişimlerindeki rolüne odaklanmaktadır. Amaç, AB'nin çevre diplomasisi yaklaşımının yıllar içinde nasıl geliştiğini, küresel çevre yönetişimine nasıl katkı sağladığını göstermek ve 2019 sonrasındaki değişimini ortaya koymaktır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden belge analizi, söylem ve içerik analizine dayanarak çoklu bir metot uygulamaktadır. Veriler AB Konseyi, Avrupa Zirvesi ve Avrupa Komisyonun resmî web sitelerinden alınan sonuç belgeleri ve Birliğin Durumu Konuşmalarıdır. Bilimsel literatürden ve ilgili çevrimiçi portallardan elde edilen bilgiler, kilit sonuç raporları ile tamamlanmıştır. Sonuçta bu verilerde çevre ile ilgili öne çıkan kelimeler üzerinden çevre diplomasisi ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular AB çevre diplomasisinin 2019 yılındaki Avrupa Yeşil Mutabakatı' nın ilanından sonra kapsamlı bir strateji haline dönüştüğünü göstermektedir. Bu süreç AB'nin küresel iklim liderliği konumu güçlenmiş; çevre ve iklim diplomasisi Birlik içinde çok daha fazla konuşulur hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Çevre Diplomasisi, Avrupa Yeşil Mutabakatı, İklim Diplomasisi.

ABSTRACT

ENVIRONMENTAL DIPLOMACY OF THE EUROPEAN UNION

Kartal, Suheda Merve

Master's Degree in International Relations

Supervisor: Doc. Dr. Sezin Iba Gursoy

May 2023

It is very important to understand the efforts of European countries, the pioneers of the industrial revolution in dealing with environmental crises. Understanding how the EU emerges today as a important actor in global environmental governance is the main motivation for this thesis. This study focuses on the role of the European Union in environmental diplomacy initiatives at the international level by introducing the concept of environmental diplomacy. The aim is to show how the EU environmental diplomacy approach has evolved over the years, how it has changed global environmental governance, and to reveal its change after 2019. This thesis uses a multiple method based on document analysis, discourse analysis and content analysis from qualitative research methods. The data comes from concluding documents of the Council of EU and European Council, as well as from the official websites and the State of the Union of European Comission. Data from scientific literature and relavent online portals were supllemented with key concluding documents. As a result, an attempt was made to measure environmental diplomacy in these data through the prominent words about the environment. The results show that EU environmental diplomacy has become a comprehensive strategy after the announcement of the European Green Deal in 2019. This process has strengthened the EU's global leadership on climate action; environmental and climate diplomacy have become much more of a whole.

Keywords: European Union, Environmental Diplomacy, European Green Deal, Climate Diplomacy.

Canım kardeşim Talha'ya ve doğaya…

ÖNSÖZ

Her çalışmanın arkasında şüphesiz pek çok kişinin katkısı bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışmada en büyük pay sahibi olan, engin tecrübesi ile her zorlukta yol gösteren, bu süreçte asla yalnız bırakmayan, çalışmamın başından sonuna kadar ilgi ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Sezin İBA GÜRSOY' a teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca yolumu aydınlatan, bugünlere gelebilmemde emeği olan bütün hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman olduğu gibi tez yazım sürecimde de yanımda olan kıymetli annem Vildan KARTAL ve kıymetli babam Hasan KARTAL başta olmak üzere abim Yahya KARTAL, ablam Zehra KARTAL ve kardeşim Talha KARTAL' a tüm desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Dostluğunda olduğu kadar tezimde de desteğini esirgemeyen sevgili arkadaşım Rabia DEMİR' e ve diğer tüm kıymetli dostlarıma teşekkür ederim. Son olarak hayatımda özel bir yere sahip olan Furkan PAMUK' a süreç içerisinde sağladığı tüm desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BEYAN iii

ÖZ iv

ABSTRACT v

ÖNSÖZ vii

KISALTMALAR LİSTESİ x

TABLOLAR xii

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM 7

1.1. Diplomasi Kavramı 7

1.1.1. Diplomasinin Tarihsel Gelişimi 8

1.1.2. Diplomasi Türleri 13

1.2. Çevre Diplomasisi: Literatür 14

1.2.1. Çevre Diplomasisinin Ortaya Çıkışı 16

1.2.2. Çevre Diplomasisinin Gelişimi 17

1.2.3. Uluslararası Girişimler 20

1.2.4. Çevre Diplomasisi Uygulama Şekilleri: Etkinliği ve Sınırlılıkları 27

2. BÖLÜM 35

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE YÖNETİMİ VE DİPLOMASİSİ 35

2.1. Avrupa Birliği'nin Çevre Yönetiminin Temelleri 35

2.2. Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Eylem Planı 40

2.2.1. Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Genel İlkeleri 46

2.2.2. Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Araçları 49

2.3. Avrupa Birliği İklim Politikası 53

2.4. Avrupa Yeşil Anlaşması Diplomasisi 57

2.5. Avrupa Birliği Çevre Diplomasisi ve Uluslararası İş birliği ... 59

3. BÖLÜM 65

ANALİZ 65

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 65

3.2. Araştırma Sorusu 69

3.3. Araştırma Yöntemi 70

3.4. Araştırma Kısıtları 72

3.5. Araştırma Bulguları 73

3.5.1. Avrupa Birliği Konsey Sonuçları 74

3.5.2. Avrupa Zirvesi Sonuçları 85

3.5.3. Avrupa Komisyonu Sonuçları 92

3.5.4. Avrupa Parlamentosu Sonuçları 94

3.6. Tartışma 97

SONUÇ 101

KAYNAKÇA 105

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devleti

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

BM : Birleşmiş Milletler

BMİDÇS : Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

CFC : Kloroflorokarbon

CO2 : Karbondioksit

COP : Taraflar Konferansı

CSD : Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu

ÇEP : Çevre Eylem Programı

ÇED : Çevresel Etki Değerlendirmesi

DG : Çevre Genel Müdürlüğü

ECOROPA : Avrupa Ekolojik Düşünce ve Eylem Ağı

ECCP : Avrupa İklim Değişikliği Programı

EEAS : Avrupa Dış Eylem Servisi

EMAS : Avrupa Birliği Eko-Yönetim ve Denetim Sistemi

IUC : Uluslararası Kentsel İş birliği Programı

KETS : Kore Emisyon Ticaret Sistemi

LAC : Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri

SHK : Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

STK : Sivil Toplum Kuruluşları

SPIPA : Stratejik Ortaklıklar

TDK : Türk Dil Kurumu

UNEP : Birleşmiş Milletler Çevre Programı

UNCED : Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı

UNCSD **:** Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı

WCED **:** Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

TABLOLAR

Tablo 1: Son 5 Yıllık Yazında AB ve Çevre ile İlgili Tezler……..66

Tablo 2: Yazında Çevre Diplomasisine Yönelik Tezler……..68

Tablo 3: 2015-2023 Yılları Arası Konsey Sonuç Belgelerinde Çevre ile İlgili Kelimeler……..85

Tablo 4: Avrupa Zirvesi'nin 2015-2023 Yılları Arasındaki Sonuç Belgelerindeki Kelimeler……..86

Tablo 5: 2015-2022 Yılları Arasındaki Komisyon Başkanları Durum Konuşmalarında Kelime Sayıları……..93

GİRİŞ

Çok eski zamanlardan bu yana insanlığın karşı karşıya olduğu pek çok sorunun kaynağını oluşturan çevre, özellikle son yarım yüzyıl içerisinde boyutları ve yarattığı sonuçlar açısından ekosistemi bir bütün olarak tehdit eden bir duruma gelmiştir. 21. yüzyıla dair ana politik gündem maddeleri arasında iklim değişikliği başta olmak üzere küresel çaptaki çevre problemleri yer almaktadır. İklim değişikliği, kirlilik, biyo-çeşitliliğin azalması ve ozon tabakasının incelmesi gibi birbiriyle ilişkili ve dünyayı tehdit altına alan birçok çevresel problem küresel toplumun üzerinde tartıştığı temel konuların başında gelmektedir. Bu kötü gidişatın insan kaynaklı başlıca nedenleri; insanlığın doğayla iletişimindeki hataları ve bu hatalardan ders çıkarmaması, nüfusun artmasıyla birlikte üretim-tüketim kapasitesinin çevresel tahribatı şiddetlendirmesidir. Küreselleşmenin de etkisiyle insanlık bu dönüşümü sürdürülebilirlik ile uyumlu bir şekilde gerçekleştirememiştir.

Çevre problemlerinin yalnızca bir devletin değil tüm dünyanın meselesi olduğu ve bu meselelerin sadece sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin desteği ile değil, aynı zamanda uluslararası örgütlerin ve devletlerin ürettikleri politikalar ile çözümlenebileceği anlaşılmıştır. Diplomasi bu kısımda yeni haliyle ortaya çıkmaktadır. Çünkü politikalar arasında bir etkileşim söz konusuysa orada işleyen bir diplomasi mevcuttur. Dolayısıyla çevre sorunlarının çözümü için başvurulan en temel araçlardan biri son yıllarda "çevre diplomasisi" dir. İklim değişikliği ve daha fazla çevre sorununun yoğunlaşmasıyla birlikte, çevre diplomasisinin önceliği hem teori hem de uygulama olarak artmaktadır.

Çevre diplomasisi uluslararası ilişkilerde çevre sorunlarının ele alınması için kullanılan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım çevre sorunlarının çözümüne yönelik iş birliği ve diyaloğu teşvik etmeyi hedeflemektedir. Uluslararası düzeyde iş birliği ve diyalog çevre sorunlarının çözümüne yönelik adımların atılmasına ve uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Çevre diplomasisi, ülkelerin çevre sorunlarıyla ilgili politika koordinasyonunu,

bilgi ve teknoloji paylaşımını ve çevreyle ilgili uluslararası anlaşmaların müzakeresini içermektedir.

Avrupa çevre diplomasisi, Avrupa Birliği (AB) ve üye devletlerinin, küresel çevre sorunlarına karşı ortak bir yaklaşım benimsemeleri ve uluslararası alanda çevre koruma politikalarını teşvik etmeleri amacıyla yürüttükleri bir diplomasi çalışmasıdır. AB, kurum ve üye devlet ağı nedeniyle iklim değişikliğini ele alan uluslararası süreçlere katkıda bulunan önemli bir aktör konumundadır. Birlik bir süredir uluslararası düzeyde iklim değişikliği konusunda iş birliğini çeşitli yollarla (çoğunlukla iki ve çok taraflı zirveler, politika diyalogları ve ulusötesi politika ve uzman ağlarının oluşturulması) teşvik etmektedir.

1970'lerde çevre ile ilgili girişimler başlatan Birlik 2000'lerden sonra iklim değişikliğini güçlü bir siyasi öncelik olarak kabul etmiştir. Bu anlamda AB son yıllarda küresel iklim politikalarına öncü olmuştur denilebilir. Öncü/lider terimi elbette göreceli bir terimdir. Fakat Birlik; Çin, ABD ve Avustralya gibi ülkelerin duruşu nedeniyle nispeten ilerici olarak görülmektedir. Tabi bunda çevre politikasının ve iklim değişikliğinin özellikle 2009'da COP15 (*COP: Conferences of the Parties*-Taraflar Konferansı) ve 2015'te COP21'e giden süreçte, küresel siyasi kamuoyunun çok yüksek düzeyde ilgisini çekmesinin önemli payı bulunmaktadır.

2000 yılında Avrupa Komisyonu'nun oluşturduğu Avrupa İklim değişikliği programı AB'nin küresel düzeydeki liderlik pozisyonunu güçlendiren bir uygulama olarak görülmektedir. Ardından 2011'de iklim diplomasisi girişimi başlatılmış; sonrasında 2016'da Paris İklim Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Paris İklim Anlaşması iklim değişikliğiyle mücadele yönteminin ve araçlarının geliştirilmesine katkı sağlayarak Birliği iklim değişikliği ile mücadelede daha donanımlı bir aktör haline getirmiştir.

2019'da Avrupa Yeşil Mutabakatı sunulmuştur. Bu Mutabakat, AB'nin doğal sermayesini muhafaza etmeyi ve ilerletmeyi ve toplumun sağlığını ve refahını çevre ile ilgili tehlikelerden korumayı hedeflemektedir. 2021'de iklim değişikliğine karşı uyum konusunda yeni AB Stratejisi kabul edilmiştir. Strateji AB'nin 2050 yılına kadar iklim değişikliğinin beklenen etkilerine karşı dirençli bir toplum haline gelmesi için uzun vadeli bir

vizyonun ana hatlarını çizmektedir. AB'nin yüzyılın ortasına kadar iklim nötr olma iddialı hedefini tamamlayan bu Strateji AB'nin ve dünyanın iklim değişikliğinin etkilerine karşı kırılganlığını en aza indirgemeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmaya rehberlik edecek araştırma sorusu: "AB'nin çevre diplomasisi zaman içerisinde değişiklik göstermiş midir?" olacaktır. Soruyu yanıtlamak için çalışmada öncelikle çevre diplomasisi kavramı literatürde incelenerek kavram hakkında bir görüş sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Birliğin çevre politikaları incelenerek çevre konusunda sergilediği duruş tespit edilmeye çalışılmıştır. Mevcut çalışma çevre diplomasisi kavramına ve Avrupa Birliği'nin uluslararası düzeyde çevre sorunlarının çözümüne yönelik çevre diplomasisi girişimlerindeki rolüne odaklanmaktadır. Amaç, AB'nin çevre diplomasisi yaklaşımının yıllar içinde nasıl geliştiğini ve küresel çevre yönetişimine nasıl katkı sağladığını göstermektir.

Bu tez AB çevre diplomasisi yaklaşımını irdelerken; AB'nin farklı kurumlarını ve bunların çevre diplomasisi konusundaki tutumlarını temel analiz düzeyi olarak belirlemiştir. AB'nin çevre diplomasisinin çalışmada analiz edilecek ana aktörleri; AB Konseyi, Avrupa Zirvesi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu' dur. Avrupa Parlamentosunun rolü kısmen azdır bu yüzden Parlamento'ya daha az odaklanılacaktır. Avrupa Dış Eylem Servisi (EEAS) gibi benzer oluşumlarda AB'nin çevre diplomasisinde oldukça önemlidir fakat araştırmanın sınırlı zaman çerçevesi nedeniyle yalnızca AB'nin resmî yasa koyucu ve koruyucu kurumlarına odaklanılacaktır.

Tezde belgesel analiz yöntemi kullanılarak; 2015 yılından 2023 yılına kadar Birliğin ana kurumlarının belgeleri incelenmiştir. Öncelikle AB Konseyi sonuç belgeleri, Avrupa Zirvesi sonuç belgeleri, Avrupa Komisyonu Başkanlarının Birliğin Durum Konuşmaları ve son olarak Avrupa Parlamentosu'nun 2018 tarihli "İklim Diplomasisi Raporu" detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu tez için toplamda Birliğin 4 kurumundan 1194 belge toplanmış ve mercek altına alınmıştır. Literatürden ve ilgili çevrimiçi portallardan elde edilen bilgiler, kilit sonuç raporları ile tamamlanmıştır.

Mevcut çalışmada nitel yöntem içerisinde insanı ve oluşturduğu söylemi daha iyi anlamak ve analiz edebilmek için temeline yorumsamayı alan, "söylem çözümlemesi / analizi" tekniği temel alınmıştır. Söylem analizi ise temeline yorumsamayı alan ve anlam üzerine odaklanan bakış açısına sahiptir. Maarten Hajer tarafından geliştirilen "Tartışmacı Söylem Analizi" gibi bir söylem analitik perspektifi kullanılarak çevre sorunlarını anlama ve politika üretmeye rehberlik etmiştir. Söylem, sosyal fenomenlerin veya gerçeklerin üretimine ve aktörlerin davranışlarını anlamaya yardım etmektedir. Bu yöntemle yapılan çalışmalar 1980'lerin sonlarından bu yana siyaset biliminde giderek daha da artmıştır ve dilin çevre politikasındaki rolü daha ciddiye alınmıştır.

Bu noktada söylem çözümlemesinin yanı sıra çalışmanın "AB'nin çevre diplomasisi nasıl gelişim göstermiştir?" sorusuna cevap aramak için içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi sayım ve tekrar üzerine yoğunlaşan bir tekniktir. Yukarıda özetlenen söylem analitik perspektifinin kavramsal temelleri Maarten Hajer tarafından çevresel söylem politikası adlı kitabında atılmıştır.

Araştırmanın temelini oluşturan belge analizi ve söylem analizine ek olarak içerik analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Dolayısıyla tezde çoklu metot kullanıldığı söylenebilir. Literatürde AB çevre diplomasisi hakkında analizler olmasına rağmen çevre diplomasisi özelinde belli seçilmiş kelimeler üzerinden yapılan çalışmalara rastlanmamıştır. Tez çalışması, bu boşluğa yönelerek çevre diplomasisi merceğinden AB'nin konu hakkında yıllar içerisinde yaşadığı değişimi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi AB'nin yasa koyucu ve koruyucu olan 4 kurumu üzerinden analiz yapılacaktır. Bu kurumlarda kullanılan belgelerde seçilmiş anahtar kelimeleri mercek altına alınacaktır. Bu kelimeler literatürde çevre diplomasisi tanımlanırken sürekli rastlanan veya kullanılan kelimelerdir. Seçilmiş kelimeler, belgeler ingilizce olduğundan kaynaklı öncelikle İngilizce olarak aranmış daha sonrasında Türkçeye çevrilmiştir. Bu anahtar kelimeler; "görüşme", "müzakere", "diplomasi", "çevre", "çevre diplomasisi", "iklim" ve "iklim diplomasisi" dir.

Bu bağlamda tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde diplomasi kavramı teorik olarak ortaya konulup; çevre diplomasisi hakkında bir kavramsal çerçeve çizilecektir. İkinci bölümde AB çevre politikaları mercek altına alınarak AB'nin çevre diplomasisi hakkındaki literatür sunulacaktır. Üçüncü bölümde ise bahsedilen çoklu metotla kurumların belgeleri analiz edilecek ve tespitler/bulgular ortaya konacaktır.

Bu yönleriyle mevcut çalışma hem güncelliği hem kavramsal açıdan çevre diplomasisi gibi yeni bir kavrama yönelmesi hem de kullandığı çoklu yöntem bakımından ulusal yazına bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu çalışma, benzer alanlarda daha ileri çalışmalar için ilham verici olmayı arzulamaktadır.

1. BÖLÜM

DİPLOMASİ

1.1. Diplomasi Kavramı

Kavramsal olarak diplomasi geçmişten günümüze süregelen tartışmalara konu olmuştur. Diplomasi Yunanca "diploma" kelimesinin kökeninden türemiştir. Türk Dil Kurumu'nun (TDK) diplomasi tanımı, "uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü; yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı" şeklindedir.[1] Oxford İngilizce Sözlüğü 'ne göre diplomasi, "uluslararası ilişkilerin müzakere yoluyla yönetilmesidir; bu bağlantıların büyükelçiler ve elçiler tarafından ayarlanma ve yönetilme yöntemi; diplomatın işi veya sanatı" dır.[2] Diplomasi sözlüğünde (*A dictionary of diplomacy*) ise diplomasi kavramı,

> *"Egemen devletler arasındaki ilişkilerin, yurt içinde veya yurt dışında bulunan, devletlerinin diplomatik hizmetinin üyeleri veya geçici diplomatlar olan yetkililer aracılığıyla yürütülmesi. Bu nedenle diplomasi, uluslararası kuruluşlarda temsilcilerin görevlendirilmesini içerir."*[3]

Uluslararası ilişkiler ve Diplomasi Sözlüğü 'ne göre Diplomasi "uluslararası ilişki ve müzakereleri kendi çıkarlarına uygun şekilde yürütme sanatı" dır.[4] Bu yönüyle diplomasi devletlerin kendi aralarındaki veya diğer aktörlerle olan ilişkilerini barışçıl yöntemlerle çözmeyi öngören bir dış politika davranışıdır.

Kavrama yönelik çeşitli zamanlarda farklı yazarlar ve kaynaklar tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin Harold Nicolson'a göre diplomasinin tanımı, "belirli bir siyasi sistemin icadı veya zamanın eğlencesi olmadığı, insan ile insan ve ulus ile ulus arasındaki makul bir ilişkide temel unsur" dur.[5] Henry Kissinger ise diplomasiyi bir sanat olarak tanımlamaktadır. Kissinger'a göre diplomasi devletlerarası ilişkilerin

[1] "Diplomasi", *TDK (Türk Dil Kurumu) Genel Açıklamalı Sözlük,* Ankara: TDK Yayınları, 2015.
[2] "Diplomacy", *OXFORD Genel Açıklamalı Sözlük*, 2023.
[3] G. R. Berridge, *Alan, James, A Dictionary of Diplomacy*, New York: Palgrave Macmillan, 2003, ss.69.
[4] Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2004, ss.11.
[5] Harold Nicolson, *Diplomacy*, London: Oxford University Press, 1950, ss. 25.

savaşsız yönetilmesi olsa dahi Kissinger diplomasinin askeri hususlardan tamamen ayrı olduğunu da düşünmemektedir.[6] Hugo Grotius diplomasiyi uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü olarak görmüş ve üç yöntem belirlemiştir. Bu yöntemler; müzakere, hakemlik ve tartışmadır.[7] Niccolo di Bernardo dei Machiavelli de "Prens" adlı eserinde güvenlik sorunlarının giderilmesinde diplomasinin önemli bir rolü olduğunu anlatmıştır.[8] Machiavelli diplomasiyi bir devletin diğer devletleri aldatma maksadıyla kullandığı bir araç olarak görmüş ve amaca ulaşmak için her yolun meşru olduğunu iddia ederek diplomasiyi hile ve ikiyüzlülük olarak tanımlamıştır.[9] Abraham de Wicquefort, diplomasinin temsil anlamı üzerine yoğunlaşan ve büyükelçi tanımını yapan bir diplomattır. Diplomasi üzerine pek çok çalışması bulunan Wicquefort' un eserlerinde diplomasinin konusu olan müzakere, siyasi istihbarat, ekonomik çıkarlar gibi hususlar yer almaktadır.[10] Fransız siyasetçi Armand Jean du Plessis de Richelieu da diplomasi kuramının gelişimine katkı sağlamıştır.[11] Richelieu diplomaside "sürekli müzakere" görüşünün yerleşmesi tezini savunurken mutlakıyetin kurumlaşmasını sağlamıştır.[12]

1.1.1. Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

Yazılı tarihten de önce var olduğu düşünülen diplomasiye dair bulguların ilkçağlarda örnekleri bulunmaktadır. Taş veya toprak tabletlere yazılan yazılardan bu dönemde diplomatik müzakerelerin yapıldığı anlaşılmaktadır.[13] Kapsamlı ve güvenilir verilere sahip olduğumuz ilk diplomatik sistem Antik Yunanda geliştirilmiştir.[14] Antik Yunan

[6] Henry Kissinger, *Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, ss.356
[7] F. Şeyda Türkay Kahraman, Hugo Grotius Anlayışının Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözüm Yollarına Etkileri*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C,25, S.2, 2019, ss.936.
[8] Niccolo Machiavelli, *Prens*, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2020, ss.120-135.
[9] Elvin Abdurrahmanlı ve Egemen Bağış, Diplomasi Tanımı ve Uluslararası Konjonktürde Mevcut olan Diplomasi Türleri, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.1, 2021, ss.142.
[10] Temel İskit, *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020, ss.29-30.
[11] Abdurrahmanlı, Bağış, Diplomasi Tanımı, ss.142.
[12] İskit, *Diplomasi,* ss.25.
[13] İskit, *Diplomasi*, ss.57.
[14] İskit, *Diplomasi*, ss.60.

diplomasisinin hem ilkel hem de dar görüşlü olduğu iddia edilmektedir.[15] Fakat bu görüşe rağmen, Antik Yunan diplomasisi bir uluslararası davranış kuralları düzeni geliştirmiş, ilk uluslararası hukuk ilkelerini oluşturmuş ve günümüzde hala kullanılmakta olan bazı uygulamaların da belkemiğini oluşturmuştur.[16] Romalılar diplomasiyi Antik Yunandan miras almıştır. Egemenliğinin sürdüğü uzun yıllara rağmen Roma İmparatorluğu'nun diplomasinin gelişimine katkı sağlamadığı düşünülmektedir.[17] Roma İmparatorluğu'nun bölünmesiyle beraber yaşanan dış baskılar Bizans'ın diplomasiye karşı görüş ve yöntemlerinde neredeyse bir devrime yol açmıştır.[18]

Devletler, diplomatik kanallar sayesinde; birbirleri ile, uluslararası örgütlerle, devlet-dışı aktörlerle belirli bir usul içerisinde iletişim kurma, müzakere yürütme, veri toplama, gerilimleri hafifletme gibi görevler ifa ederler. Bunu ifa eden profesyonel uygulayıcılar olan diplomatlar, görevli oldukları devlet üzerinde kendi devletlerini ve devlet başkanlarını temsil etmektedirler.[19] Diplomatları profesyonel olarak eğiten, casusluk ve bilgi toplama konusunda öncü olanların da Bizanslar olduğu düşünülmektedir. Hatta bu diplomatik gelenekler, Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra da devam etmiştir.[20] Roma ve Bizans imparatorlukları emperyalist diplomatik sistemlere sahiptir. Bunlar, diğer uluslararası kuruluşlarla eşit şartlarda ilişki kuramazlar ve müzakereyi çoğunlukla ya dayatma ya da aldatma aşaması olarak görürler. Kendilerinin ilahi güçle her şeye kadir olduğuna inanarak, muhataplarını barındırmak için gerekli olan devlet yönetiminin yasal, idari ve prosedür araçlarını edinme konularında kayıtsız kalmışlardır.[21] Devletlerin çeşitli şekillerde ikili ve çok taraflı ortamlarda giderek artan bir şekilde birbirleriyle iş yapma biçimleri, Westphalia Barışı'ndan bu yana geçen zamandan daha fazla değişmiştir.[22] 17. ve 18.

[15] Jan Melissen, *Innovation in Diplomatic Practice*, New York: Palgrave, 1999, ss.4.
[16] İskit, *Diplomasi*, ss.61.
[17] İskit, *Diplomasi*, ss.63.
[18] İskit, *Diplomasi*, ss.64.
[19] Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, s.11.
[20] Leila Nicolas, Elie Kallab, *Effective Forms of Environmental Diplomacy,* New York: Routledge, 2021, ss.2.
[21] Melissen, *Innovation in Diplomatic Practice,* ss.4.
[22] Melissen, *Innovation in Diplomatic Practice,* ss. xıv.

yüzyıllarda diplomasi konusunda ilk dikkat çeken olay Fransız ihtilali olmuştur. 1789 yılına kadar Fransızlar Avrupa'da diplomatik ilişkilerde bulunarak topraklarını genişletmiştir. 1818 yılında düzenlenen Viyana Kongresi ile Avrupa'nın bir bakıma sınırları belli olmuştur. 1899 yılında hazırlanan ve 1907 yılında kabul gören Lahey Barış Konferansları sözleşmesinin ise Avrupa'da düzeni getiren diplomasi yöntemlerinden olduğu iddia edilmektedir.[23] 18. ve 19. Yüzyıllarda öne çıkan klasik diplomasinin gelişiminde Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler merkezi rol oynamıştır.[24] Özellikle Sanayi devriminden sonra, diplomatik ilişkilerin yerleşik normları ve gelenekleri hakkında Grotius, elçilerin güvenliğinin sistem için gerekli olduğunu ve yasalar ne derse desin, bir elçinin yalnızca kendi hükümdarlarına karşı sorumlu olması gerektiğini savunmuştur.[25] Esasında, Rönesans döneminde İtalya'da şehir devletlerinin aralarında daimî elçilikler kurması ile 'diplomasi' düzenli ve kurumsal bir duruma gelmiştir.[26] Dolayısıyla diplomasinin kurumsallaşma evresinin Avrupa'da gerçekleştiği söylenebilir.

20.yüzyıla gelindiğinde Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve Avrupa güçleri arasında yıllarca korunan barışın sonu gelmiştir.[27] Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ise güçler dengesi sistemi çökmüştür. Sistemin çöküşüne Almanya'nın Birliğini gerçekleştirmesi ve Sanayi Devrimi'nin neden olduğu düşünülmektedir.[28] Kissinger'a göre güç dengesi sistemi üç şekilde işler: Birincisi, devletler olası herhangi bir durumda başka devletlerle müzakere ve anlaşma yapmak için kendilerini özgür hissetmelidirler. İkincisi, sürekli ittifakların varlığına rağmen, dengeyi sağlayan devletin, hâlihazırdaki ittifaklardan hiçbirinin itibar elde edememesini sağlamasıdır. Üçüncüsü, koyu ittifaklar mevcut ancak dengeyi sağlayacak bir devlet bulunmuyorsa ittifaklardaki dayanışmanın az olmasından kaynaklı bir problem yaşandığında ya taviz verilerek ya da

[23] Abdurrahmanlı, Bağış, Diplomasi Tanımı, ss.143.
[24] Melissen, *Innovation in Diplomatic Practice,* ss.21.
[25] Nicolas, Kallab, *Effective Forms of Environmental Diplomacy,* ss.2.
[26] İskit, *Diplomasi*, ss.75.
[27] Kissinger, *Diplomasi*, ss.195.
[28] İskit, *Diplomasi,* ss.93.

koalisyonlarda değişim yapılarak dengenin korunmasıdır.[29] Kissinger bu şartlardan hiçbirisi olmaz ise diplomasinin katılaşacağını ve bir devletin kazancının diğer devletin kaybına neden olan bir oyuna dönüşeceğini iddia etmektedir.[30]

Birinci Dünya Savaşı "eski" ve "yeni" diplomasi süreçlerini ayıran bir sınır olarak görülmektedir. Savaşın bitişiyle beraber "eski diplomasi" usulü itibarını önemli ölçüde yitirmiştir.[31] Böylece geleneksel diplomasi, savaş sonrası ihtiyaçlara uyacak şekilde değişmeye zorlanmıştır.[32] Eski diplomasiyi değiştirme çabalarında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başı çekmiştir.[33] Woodrow Wilson önerisiyle eski diplomasiye bir darbe vurmuştur. 8 Ocak 1918'de kendi adıyla bilinen on dört ilkeyi ilan etmiştir. On dört noktanın birincisi, "açık yapılan müzakerelerin sonucunda varılacak açık sözleşmeler" şeklinde yeni bir diplomasi anlayışını ortaya koymuştur.[34] Fakat 1919-1920 yıllarında toplanan Paris Konferansı eski diplomasi uygulamalarından farklı hareket etmemiştir.[35]

Milletler Cemiyeti tecrübesi 20. yüzyılda yaşanan en önemli yeniliklerden biri olmuştur.[36] Asıl amacı uluslararası anlaşmazlıkları ve çatışmaları barışçıl yollarla çözmek ve ortak güvenlik ilkesine dayanan kuruluşun; memurları, üye devletlere mensup olanlar arasından atanan uluslararası bir sekretaryaya sahip olması, diplomasi alanına getirdiği önemli yeniliklerden biri olarak görülmüştür.[37] Yirmi yıldan daha kısa süre varlığını devam ettirse de günümüzün çok taraflı diplomasisinin temeli bu toplulukla oluşmuştur.[38] İki dünya savaşı arası dönemde devletler konferans diplomasisini devam ettirmişlerdir. Konferans diplomasinin devam etmesi Avrupa ulusları arasında eski diplomatik müzakere usulüne dönülmesini

[29] Kissinger, *Diplomasi,* ss.132.
[30] Kissinger, *Diplomasi,* ss.196.
[31] Betül Çatal, Mustafa Doğan, Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi, *Selçuk Üniversitesi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, S.40, ss.17.
[32] İskit, Diplomasi, ss.142.
[33] Çatal, Doğan, Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi*,* ss.18.
[34] Çatal, Doğan, Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi, ss.19.
[35] İskit, *Diplomasi*, ss.145.
[36] İskit, *Diplomasi,* ss.149.
[37] Kissinger, *Diplomasi,* ss.197.
[38] İskit, *Diplomasi,* ss.151.

engellerken, Milletler Cemiyeti'nin faaliyetlerini kısıtlamıştır.[39] Savaş Avrupa siyasi liderlerini kendi aralarında bireysel diplomasi yürütmeye alıştırmıştır.[40] İkinci dünya savaşı süresince diplomatik görüşmelerin gündeminde ticari ve ekonomik konular yer almıştır. Büyük güçlerin siyasi liderleri bu dönemde bireysel diplomasi yürütmeye daha fazla yatkınlık göstermişlerdir.[41]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar olan süreçte diplomasi uygulamaları zamanla gelişim göstermiştir.[42] İskit, Soğuk Savaş diplomasisinin genel olarak doğu ve batı bloğu üyesi diplomatların birbirlerini bir düşman olarak görmeleri düzenine dayalı olduğunu iddia etmektedir.[43] Kırk yıldan fazla süren bu süreçte, uzlaşı arayışı karşılıklı blok devletleri arasında önemsiz bir unsur olarak görülmüştür. Bu dönemin "Soğuk Savaş" olarak tanımlanması da diplomasiye nasıl bir konum verildiğini göstermektedir.[44]

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana diplomasi kavramının bir dönüşüm yaşadığı görülmektedir. 1980'lerden sonra klasik diplomasi anlatışı sorgulanmaya başlamış, diplomasi içerik olarak genişlemiş ve diplomatik yeni yöntemler ortaya çıkmıştır.[45] Artan sayıda devlet ve yeni aktörler uluslararası düzende değişikliklere neden olmuştur. Devlet dışı aktörler, uluslararası hükümet kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve hatta çok uluslu şirketler uluslararası politikada önemli roller edinmişlerdir. Uluslararası düzeyde farklı rollere ve etkilere sahip aktörlerin çokluğu "çok taraflı diplomasiye" kapı aralamıştır.[46] Çok taraflı diplomasinin en bilinen örneği Birleşmiş Milletler (BM) örgütüdür. Bu örgüt 2. Dünya savaşı sonrası 51 ülkenin üyeliği sonucu kurulmuştur. Günümüzde halen diplomasi vazifesini icra eden köklü bir kuruluştur.[47]

---

[39] İskit, *Diplomasi*, ss.152.
[40] İskit, *Diplomasi,* ss.160.
[41] İskit, *Diplomasi,* ss.162.
[42] Kissinger, *Diplomasi,* ss.375.
[43] İskit, *Diplomasi*, ss.165.
[44] İskit, *Diplomasi,* ss.170.
[45] R. P. Barston, *"Modern Diplomacy",* New York: Routledge, (2019), ss.65.
[46] Nicolas, Kallab, *Effective Forms of Environmental Diplomacy,* ss.28.
[47] Abdurrahmanlı, Bağış, Diplomasi Tanımı, ss.144.

Günümüz diplomasisi, çok taraflı düzenin temelleri, İkinci Dünya Savaşı henüz sona ermeden oluşturulmuştur.[48] Ulusal ve uluslararası alanda yaşanan değişimler diplomasi olgusunda önemli değişikliklere sebep olmuştur. Klasik diplomasi anlayışı devletler ve bürokratlar arasında ilerleyen görüşmeleri ifade ederken modern diplomasi anlayışı devletler ve diğer aktörler arasında yürütülen ilişkiler olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Ortaya çıkan bu çok aktörlü etkileşim şekli kamu diplomasisi, kültürel diplomasi, küresel diplomasi ve medya diplomasisi gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Bu yöntemlerin günümüz diplomasi olgusunu kapsadığı düşünülmektedir.[49]

1.1.2. Diplomasi Türleri

19. yüzyılın ortalarından itibaren teknolojide yaşanan devrim, klasik diplomasi anlayışında bir dönüşüme sebep olmuştur. Haberleşme araçlarında ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler mesafeleri ortadan kaldırmıştır.[50] Küreselleşme ile özellikle finans, ticaret, yatırım ve iletişim alanlarında sınırların kaldırılmasına şahit olunmuştur.[51] Küreselleşme sonucunda diplomasi özelliklerine göre farklı türlere ayrılmıştır. Abdurrahmanlı ve Bağış bunları şu şekilde sıralamaktadırlar:

> *"Çok taraflı diplomasi, arabuluculuk diplomasisi, ikili diplomasi, kamu diplomasisi, sivil diplomasi, zirve diplomasisi, konferans diplomasisi, parlamenter diplomasi, mekik diplomasisi, toplumsal diplomasi, konferans diplomasisi, nükleer diplomasi, önleyici diplomasi, sessiz diplomasi, kültür diplomasisi, çevre diplomasisi, insani diplomasi, açık diplomasi, zorlayıcı diplomasi."*[52]

Küreselleşme ile klasik diplomasi imajının yerini, birden fazla aktörlü, birden fazla meseleyi ve uygulamayı içeren bir hibrit diplomasi imajı aldığı düşünülmektedir.[53] Blaxekjær, hibrit diplomasi kavramını uygulama

---

[48] İskit, *Diplomasi*, ss.171.
[49] Ergün Köksoy, "Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler ilişkisi: Kuramsal bir değerlendirme", *Marmara İletişim Dergisi,* C.0, S.22, (2014), ss.212.
[50] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Der Kitabevi, 2019, ss.220.
[51] G. R. Berridge, *Diplomacy Theory and Practice*, New York: Palgrave Macmillan, 2010, ss.2.
[52] Abdurrahmanlı, Bağış, Diplomasi Tanımı, ss.144.
[53] Lau Ofjord Blaxekjær*, "New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy"*, E-International Relations, https://www.e-ir.info/2016/05/29/new-practices-and-narratives-of-environmental-diplomacy/ , (Erişim: 06.04.2023).

perspektifinden; farklı konuları (siyasi, ekonomik, çevresel) ve farklı aktörleri (diplomatlar, diğer devlet memurları, sivil toplum kuruluşları, akademisyenler) içeren ve karıştıran bir uygulama kategorisi olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan hibrit diplomasiyi üç boyutlu bir analiz kategorisi olarak ele almıştır; "birincisi, diplomasi bir süreçtir, ikincisi ilişkiseldir, üçüncüsü politiktir (hem temsili hem de yönetmeyi içerir)." Bu anlamda hibrit diplomasinin, siyasi ve idari süreçlerin ve ilişkilerin; devletler, anlaşmalar ve yapılar oluşturmada diplomasinin nasıl yer aldığının bir bileşeni olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle hibrit terimi hem ilk uygulama kategorisini hem de analiz kategorisini ifade etmektedir. Özellikle ikinci yaklaşım pratik teori yaklaşımlarının bir karışımı olarak görülmekte ve diplomatlar, akademisyenler ve bilim adamları tarafından analiz edilmektedir.[54] Bununla birlikte, muhtemelen çevre konularının son zamanlarda kamu söyleminin ve yönetişimin çekirdeği haline gelmesi nedeniyle, genellikle ana bileşenlerinden biri olarak görülmese de çevre diplomasisinin, diplomasinin boyutlarından birini temsil ettiğini söyleyebiliriz.[55] Bu çalışma bu diplomasi türleri içinden günümüzde sıkça konuşulan çevre diplomasisi kavramına odaklanmaktadır.

1.2. Çevre Diplomasisi: Literatür

19.yüzyılda sanayileşme ve teknolojik gelişimin etkisiyle dünyanın ekolojik döngüsü bozulmuş ve insan aktivitelerinin çevreye etkileri çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Buna ek olarak nüfus artışı, çevresel kirlilik ve kentleşme sonucunda susuzluk, biyo-çeşitliliğin azalması ve iklim değişikliği gibi çevre meselelerinin sıklıkla gündem konuları haline gelmesine neden olmuştur.

Çevresel problemlerin sınır tanımaması ve her alanda insan yaşamını etkilemesi bilim insanlarını, politikacıları, sivil toplumu ve diplomatları uluslararası iş birliğine yöneltmiştir.[56] Çevre kirliliği, biyo-çeşitliliğin

[54] Blaxekjear*, "New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy"*, (Erişim:09.04.2023).
[55] Michaela Čiefová, "*Slovakia´s Partıcıpatıon in Environmental Diplomacy*", Současná Evropa, Ročník, C.2, S.24, 2019, ss.42.
[56] Çağlar Söker, *Çevre Diplomasisi, Çevre Hukuku ve Politikaları*, der. Zerrin Savaşan, Çağlar Söker ve Fırat Harun Yılmaz, İstanbul: Seçkin, (2021), ss.141.

azalması, doğal kaynakların tükenmesi, iklim değişikliği gibi sorunların bir devletin değil tüm dünyanın meselesi olduğu ve bu meselelerin yalnızca sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin desteği ile değil, aynı zamanda uluslararası örgütlerin çözüm ve devlet politikalarının uyum çabalarıyla çözümlenebileceği anlaşılmıştır.[57] Diplomasi bu kısımda yeni haliyle ortaya çıkmaktadır. Çünkü politikalar arasında bir etkileşim söz konusuysa orada işleyen bir diplomasi mevcuttur.[58] İnsan yaşamını da olumsuz etkilemeye başlayan çevre sorunlarının çözümü için başvurulan en temel araçlardan biri "çevre diplomasisi" dir. Küresel çevresel diplomasi kavramını dünyaya sunan Tolba'ya göre çevre diplomasisi, devletlerin farklı siyasi ve ekonomik güdülerini tatmin edecek çözümler aramak anlamına gelmektedir. Yarım bir çözüm ve uzun vadeli hedeflere ulaşmak için uzlaşmaya varmak; siyasi ve ekonomik durumlardaki değişikliklere ve bilimsel bulgulara yanıt verilmesine izin veren esnek çevre anlaşmaları hazırlamak çevre diplomasinin bir parçasıdır. Tolba bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarına müzakerelerde esnek olmalarını tavsiye etmektedir.[59]

Çevre sorunlarını düzenlemek ve hukuksal düzeyde korunmasını sağlamak için yapılan müzakereler çevre diplomasisi kapsamına girmektedir.[60] Bununla birlikte, çevre diplomasisinin çağdaş tanımları, çevrenin birden fazla düzeyde angajman içeren geniş kapsamlı bir konu olduğunu kabul etmektedir. Broadhurst ve Ledgerwood, çevre diplomasisini, kirlilik ve çevresel bozulma ile ilgili sorunları çözmeyi amaçlayan uluslararası müzakereler olarak tanımlamıştır.[61] Ayrıca, sürecin sadece anlaşmaları onaylayan devletler açısından değil, devlet dışı aktörlerin görüşlerini dikkate alan kapsayıcı bir süreç olarak görülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çevre diplomasisi uluslararası sistemde çevre meselelerinin diplomasi yoluyla müzakereler yapılarak çözüme kavuşturulması, uygun

[57] Söker, *Çevre Diplomasisi*, ss.141.
[58] Blaxekjear, *"New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy"*, https://www.e-ir.info/2016/05/29/new-practices-and-narratives-of-environmental-diplomacy/ (Erişim: 06.04.2023).
[59] Tolba, Mostafa K. *Global environmental diplomacy: Negotiating environmental agreements for the world, 1973-1992*. London: MIT Press, 2008 ss.38.
[60] Söker, *Çevre Diplomasisi,* ss.133.
[61] Grant Ledgerwood ve Arlene Idol Broadhurst, *Environment, Ethics and the Corporation,* London: Macmillan Press, 1999, ss.60.

çevre düzenlemelerinin oluşturulması ve ekolojik kirliliğin sonlandırılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda çevre diplomasisinin uluslararası arenada çevresel sorunların çözümlenmesi, çevreye yönelik hukuk kurallarının uygulanması için etkin bir rolü olduğu söylenebilir.[62] Buna göre, uluslararası çevre hukuku, bir ülkenin komşu ülkeleri etkileyebilecek eylemlerini kontrol etmek için bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreç çevresel diplomasi ve çevre hukukunun birbirini desteklediği bir süreç olarak görülmüştür.[63]

1.2.1. Çevre Diplomasisinin Ortaya Çıkışı

Teori ve uygulama olarak diplomasi, toplumda sürekli değişim ve gelişmelere tabidir. Bu nedenle, yörüngesi ve yapısı sürekli değişmektedir. 19. yüzyılın ortalarında çevre anlaşmaları müzakere edilmeye başlanmasına rağmen, devletler, çevre diplomasisini çevreyi bir tehdit olarak görmeye başlayana kadar kullanmamışlardır. 1980'lerden Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru geçen sürede klasik diplomasi yerini yeni yöntemlerin kullanıldığı insan merkezli bir anlayışa bırakmıştır. Önceleri çevre diplomasisi, ulus-devletlerin ikili veya çok taraflı taahhütler oluşturmak için tartıştığı ve müzakere ettiği bir süreç olarak görülmektedir. Çevre diplomasisi teorik olarak yalnızca çevre sorunlarıyla ilgili olsa da uygulamada çevre, fikri mülkiyet, sağlık, güvenlik, ticaret ve enerji gibi diğer konularla ilgili kesişen bir konudur. Bu interdisipliner yönü dolayısıyla kavramın ortaya çıkışı ve gelişimine yönelik görüş ayrılıkları mevcuttur. Uygulamadaki süreç daha gerilere uzansa da çevrenin diplomasi konusu olarak kuramsal boyutlarıyla ele alınmaya başlanması bu süreç içerisinde gerçekleşmiştir. 20. ve 21. yüzyılın bir fenomeni olarak çevre diplomasisi, dünya toplumunun artan çevresel felaketlerine yönelik tepkisi olarak gelişmiş ve kavramsallaştırması zaman içinde değişiklik göstermiştir. Ali ve Vladich, çevre diplomasisinin tanımının tartışmalı ve yeni gelişmeye devam ettiğini ileri sürmüştür.[64]

---

[62] Abdurrahmanlı ve Bağış, Diplomasi Tanımı, ss.150.
[63] Abdurrahmanlı ve Bağış, Diplomasi Tanımı, ss.150.
[64] Saleem H. Ali ve Helena Voinov Vladich, "Environmental Diplomacy", *The Sage Handbook of Diplomacy*, der. Costas M. Constantinou, Pauline Kerrve Paul Sharp, Sage: London, (2016), ss.612.

1960'lardan itibaren ön plana çıkan çevre meseleleri uluslararası düzeyde gündem yaratmış ve diplomasi konusu olmaya başlamıştır. Çevre sorunları öncelikle BM ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) kapsamında tartışılmaya başlanmıştır. 1980'lere doğru diplomasinin devlet-merkezli yapısı dönüşüme uğramış; devletler ve uluslararası örgütlerin yanında devlet dışı aktörler ve bireyler diplomasinin aktörleri olarak daha belirgin hale gelmeye başlamıştır.[65]

Literatüre bakıldığında geçtiğimiz yirmi yıl içinde, "çevre diplomasisi" terimi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler söyleminde, aşağıda kısaca tanımlanan üç temel bilim alanını kapsayacak şekilde çağrışımlar kazanmıştır: Çevresel güvenlik, küresel çevre yönetişimi ve çevresel barışın inşası.[66] Çevresel güvenlik ile ilgili literatür, kaynak kıtlığının potansiyel bir şiddetli çatışma kaynağı olduğu ve dolayısıyla diplomatik müdahale mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğu Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Küresel çevre yönetişimi, kurumsal analiz özellikle BM sistemi dahilinde, uluslararası dayanakları olan kuruluşlar içindeki davranışın temel itici güçlerini anlamaya çalışan bu araştırma alanına hakimdir. Çevresel barışın inşası, çatışma durumlarında aktif olarak barışı güvence altına almak veya bir çatışmadan sonra uzlaşma aşamasındaki iyileşme sürecine yardımcı olmak için çevresel sorunların türev potansiyeli, ortaya çıkan bu söylem alanı içinde araştırma odağı olmuştur.[67]

1.2.2. Çevre Diplomasisinin Gelişimi

Orsini'ye göre, çevreyi korumaya yönelik uluslararası çabalar, Avrupalı güçlerin balıkçılık kaynaklarının yönetimi için ikili anlaşmalar yaptığı 14. yüzyıla kadar uzanabilir.[68] Ne var ki çevre diplomasisi zamanla çok taraflı bir boyut kazanmıştır. Çevreyle ilgili artan endişelerin peşi sıra, çevre

[65] Söker, *Çevre Diplomasisi*, ss.133.
[66] Lawrence E. Susskind, Saleem H. Ali, *"Environmental Diplomacy Negotiating More Effective Global Agreements",* Oxford University Press: New York, 2015, ss.146.
[67] Susskind, Saleem*, "Environmental Diplomacy",* ss.94.
[68] Thierry Balzacq, Frédéric Charillon, Frédéric Ramel, *"Global Diplomacy An Introduction to Theory and Practice",* der. William Snow, Palgrave Machmillan: New York, ss.241.

sorunlarını ele almaya yönelik ilk çok taraflı zirve olan Stockholm Zirvesi 1972'de düzenlenmiştir.[69]

Saleem ve Helena, çevre diplomasisi teriminin ilk kez bu konferansın ardından 1973'te BM Çevre Programının oluşmasıyla gündeme geldiğini iddia etmektedirler.[70] Susskind ve Saleem'e göre, çevre diplomasisi terimi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler söyleminde; çevresel güvenlik, küresel çevre yönetişimi ve çevresel barışın inşası olarak tanımlanan üç temel bilim alanını kapsayacak şekilde çağrışımlar kazanmıştır.[71]

Tayebi vd., çalışmalarında çevre diplomasisini, ülkeler ve nihayetinde vatandaşlar arasındaki etkileşimlerde barış ve güvenlik derinliğini arttıran önemli bir konu olarak ele almıştır ve çevre diplomasisinin amacının stres faktörlerini ortadan kaldırmak olduğunu öne sürmüşlerdir.[72]

Saalem ve Helena, çevre diplomasisinin kökeninin, ulus- devletlerin ikili veya çok taraflı anlaşmalar konusunda birbirleriyle müzakere ettiği klasik diplomatik süreçlere dayandığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte çevre sorunlarının birden fazla düzeyde angajmana sahip olması nedeniyle ulusal ve uluslararası düzeydeki bağlantılarla çevre diplomasisinin çevresel çatışmaların çözümü üzerine daha geniş bir söylem türünün parçası olduğunu savunmaktadırlar.[73]

Çevre diplomasi konusundaki çalışmasında Benedick, çevreyi geleneksel diplomasiden ayıran beş ana faktör belirlemiştir. Bunlar; konunun doğası, bilim ve bilim insanlarının rolü, müzakerelerin karmaşıklığı, ilgili benzersiz eşitlik sorunları ve yenilikçi yaklaşımlardır. Benedick özellikle daha önce bu kadar çok bilim insanının çevre diplomasisinde bu kadar önemli ve sürekli bir rol oynamadığına da dikkat çekmiştir.[74]

---

[69] Saleem, Helena, *"Environmental Diplomacy",* ss.605.
[70] Saleem, Helena, *"Environmental Diplomacy"*, ss.604.
[71] Susskind ve Saleem, *"Environmental Diplomacy"*, ss.95.
[72] Sobhan Tayebi, Seyed Fazlollah Moosavi ve Seyed Abbas Poorhashemi*, "Environmental Diplomacy: A Framework for Growth of International Interaction and Cooperation for Achievement of Global Peace"*, Journal of Politics and Law, C.9, S.9, (2016), ss.151.
[73] Saleem ve Helena, *"Environmental Diplomacy"*, ss.611.
[74] Richard E. Benedick, "Diplomacy for the Environment", *Environmental Diplomacy*, 18 Kasım 1998, Konferans Raporu, Washington, ss.5.

Çevre diplomasisinin doğasında var olan dış ve iç politika arasındaki bağlantıların, yeni aktörleri ön plana çıkardığını savunduğu çalışmasında French, iş dünyasının, uluslararası çevre müzakerelerinde aktif bir katılımcı haline geldiğini ve başarılı bir çevre diplomasisinin, iş birliğine dayalı, çok taraflı bir yaklaşımı gerektirdiğini belirtmiştir.[75] Nicolas ve Kallab ise çevre güvenliği ve barış inşası arasındaki ilişkinin 1990'larda ortaya çıkan "sürdürülebilir barış" kavramıyla başladığını iddia ederek, çevre diplomasisini barış inşası başlığı altında incelemeyi uygun bulmuşlardır.[76]

Ulusal literatüre bakıldığında çevre diplomasisi kavramı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının resmî sitesinde Güzin Arar tarafından "müzakerenin kurallarını ve gidişatını kendisinin belirlediği ve belirlemesinin beklendiği klasik diplomasi geleneğini kökünden değiştirecek bir yaklaşım" olarak tanımlanmıştır.[77] Abdurrahmanlı ve Bağış, çevre diplomasisini 19.yüzyılla birlikte makineleşme ve teknolojide yaşanan dönüşümün yarattığı ekolojik kirlenmelerden kaynaklı konuları düzenlemek ve hukuksal boyutta korunması amacı ile yapılan görüşmeler olarak tanımlamıştır.[78] Çağlar Söker ise çevre diplomasisinin, geleneksel diplomasinin klasik tutumu dışında bir çerçevede ele alındığını ve bu doğrultuda çevrenin, diplomasinin özel bir alanı haline geldiğini öne sürmüştür. Çevre diplomasisi genel olarak ulusal yazındaki çoğu eserde sürdürülebilir kalkınma özelinde ele alınmıştır.[79] Örneğin; Gülmez ve Top, çevre diplomasisini "sürdürülebilir bir kalkınmaya temel olacak biçimde "insanlık için sağlıklı ve elverişli bir çevrenin oluşturulabilmesi adına katılımcılar arası anlaşmanın sağlanması" olarak tanımlamıştır.[80] Çatal ve Doğan, çevre diplomasisini sürdürülebilir kalkınma temelinde ele

[75] Hillary French, "How Can We Reconcile The Slow Pace Of International Diplomacy With The Growing Urgency Of Global Ecologıcal Decline", *Environmental Diplomacy*, 18 Kasım 1998, Konferans Raporu, Washington, ss.14.
[76] Nicolas, Kallab, ", *Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.17.
[77] Güzin Arar, "Çevre Diplomasisi Dediğimiz", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, C.0, S.23, (2006), https://www.mfa.gov.tr/cevre-diplomasisi-dedigimiz___-.tr.mfa (Erişim Tarihi:02.02.2022).
[78] Abdurrahmanlı ve Bağış, *Diplomasi Tanımı,* ss.142.
[79] Söker, *Çevre Diplomasisi*, ss.132.
[80] Seçkin Barış Gülmez ve Bertuğ Top, "Realist Dış Politikanın Liberalizm ile İmtihanı: Çin'in Çevre Diplomasisi", *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, (2018), ss.75.

almışlardır. Ekonomik faaliyetlerin oluşturduğu çevre sorunlarının insanlığın tercihleriyle ilişkili olduğunu bu nedenle çevre diplomasisini anlamak için öncelikle sürdürülebilir kalkınma kavramını irdelemek gerektiğini iddia etmişlerdir.[81]

Bugün çevre diplomasisinin genel kabul görmüş bir tanımının olmadığını belirtmekle birlikte, konuyla ilgili uluslararası faaliyetler diplomatik faaliyet alanlarından biri olarak görülmektedir. Bu noktada uluslararası girişimlerden de bahsetmekte fayda vardır.

1.2.3. Uluslararası Girişimler

Çevre diplomasisi, en çok tartışılan diyaloglar ve müzakereler mekanizmasıyla bağlantılı olmakla birlikte aynı zamanda kapasite oluşturma mekanizmasıyla da ilişkilidir. Ne var ki bu aşamaya gelmeden önce çevre sorunlarının diplomasinin bir konusu haline gelmesinde, yaşanan sorunların artan ciddiyeti ve uluslararası sistemde yaşanan değişimler etkili olmuştur. Çevre politikaları öncelikle sanayileşmiş ülkelerde küresel çevre bozulmalarının yavaş yavaş dikkat çektiği 1960'lardan itibaren uluslararası arenada gündeme gelerek diplomasinin konusu olmuştur.[82]

Çevre diplomasinin küresel boyuta evrilmesinde, çevrenin korunması için ilk programları başlatan ve çevre mevzuatının kabul edilmesini ve resmileştirilmesini teşvik eden BM'nin rolü oldukça önemlidir. Çevre diplomasisi ilk olarak 1972 tarihli Stockholm Konferansı'nda bir diğer adıyla "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı" geçmiştir.[83] Bu konferans bu alandaki ilk büyük uluslararası girişim olarak görülmektedir.[84] Gelişim düzeyleri farklı pek çok devletin "çevre" hususunda ilk kez bir araya geldiği bu konferansta "Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Bildirisi" (UNEP) kabul edilmiştir. Stockholm Konferansının en dikkate değer başarıları, "UNEP" in oluşturulması ve uluslararası teamül hukukunun bir yansıması olan "21. İlkenin" kabul edilmesidir. UNEP, 1972 yılından beri

[81] Çatal ve Doğan, Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi, ss.24.
[82] İskit, *Diplomasi,* ss.363
[83] United Nation (UN), *Report of the United Nations Conference on the Human Environment,* https://digitallibrary.un.org/record/523249?ln=en (Erişim: 31.03.2023), ss.4-7.
[84] Abdurrahmanlı, Bağış, Diplomasi Tanımı, ss.150.

çevre sorunlarının çözümünde faaliyetlerini devam ettirmektedir.[85] Tüm bunların yanı sıra Stockholm Konferansı, hem modern çevre hukukunun zeminini oluşturan olay olarak; hem de "küresel çevre yönetişiminin" yapısını oluşturan bir basamak olarak görülmektedir.[86] Bugünlerde çevre diplomasinin temelini oluşturan "sürdürülebilir kalkınma" kavramı da ilk kez bu konferansta sunulmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma 1987'de dönemin Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland 'in başkanlığındaki "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu" (WCED) tarafından hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" başlıklı raporda yer almıştır. Buna göre 'sürdürülebilir kalkınma' kavramı "Günümüz ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır.[87] Rapor sürdürülebilir kalkınmayı çevre diplomasisinin ana yönlerinden biri olarak tanımlarken, sürdürülebilir kalkınmanın üç direğine ışık tutmuştur: Çevre koruma, ekonomik büyüme ve sosyal eşitlik. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma çevreyi koruyan ve çevresel bozulmayı, kirliliği veya aşırı kullanımı önleyen sosyal ve ekonomik ilerlemeyi bulmaya yönelik bir adım olarak değerlendirilmektedir.[88]

1980'lerdeki bir diğer gelişme ise 1987'de imzalanan "Montreal Protokolü" dür.[89] Bu protokol, aerosol kutularında sıklıkla kullanılan kloroflorokarbonlar (CFC) gibi ozon tabakasını incelten bazı kimyasalları yasal olarak kullanımdan kaldırarak ozon tabakasını korumayı amaçlayan bir anlaşmadır. Bu anlaşmanın önemi, BM'nin 193 üye devletinin tamamı tarafından imzalanan ilk çevre anlaşması olmasıdır. Bu doğrultuda anlaşma insan sağlığını iyileştirmede ve çevresel bozulmanın zararlı etkilerinden

[85] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.17.
[86] Söker, *Çevre Diplomasisi,* ss.141.
[87] UN, *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future,* https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf, (Erişim Tarihi: 31.03.2023), ss.178.
[88] UN, *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future,* ss.180.
[89] UN, Treaty Series, Vol. 1522,1-26369, Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü 1987 tarihli anlaşma metni.

korunmada başarılı bir küresel iş birliğinin sembolü olarak da görülmektedir.[90]

1990'ların başında çevre ile ilgili girişimlerin arttığı görülmektedir. BM İnsan Çevresi Bildirgesi ve Brundtland raporunun katkısıyla 1992 yılında Rio'da "BM Çevre ve Kalkınma Konferansı" (UNCED) düzenlenmiştir.[91] Konferans ile birlikte dünya gündemine küresel ekolojik değişim ve bozulma gibi konular gelmiştir.[92] Aynı zamanda bölgesel çevre sorunlarını çözmek için çok taraflı anlaşmaların ve hatta gezegensel sorunları ele almak için küresel anlaşmaların kullanımını yaygınlaştırmaya çalışmıştır.[93] Rio'da 154 lider, "atmosferdeki sera gazı yoğunlaşmalarını iklim sistemine karşı insanlığın oluşturacağı tehlikeli müdahaleyi önleyecek düzeyde sabitlemek" için "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi" ni (BMDİÇS) imzalamışlardır.[94] Sözleşmenin yürürlüğe girdiği 1994 yılından sonra her yıl COP düzenlenmeye başlamıştır.[95] Rio Konferansı'nda başlayan COP, çevre diplomasisinin zaman içerisinde yaşadığı gelişmelerin takip edildiği önemli bir hususdur. COP, her yıl; çevre, gelişme, büyüme, kalkınma ve bu problemlerden kaynaklanan sorunların çözümlerine dair konuların görüşüldüğü konferanslardır.[96]

Rio zirvesi sırasında "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi" de imzalanmıştır. Daha önce bahsedilen anlaşmalara ek olarak, bağlayıcı olmayan üç belge üzerinde de anlaşmaya varılmıştır: "Rio Deklarasyonu", "Gündem 21" ve "Sürdürülebilir Orman Yönetimi İlkeleri Beyanı".[97] Nicolas ve Kallab "Rio Deklarasyonu" nu, "Stockholm Deklarasyonu" ndan daha kesin ve ayrıntılı

---

[90] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.14
[91] UN, Report of the United Nations Conference on Environment and Development, https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992, (Erişim Tarihi: 01.04.2023), ss.2-3.
[92] İskit, *Diplomasi*, ss.363.
[93] Kurk Dorsey, *Crossing Boundaries: The Environment in International Relations, Environmental Diplomacy*, der. Andrew C. Isenberg, Oxford University Press: New York, ss.688.
[94] UN, *United Nations Framework Convention On Climate Change (UNFCCC),* 1992, https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (Erişim Tarihi: 01.04.2023), ss.2-4.
[95] Lorraine Elliot, "Climate Diplomacy", *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy,* der. Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, Oxford University Press: New York, (2013), ss.629.
[96] Çatal, Doğan, Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi, ss.26.
[97] Abdurrahmanlı, Bağış, Diplomasi Tanımı*,* ss.152.

olarak görmektedirler.[98] Konferans sırasında, Stockholm Bildirgesi'nin hükümlerini tamamlayıcı nitelikte ve temel olarak sürdürülebilir kalkınma kavramına odaklanan çevre hukukunun temel ilkeleri de tanımlanmıştır.

"Rio Zirvesi" ni takiben, Aralık 1992'de BM Genel Kurulu, "Rio Deklarasyonu" ve "Gündem 21"in uygulanmasını izlemek üzere "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu" (CSD) kurulmuştur.[99] Rio Konferansı'nda alınan kararlar yönünde düzenlenen BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi de 1994'te imzaya açılmıştır.[100] Müzakereler çekişmeli geçmiş ve anlaşmalar konferansın son zamanlarına kadar yazıya aktarılamamıştır. Hükümet-dışı aktörlerin, medyanın ve konferans sekretaryasının sorun yaratan devletlere karşı yaptıkları baskılar sonucunda sözleşme metinleri oluşturulmuş ve imzaya açılmıştır.[101] Tüm bu gelişmelerden yola çıkıldığından çevre diplomasisinin en çok gözlendiği konferans Rio Konferansıdır. Söker de benzer şekilde Rio Konferansının çevre konusunu yeniden gündem yapmakla birlikte çok taraflı diplomasi ve küresel iş birliği için yeni umutların oluşmasına sebep olduğunu belirtmiştir.[102]

Rio "Dünya Zirvesi"nden beş yıl sonra, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ni genişletmek için 11 Aralık 1997'de Kyoto'da "Kyoto Protokolü" kabul edilmiştir. Protokol, 16 Şubat 2005'te yürürlüğe giren bağlayıcı bir anlaşmadır. İmzacılar, insan kaynaklı karbondioksit emisyonlarının küresel ısınmaya neden olduğu konusunda fikir birliğine vardıktan sonra sera gazı emisyonlarını azaltma konusunda anlaşmışlardır.[103] Glibova, protokolü, iklim değişikliği sorununu düzenlemek için tasarlanmış ilk temel uluslararası belge olarak adlandırmaktadır. Dorsey ise Kyoto Protokolünü, tarihteki en tartışmalı çevre anlaşması olarak görmektedir.[104]

---

[98] Nicolas, Kallab, *Effective Forms of Environmental Diplomacy,* ss.16.
[99] Nicolas, Kallab, *Effective Forms of Environmental Diplomacy,* ss.17.
[100] İskit, *Diplomasi*, ss.364.
[101] Söker, *Çevre Diplomasisi*, ss.143.
[102] Söker, *Çevre Diplomasisi,* ss.144.
[103] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy,"* ss.18.
[104] Dorsey, *Crossing Boundaries: The Environment in International Relations*, ss.689

Bu anlaşma imzacılara 2012 yılına kadar küresel ısınmaya neden olan sera gazı emisyonlarını çeşitli miktarlarda azaltmayı kabul ettirmiştir. Ne var ki, gelişimini tamamlamaya devam eden ülkelere herhangi bir sınırlama getirmeyen anlaşma, ABD'nin de protokolü onaylamamasıyla birlikte derin yara almıştır.[105] Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesi, protokolü onaylayan devletlerin sera gazı salınımının tüm dünyadaki salınımın yüzde elli beşini oluşturması koşulu ve ABD Başkanı George Bush'un 2001'de Kyoto Protokolü'nden desteğini çektiğini açıklamasıyla diğer ülkeleri de etkilemesinden kaynaklı onay süreci kargaşaya neden olmuştur.[106] AB, Protokolün onaylanması için Rusya ile başarılı bir şekilde müzakerelerde bulunarak çalışmaya başlamış. Rusya, onay belgesini 18 Kasım 2004 tarihinde tevdi etmiştir. Kyoto Protokolü, kabul edilmesinden yedi yıldan fazla bir süre sonra, 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Tüm olumsuzluklara rağmen yürürlüğe giren metin emisyon azaltımı konusundaki ilk bağlayıcı hukuki metin olarak önemli yer edinmiştir.[107]

2000 yılında çevre konusundaki uluslararası düzeydeki gelişmelerin başında doğal çevreyi ve diğer küresel sorunları koruma yükümlülüklerini pekiştiren BM Binyıl Deklarasyonu gelmektedir. Bu gelişmeden kısa bir süre sonra 2-4 Eylül 2002 tarihlerinde Güney Afrika-Johannesburg'da "2.Yeryüzü Zirvesi" olarak da anılan "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi" düzenlenmiştir.[108] Bu Konferans, 104'ü devlet ya da hükümet başkanı olmak üzere 191 ülke temsilcisini ve 20 bin katılımcıyı biraraya getirmesi açısından oldukça önemlidir.[109] 2002 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, devlet dışı aktörlerin sürece katılımını teşvik etmiştir. Devlet dışı aktörlerin dahil edilmesi, çevre programlarının uygulanmasının sahada çalışan aktörlere devredilmesine izin verdiğinden, bu hareket, çevresel anlaşmaların ve önlemlerin etkinliğini arttırmaya yönelik bir adım

[105] Söker, *Çevre Diplomasisi*, ss.144.
[106] Dorsey, *Crossing Boundaries: The Environment in International Relations*, ss.690
[107] Söker, *Çevre Diplomasisi*, ss.144.
[108] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy,"* ss.18.
[109]UN, "*World Summit on Sustainable Development",* https://www.un.org/en/conferences/environment/johannesburg2002 , (Erişim:09.04.2023).

olarak görülmektedir.[110] Anlaşmalar ve ilkelerle ilgilenen Rio'nun aksine, "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi" öncelikle sürdürülebilir kalkınmaya odaklanmıştır. Konferans, sürdürülebilir kalkınmayı dünya liderlerinin siyasi gündemine yerleştirmeyi başarmış ve Rio İlkelerini devletlerin karar alma prosedürleri ve politikalarına yerleştirmeye çalışmıştır. Konferansın sonucu olan "Johannesburg Deklarasyonu", sürdürülebilir kalkınma için ciddi tehdit oluşturabilecek koşulların azaltılmasına odaklanan, daha insancıl ve adil bir küresel toplum için çağrıda bulunarak, "daha etkili, demokratik ve hesap verebilir uluslararası toplum" vurgusu yapmıştır.[111] ABD Başkanı George Bush, Johannesburg Zirvesi'ne katılmayı reddetmiştir.[112]

Johannesburg Konferansı kimileri tarafından başarısız olarak görülse de konferansta Tip 2 (*Type 2*) olarak adlandırılan yeni bir diyalog planı oluşturulmuş ve bu düzlemde hükümet-dışı aktörlerin, sivil toplumun ve şirketlerin sürdürülebilir kalkınmanın yönetiminde daha etkin rol almalarını sağlayacak bir düzen kurularak çevre diplomasisine önemli bir katkı sağlanmıştır.[113]

"Rio + 20" adlı büyük ölçekli uluslararası Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (UNCSD) ise 13-22 Haziran 2012 tarihleri arasında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenmiştir.[114] Devlet başkanı ya da yardımcısı düzeyinde 192 ülke temsilcisinin ve yaklaşık 50 bin kişinin iştirakiyle organize edilen, temasının "yeşil ekonomi" ve "sürdürülebilirlik" olduğu ve "İstediğimiz Gelecek" belgesiyle sonuçlanan Konferans BM tarihinin en büyük etkinliği olarak görülmektedir.[115] Konferans sonuç belgesi "İstediğimiz Gelecek", sürdürülebilir yoksulluğu ortadan kaldırma hedefleri, tarım, ulaşım,

[110] Balzacq, Charillon ve Ramel, *"Global Diplomacy An Introduction to Theory and Practice",* ss.240.
[111] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.18.
[112] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.18.
[113] Söker, *Çevre Diplomasisi*, ss.144.
[114] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.20.
[115] Söker, Çevre Diplomasisi, ss.144.

kentleşme, sağlık ve tam ve üretken istihdamı teşvik ederek her temada sürdürülebilir kalkınmanın altını çizmektedir.[116]

BM, devletlerin çevresel çıkarlarının koordinasyonu ve çevre diplomasisinin sistem çapında uygulanması ile ilgilenmektedir. Bu doğrultuda Binyıl Kalkınma Hedefleri dönemi sona ererken Eylül 2016'da Birleşmiş Milletler merkezinde bir toplantı yapılarak ve Sürdürülebilir Kalkınma için "2030 Gündemi" başlatılmıştır.[117] Yeni gündem, ülkeleri önümüzdeki 15 yıl içinde 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefine (SKH) ulaşma çabalarına başlamaya çağırmıştır.[118] Aynı yıl, amacı iklim değişikliğiyle mücadele konusunda evrensel ve bağlayıcı bir uluslararası anlaşma imzalamak olan BM İklim Değişikliği Uluslararası Konferansı Paris'te düzenlenmiştir.[119]

Uluslararası toplumun çevre konusunda önemli bir adım olarak tarihe geçen "Paris Anlaşması" 2016 yılında yüzde elli beşlik paya sahip 55 ülkenin tasdiki ve 119 tarafın onayıyla yürürlüğe girmiştir.[120] Temel amacı "Bu yüzyılda küresel sıcaklık artışını 2 santigrat derecenin çok altında tutarak 1,5 santigrat derece ile sınırlamak ve çabalar sürdürerek iklim değişikliği tehdidine karşı küresel tepkiyi güçlendirmek" dir.[121] Dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon, Paris Anlaşmasını "insanlar ve gezegen için büyük bir kazanım" olarak yorumlamış ve Anlaşma çevre problemlerine karşı gösterilen çabalarda önemli bir diplomatik başarı olarak tarihe geçmiştir. 194 imzacı tarafın 189'u Paris Anlaşmasını Ocak 2021 itibariyle onaylamış durumdadır.[122] ABD'nin Donald Trump dönemi başkanlığında Paris Anlaşması'ndan çekilmesiyle anlaşma zedelense de önemini korumuştur. Hâlihazırda ABD başkanı Joe Biden tarafından Anlaşmanın kabulüne ilişkin belge 20 Ocak 2021'de Genel Sekreter'e

[116] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.18.
[117] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.18.
[118] United Nations, *"Revitalize the global partnership for sustainable development",* https://www.un.org/sustainabledevelopment/globalpartnerships/, (Erişim: 09.04.2023).
[119] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.18.
[120] Söker, Çevre Diplomasisi, s.146.
[121] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.19.
[122] Söker, Çevre Diplomasisi, ss.146.

sunulmuştur. Paris Anlaşması ABD için 19 Şubat 2021'de yürürlüğe yeniden girmiştir.[123]

Son yıllarda çevresel konuların uluslararası ilişkilerde daha fazla ilgi gördüğünü belirtmekte fayda var. Örneğin Eylül 2020'de dünya liderleri, çevre korumanın özellikle pandemi sonrası toparlanmanın ana teması haline getirilmesini teşvik etmişlerdir. Benzer şekilde, UNEP Direktörü Andersen, çok taraflılığın çevre odaklı bir iyileşme sağlamadaki potansiyelini doğrulamıştır. Mevcut çevre anlaşmalarının daha iyi uygulanması, COVID-19 sonrası sürdürülebilir bir dünyanın sağlanmasında göze çarpan bir unsur olarak da belirtilmiştir. Diplomasi açısından, 1972 Stockholm Konferansı büyük bir başarı olarak kabul görürken 50 yıl sonra 2022 yılında çevre diplomasinin görece olarak geliştiği söylenebilir. Çevrenin durumunu izlemek ve başlıca çevre sorunlarına yanıt verebilmek için gerçekleştirilen çeşitli uluslararası müzakereler ve sözleşmeler çevre diplomasisinin etkinliğini göstermektedir. Ne var ki çevre diplomasisinin etkinliğinin yanı sıra uygulamada çeşitli sınırlılıkları da bulunmaktadır.

1.2.4. Çevre Diplomasisi Uygulama Şekilleri: Etkinliği ve Sınırlılıkları

Uluslararası ilişkilerde "çevre diplomasisi", çevre yönetişimi konusunda başta devletler olmak üzere farklı aktörler tarafından yürütülen müzakereleri ifade etmektedir.[124] Bu karmaşık aktörler, kurumlar ve uygulamalar ağı her zaman bireylerin ve kuruluşların çıkarlarını ilerletme çabalarıyla hareketlenmektedir. Çevre sorunlarının doğası gereği küresel ölçekte iş birliğini gerekli kılmaktadır. Son dönem de ekolojik karşılıklı bağımlılığın, uluslar arasında yaygın olarak kabul edilen ekonomik karşılıklı bağımlılıktan daha kapsamlı hale geldiği görülmektedir. Dolayısıyla aktörler arasında yeni iş birliği biçimleri ve bunlardan çevre diplomasisi öne çıkmaktadır.[125]

---

[123] UNFCCC, *Paris Agreement*, https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement, (Erişim:09.04.2023), ss.4.
[124] Nicolas, Kallab, "*Effective Forms of Environmental Diplomacy",* ss.4.
[125] Susskind ve Saleem, *"Environmental Diplomacy Negotiating More Effective Global Agreements"*, ss.11.

"Çevre diplomasisi" terimi, doğal kaynaklar üzerindeki ihtilafların çözümü ve çevrenin anlaşmazlıkların çözümünde ve barışın inşasında araçsal olarak kullanılmasıyla ilgili müzakereler etrafında daha geniş bir anlama sahiptir.[126] Başka bir deyişle, çevre diplomasisi, doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir operasyonlar ve etkili çevre yönetimi dahil olmak üzere çevresel konulara ilişkin diplomasiyi yürütmedir. Çevre diplomasisi diyaloglar ve müzakereler mekanizmasıyla bağlantılı olmakla birlikte, aynı zamanda kapasite geliştirmeyle de ilişkilidir. Bu kapasite oluşturma sistemindeki aktörler arasında; hükümet liderleri, resmi olmayan veya hükümet-dışı çıkar grupları (çevresel eylem organizasyonları, ticari dernekler ve bilimsel dernekler vb.) ve çok taraflı kuruluşlar (BM gibi) vardır. Bu aktörler, bilgi toplama, fikir alışverişinde bulunma, teklifler oluşturma ve müzakere etme, yasal belgeler hazırlama, finansman düzenlemeleri yapma amacıyla resmi ve gayri resmi oturumlarda toplanmaktadır.[127] Çoğunlukla, bu etkileşimler, BM'nin geliştirdiği resmi kurallar ve gayri resmi uygulamalar tarafından yönlendirilmektedir. Bu süreç aynı zamanda, genel kabul görmüş normları yansıtan bir uluslararası hukuk bütünü tarafından çoğunlukla 'yumuşak hukuk' olarak adlandırılan kurallar tarafından şekillendirilmektedir.[128]

Çevre diplomasisinin ve uluslararası çevre anlaşmalarının etkinliğine ilişkin karışık kanıtlar vardır. Anlaşma yapma süreci, iç siyasetin küresel etkileşimi tarafından sınırlandırılmıştır. Son tahlilde, yalnızca ulusal liderler tarafından siyasi olarak kabul edilebilir olan anlaşmalar onaylanmaktadır.[129] Gerçekten de çevre anlaşması yapma çabalarının başarısının nasıl ölçüleceği konusunda ciddi anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Doğrudan anlaşma müzakerelerine dahil olanlar için, yıllarca süren tartışmalardan sonra resmi anlaşmaların imzalanması muazzam bir zafer gibi görünmektedir. Yine de başarıyı, yasal anlaşmaları gerçekleştirmek için harcadığı zaman veya çaba ne olursa olsun, somut çevresel iyileştirmelerden daha az bir şey açısından

[126] Saleem, Helena, "Environmental Diplomacy", ss.609.
[127] Susskind, Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss.44.
[128] Susskind, Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss.9.
[129] Susskind, Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss.44.

ölçmek bir hata olabilir.[130] Bazı durumlarda, müzakerelerin amaçlarına ulaşılmış ve çevre kalitesinin iyileştirilmesine yol açılmıştır.[131] Buna örnek olarak CFC'leri kademeli olarak kullanımdan kaldırmak için 1987 yılında imzalanan Montreal Protokolü verilebilir. Protokol, gelişmiş ülkelerde CFC'lerin üretimini ve kullanımını kısmen azaltmıştır.[132] Bunun tam tersi olarak uzun vadede anlaşmaların hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde CO^2 emisyonlarında artışa neden olduğu düşünülmektedir. Khan ve Hou ABD'nin çevre diplomasisine artan katılımının aslında daha yüksek CO^2 emisyonlarına yol açtığını iddia etmişlerdir.[133] Etkisiyle ilgili anlaşmazlıklara rağmen, uluslararası çevre korumada sözleşmelerin ve anlaşmaların ana yasal araçlar olmaya devam etmesinden dolayı, çevre diplomasisi küresel çevre yönetişiminde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.[134]

Bununla birlikte tüm aktörleri bir anlaşma için biraraya getirmek, onların bir problem üzerinde uzlaşmalarını sağlamak ve sonrasında verilen kararların getirdiği sorumluluklara bağlayıcılık kazandırmak oldukça güçtür.[135] Bir anlaşma yapıldıktan sonra anlaşmanın takibi için etkili izleme ve uygulama olmadan anlaşmaların uygulanması zordur. Çoğu ülke mevcut uluslararası anlaşmaların pek çoğuna uymaktadır ancak kurallara ve son tarihlere yönelik bariz ihmal vakaları yaşanmaktadır. Bununla birlikte, doğal kaynakların yönetimi üzerindeki ulusal egemenlik kavramları (hem bir ülkenin sınırları içinde hem de ortak alanlarda), teknolojik ve ekonomik değişime yanıt olarak gelişiyor olsa da yine de etkili bir çevre anlaşması yapmanın önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.[136] Kellenberg ve

---

[130] Susskind ve Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss.45.
[131] Ronald B. Mitchell, "International Environmental Politics", *Handbook of International Relations*, der. Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, (2013), ss.805.
[132] Scot Miller, Q+A: Understanding the UN report on ozone layer recovery, *"UN Environment Programme, OzaNews",* C.23, (2023), https://hub.jhu.edu/2023/01/31/un-report-ozone-layer-recovery/ (Erişim Tarihi:02.05.2023).
[133] Irfan Khan ve Fujun Hou, "Does multilateral environmental diplomacy improve environmental quality? The case of the United States", *Environmental Science and Pollution Research*, S.28, (2021), ss.6.
[134] Natalia Escobar-Pemberthy ve Maria Ivanova, "Implementation of Multilateral Environmental Agreements: Rationale and Design of the Environmental Conventions Index", Sustainability, S.12, (2020), ss.18.
[135] Gülmez, Top, "Realist Dış Politikanın Liberalizm ile İmtihanı", ss.76.
[136] Susskind, Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss.22.

Levinson, çevresel anlaşmaların etkisini ampirik olarak incelerken iki zorluğa işaret etmektedir: karşı olgusal sonuçların tahmin edilmesindeki sorunlar ve anlaşmanın uygulanmasından önce mevcut olmayan veya sınırlı gösterge verileri.[137]

Siyasi açıdan veya ekonomik açıdan ne kadar güçlü olursa olsun, hiçbir devletin küresel sorunları kendi başına çözemeyeceği aşikardır.[138] İş birliğinin gerekli olmasına dair inanca rağmen çevre diplomasisinde de diğer diplomasi türlerinde olduğu gibi çekişmeli bir süreç yaşanmaktadır. Çevre müzakereleri, biyosferi korumak için etkili bir iş birliğini teşvik etmenin mutlak gerekliliğini kabul ederken her ülkenin kendi ulusal çıkarlarını sürdürme arzusu da hesaba katılmalıdır. Bu konudaki en önemli sınırlılık ulusal egemenliğin kendi başına önemli bir amaç olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Her ülkenin çevresel bozulma ile ilişkili tehditler konusunda kendi bakış açıları ve etkilenme oranları farklıdır. Bu perspektifler, aktörlerin konumlarından, jeopolitik ve çevresel bağlamlardan kaynaklanmaktadır. Çevre müzakerelerinin bu kadar zor olmasının sebebinin de bu farklı çıkarlar olduğu düşünülmektedir.[139] Bu çıkarlar ekonomik anlamda da kendini göstermektedir. Liderlerin ekolojik küreselleşme için kurallar ve düzenlemeler geliştirmek üzere bir araya geldiklerinde kendi ulusal ekonomileri için hiçbir maliyet olmayacağını ya da en kötü ihtimalle mümkün olan en az maliyetin olacağı pozisyonları alacakları beklenmektedir. Bu yüzden Narain, çevre diplomasisinin adil ve küresel çevre yönetişim sistemlerinin kurulmasına değil küçük ticari işlemlere dönüştüğünü öne sürmektedir.[140]

Sivil Toplum Kuruluşları (STK) son dönemde çok taraflı diplomasi gerçeğinin bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde STK üyeleri, bilim adamları ve özel sektör uzmanları doğrudan diplomatik faaliyetlerde bulunmakta ve diplomatların kurumlarını temsil etmek, bilgi alışverişinde

[137] Derek Kellenberg, "Waste of Effort? International Environmental Agreements", *Journal of the Association of Environmental and Resource Economists*, C.1, S.1/2, (2014), ss.139.
[138] Benedick, *"Diplomacy for the Environment",* ss.7.
[139] Susskind, Saleem, *"Environmetal Diplomacy",* ss.16.
[140] Sunita Narain, "Environmental Diplomacy in An Unequal World" *Environmental Diplomacy*, (18 Kasım 1998), Konferans Raporu, Washington, ss.17.

bulunmak, hükümetler için müzakere etmek ve tavsiyelerde bulunmak gibi işlevlerini yerine getirmektedir.[141]

Çok sayıda paydaş, iç politikaları ve düzenlemeleri değiştirmeleri, eyalet sınırlarının ötesindeki sorunları tartışmaları için hükümetler üzerinde baskı uygulayabilmiş ve genellikle başarılı olmuştur. "Uluslararası Tropikal Kereste Organizasyonu" 1987'de uluslararası ticarete ilişkin müzakerelerin sonuçları buna bir örnektir. Bir başka örnek de "Avrupa Çevre STK'ları Ağı" (ECOROPA)dır. Endüstriyel gelişmenin tropik ormanlarda neden olduğu kültürel ve ekolojik tahribata dikkat çekmek için bir lobi kampanyası başlatan ECOROPA basın makaleleri, uzman köşe yazıları ve belgesellerle, orman üretim endüstrisinin ekolojik sonuçları ve yüksek ormansızlaşma oranları hakkında farkındalık yaratmıştır. Bu kampanya, Eylül 1989'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun tropik ormansızlaştırma konusunda acil bir özel oturum düzenlemesini sağlamıştır.[142]

Ne var ki çevre müzakerelerinde çok sayıda hükümet dışı aktörlerin rol almasının etkinliği azalttığını düşünenler de mevcuttur. Çevreyle ilgilenen STK'lar uluslararası bir ağ geliştirerek internette elektronik ortamda bir bağlantı oluşturmuşlardır ve tüm bunların müzakerelerin giderek daha karmaşık hale gelmesine neden olduğu düşünülmektedir.[143]

1992 UNCED sırasında çevreciler, kadınlar, din, endüstri, bilim, akademi, yerli halk, tarım ve yerel halkın çıkarlarını temsil eden yüzlerce STK aktif rol almıştır. Benedick, bu durum için, "geleneksel bir diplomat için bir akvaryumda pazarlık yapmak anlamına geldiğini" söylemektedir.[144]

Bazı ülkeleri çevresel tehditlerin doğası ve sürdürülebilir kalkınmanın zorlukları hakkında ciddi tartışmalar için pazarlık masasına toplamaya yetecek kadar güçlü bir teşvik eksikliğinin olması da çevre diplomasisi için ayrı bir problem olarak görülmektedir. Çoğunlukla tehlikeler teorik ve uzaktır, kanıtlar genellikle eksik veya çelişkilidir. Uzun vadeli eğilimleri

---

[141] JoAnn Fagot Aviel, "Placing human rights and environmental issues on Asean's agenda: The role of non-governmental organizations", *Asian Journal of Political Science*, C.8, S.2, (2008), https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02185370008434168, ss.22.
[142] Aviel, "Placing human rights and environmental issues on Asean's agenda: The role of non-governmental organizations", ss.22.
[143] Susskind, Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss.23.
[144] Benedick, *"Diplomacy for the Environment",* ss.9.

ölçmek, çok daha az tahmin etmek son derece zordur: örneğin, türlerin yok oluşunun kapsamını değerlendirmek, çoğu türün henüz tanımlanmadığı gerçeği nedeniyle karmaşıktır. Karmaşık çevre sorunları yüksek derecede bilimsel belirsizlikle karakterize edilmektedir. Bu bilimsel belirsizlik muhtemelen politikacılara ve politika yapıcılara en çok zorluk sunan faktördür. Pek çok ülkenin egemenliklerini kaybetmekten değil ne kazanacaklarını göremediklerinden dolayı küresel çevre müzakerelerine katılmaya tereddüt ettiği düşünülmektedir. Çeşitli kirlilik türleriyle mücadele etmenin maliyetlerinin çoğu şimdi ödenmek zorundadır ancak bu tür kirlilik kontrol çabalarının yaratacağı faydalar muhtemelen gelecek yüzyıla kadar gerçekleştirilmeyecektir. Bu birçok politikacı için bir sorun teşkil etmektedir.[145] Yeni çevresel tehditlerin çoğu bir şekilde ekonomik büyüme ve kalkınma ile bağlantılıdır ve önleyici politikalar genellikle önemli maliyetler içermektedir. Bu nedenle politikacılar, kısa vadeli maliyetleri uzun vadeli risklere karşı tartmak zorunda kalmaktan rahatsızlık duymaktadırlar.[146]

Yetersiz yasal yapının var olması çevre diplomasisinin yaşadığı sınırlılıklardan bir diğeri olarak görülmektedir. Çevreyi korumak için gerekli yükümlülüklerin bulunmaması, uluslararası hukuk sistemindeki en ciddi yetersizliklerden birisidir. Bu yetersizliğin üstesinden gelmek için Brundtland Komisyonu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne benzer bir çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma hakkında evrensel bir beyannamenin kabul edilmesini tavsiye etmiştir.[147] Uluslararası Adalet Divanı bazen devreye sokulabilen bir anlaşmazlık çözme mekanizması sağlar ancak yargı yetkisini veya kararlarını kabul etmeyi reddeden bir ülkeyi zorlama yetkisine sahip değildir. Özetle uluslararası yasal yapı küresel çevre anlaşması yapımını düzenlemek için çok az sayıda yönergeler sunmaktadır.[148]

[145] Susskind, Saleem*, "Environmental Diplomacy"*, ss.71.
[146] Susskind, Saleem, "*Environmental Diplomacy"*, ss.44.
[147] Susskind, Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss.16.
[148] Susskind, Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss.30.

Çevre diplomasisi, bazı eşitlik meselelerini de beraberinde getirmektedir.[149] Küresel çevresel tehditlerin tarihsel kökenleri, nispeten az sayıdaki sanayileşmiş ulusun son yarım yüzyıldaki sınırlandırılmamış üretim ve tüketimine dayanmaktadır. Kuzey'in gelişmiş ulusları ile Güney'in gelişmekte olan ulusları arasındaki kötüleşen bölünme önemli bir örnektir. 1972 Stockholm Konferansı'ndan bu yana Kuzey-Güney tartışması yoğunlaşmıştır. Çoğu zaman anlaşmazlık; çevre koruma anlaşmalarının uygulanması için fonların Güney'e zaten sağlanan kalkınma yardımına eklenip eklenmeyeceği ve Kuzey'in bu fonlara ne kadar destek olacağı çevresinde gerçekleşmektedir.[150]

Tolba, kontrol önlemlerinin, mali mekanizmaların ve teknolojik transferin çevre anlaşmalarında baskın konular olmadığını, aynı zamanda bu anlaşmalar için yapılan müzakereler sırasındaki bölünmelerin ve gruplaşmanın çoğunu da bu konuların açıkladığının altını çiziyor. Gelişmekte olan ülkelerin çevre anlaşmalarına yönelik itirazlarının çoğunun iki tür korkudan kaynaklanmaktadır. Tolba'nın mantığına göre, gelişmekte olan ülkeler genellikle çevre anlaşmalarını bir yük olarak görüyor. Sanayileşmiş ülkelere ise ekonomik zorunluluklar, özellikle de çevre anlaşmaları yoluyla fırsatları en üst düzeye çıkarma arayışı rehberlik ediyor.[151] Tolba, sanayileşmiş dünyanın çevresel hedeflere ulaşmada gelişmekte olan ülkelere göre daha zor olacağını çünkü onların (yani sanayileşmiş ülkeler) zaten etkisiz teknolojilere büyük ölçüde yatırım yapmış olduklarını iddia ediyor.[152] Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ülkelerin çevre sorunu ve onu çözme ihtiyacı konusunda büyük olasılıkla hemfikir olmalarına rağmen, çevre anlaşmalarının ticaret ve ekonomi üzerindeki etkileri konusunda anlaşmazlıkların ortaya çıkmasıdır.

Bu konuda bir başka anlaşmazlık ise küresel düzeydeki çevre müzakerelerinde Güney uluslarının dünyadaki çevre sorunlarının ortaya

[149] Tayebi, Moosavi ve Poorhashemi, *"Environmental Diplomacy: A Framework for Growth of International Interaction and Cooperation for Achievement of Global Peace",* ss.153.
[150] Susskind, Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss.17.
[151] Tolba, *Global environmental diplomacy: Negotiating environmental agreements for the world,* ss.38.
[152] Tolba, *Global environmental diplomacy: Negotiating environmental agreements for the world,* ss.38.

çıkmasının başlıca sorumluluğunun Kuzey uluslarına ait olduğunu iddia ederek herhangi bir sorumluluk almayı kabul etmemeleridir. Ayrıca çevre problemlerinin, Kuzey ulusları tarafından sadece pahalı teknolojilerini pazarlamaları için kullanıldığını söyleyenlerde bulunmaktadır.[153] Kuzey-Güney çatışması ek para dağıtarak veya yeni teknolojileri aynı şartlarda kullanıma sunarak çözümsüz görülmektedir. Güney, ayrıca dünyanın kaynaklarının tahsisinde daha fazla adalet sağlanabilmesi için Kuzey'in, Kuzey yaşam tarzlarında bir değişiklik olması gerektiğini kabul etmesini bekliyor. Kuzey açısından talep de makul görülmüyor. Bu çıkmaz da çevre müzakerelerinde kendini göstermektedir.[154]

Kısaca çevre diplomasisi küresel ölçekte koordineli eylemleri gerekli kılarken, ekolojik karşılıklı bağımlılık çevre diplomasisinin etkinliğini arttırmıştır. Çevre korumayı desteklemek için oluşturulan yasalar ve yönetmelikler, buna paralel uluslararası anlaşmalar çevre hukukunun gelişimini sağlamıştır. Çevre diplomasisi aynı zamanda farklı aktörler arasında kapasite geliştirmeyi de imkanlı hale getirmiştir. STK'ların etkin baskı rolü burada oldukça önemlidir. Bunların yanı sıra çevre diplomasisinin etkinliği barış inşasında araçsal olarak kullanılmasıyla da görülmektedir.

Bu etkilerine rağmen uygulamada yaşanan çeşitli sınırlılıklar liderlerin çevre diplomasisine katılımında "Bir Adım İleri, İki Adım Geri" olarak görülmektedir. Çevre anlaşma yapım sürecinin zorluğu, ulusal egemenliği koruma arzusu ve müzakere masasında kazancın göreli olması, ekonomik ulusal çıkarların farklılığı, süreç içinde çok sayıda hükümet dışı aktörün rol alması, çevre sorunluklarının bilimsel belirsizliği, yasal ve hukuki yapının yetersiz olması, Kuzey-Güney çatışması veya eşitsizliği çevre diplomasisinin karşılaştığı zorluklar olarak görülmektedir. Çevre anlaşması yapmanın geleceğinin parlak olmadığı yönünde iddialar ve bu zorlukların karşısında Susskind & Saalem uluslararası hukuk sistemini düzenleyerek çevre diplomasisinin geliştirilebileceğini düşünmektedirler.[155]

[153] İskit, *Diplomasi,* ss.365.
[154] Susskind, Saleem, *"Environmental Diplomacy",* ss. 17.
[155] Susskind, Saleem, "Environmental Diplomacy", ss.18.

2. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE YÖNETİMİ VE DİPLOMASİSİ

Bir önceki bölümde, çevre diplomasisi hakkındaki literatür taranarak kavramın ortaya çıkışı gelişimi kısıtları analiz edilerek kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Bu bölüm, AB Çevre politikasına odaklanarak AB'nin çevre ve iklim diplomasisini anlatmaya çalışmaktadır.

AB'nin geçmişi, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşması'na dayanmaktadır. Yıllar içinde üye devlet sayısı, altı ülkeden, beş yüz milyondan fazla insanı temsil eden ve çeşitli AB organlarında iş birliği yapan ve kararlar alan yirmi yedi üye ülkeye ulaşmıştır. Bugün AB, dünyadaki en iddialı çevre politikalarından bazılarına sahip olduğu bilinmektedir.[156] Bugünkü oluşumuyla AB, çevre koruma alanında küresel bir öncü olarak takdir edilmiş ve iki ve çok taraflı zirveler, politika diyalogları, diplomasi ve oluşum yoluyla çevresel iş birliğini uluslararası düzeyde teşvik etmeye çalışmıştır. Bu anlamda çevre, Birlik içinde en dikkate değer ve en etkili politika alanları arasında görülmektedir.[157]

2.1. Avrupa Birliği'nin Çevre Yönetiminin Temelleri

AB'nin çevre politikalarının çoğu son elli yılda ortaya çıkmıştır. AB'nin temellerinin atıldığı Roma Antlaşması'nda çevre sorunları herhangi bir şekilde ele alınmamıştır. AB'de çevre ile ilgili mevzuat Roma Antlaşması'nın 100. Ve 235. Maddelerine dayandırılmıştır.[158] Bu iki madde direkt çevre ile ilgili olmasa da çevre konusunda oluşturulan öncü

[156] Andrew Jordan, Viviane Gravey ve Camilla Adelle, "EU Environmentral Policy at 50: retrospect and prospect", *Environmental Policy in the EU Actors , Institutions and Processes,* der. Andrew Jordan ve Viviane Gravey, London: Routledge, 2021, ss.358.
[157] Henrik Selin ve Stacy D. VanDeveer, "Broader, Deeper and Greener: European Union Environmental Politics, Policies, and Outcomes", https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-environ-102014-021210 , (Erişim Tarihi:02.10.2022), ss.311.
[158] T.C. Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, "Treaty establishing the European Economic Community", Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1957_treaty_establishing_eec.pdf, (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

mevzuatın temelini oluşturmaları açısından önem arz etmektedir.[159] Topluluk bu maddeler ışığında, 1967 yılında "Tehlikeli Maddelerin Sınıflandırılması, Ambalajlanması ve Etiketlenmesi" hususunda bir direktif yayınlamıştır.[160] 1960'lı yılların sonlarına doğru Dünya, ekonomik büyümenin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin farkına varmaya başlamıştır. AB çevre politikası öncelikle Ortak Pazar taraftarı bir politika olarak görülmüştür. Bu aynı zamanda, AB çevre politikasının resmi başlangıcından önce bile, kimyasalların kontrolü ve otomobil emisyonlarının düzenlenmesi alanında çevreyle ilgili bireysel önlemlerin alınmış olması gerçeğiyle de kanıtlanmaktadır. Ancak bu önlemler, koordineli ve hedefe yönelik bir Avrupa çevre politikasının parçası olmamıştır.[161] Bu ticaret ve rekabet politikası güdülerinin yanı sıra, ek bir faktör olarak 1960'ların ortasından bu yana, çok sayıda çevre felaketinin sınır tanımaması da örnek gösterilebilir.[162] O zamanlar uluslararası politikanın ana odak noktası, İskandinav göllerinin asitlenmesiyle ortaya çıkan ve ilk kez uluslararası bir sorun haline gelen sınır ötesi hava kirliliğidir. 1970'lerin başından itibaren, asit yağmuru sorunu, çevre kirliliğinin sınır tanımadığını, sınır ötesi önlemlerle ele alınması gerektiğini göstermiştir.[163] Asit yağmurunun nedeni, özellikle Birleşik Krallık'tan ve aynı zamanda Orta ve Doğu Avrupa'nın sanayi bölgelerinden gelen hava kirliliğidir. Aynı yıl İngiltere ve Fransa'yı etkisi altında bırakan petrol tankeri kazası, Avrupa'nın kirlilik sorunu farkındalığının oluşmasına katkı sağlamıştır.[164] Kirliliğin giderek artması ve yarattığı problemlerin belirgin biçimde ortaya çıkması ile oluşan farkındalık zaman içerisinde devletleri bu

[159] Sezin İba Gürsoy ve Neriman Hocaoğlu Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", *Ekolojik Kriz ve Küresel Çevre Politikaları,* der. Hayriye Sağır, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2020, ss.52.
[160] Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), Dış Ticarette Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Teknik Engeller ve Türk Sanayii İçin Eylem Planı, https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1894-avrupa-birligi-cevre-mevzuatina-uyum-sureci , ss.55.
[161] Olivia Lazard ve Richard Youngs, *The EU and Climate Security: Toward Ecological Diplomacy,* Washington: Carneige Endowment, 2021, ss.3.
[162] Jordan, Gravey ve Adelle, "EU Environmentral Policy at 50: retrospect and prospect",ss.360
[163] Jordan, Gravey ve Adelle, "EU Environmentral Policy at 50: retrospect and prospect",ss.360
[164] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.55.

yönde politikalar oluşturmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda ekonomik büyümenin çevreye verdiği zararların etkisini azaltma ve önlemeye yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi ilk defa gündem oluşturmuştur.

1960'larda ve 1970'lerde Batı dünyasında çevresel bir söylemin doğuşu, nükleer enerjiye karşı bir söylemle bağlantılı olarak tanımlanabilir. 1972 yılında BM, Stockholm Konferansını düzenlemiştir. Bu konferansta BM Çevre Programı oluşturulmuştur. Roma Kulübü'nün "Büyümenin Sınırları" olarak adlandırılan 1972 raporu, çevre sorunlarına yönelik daha yüksek bir ses olarak kurumsal ve politik düzeyde yeni bir dönem başlatmıştır. Bu rapor aynı zamanda AB Çevre Politikalarının zeminini oluşturmuştur.[165]

Artan çevre sorunları ve konunun önemi, 1972 Paris Zirvesi ile Birliğin çevre alanına dahil olma sürecini başlatmıştır. O tarihe kadar Avrupa Topluluğu'nun çevre meselelerinde daha zayıf bir sese sahip olduğunu ve üye devletlerin sıklıkla bölündüğü söylenebilir. Ekim 1972'deki Paris Zirvesi toplantısı, Topluluğun bağımsız bir çevre politikasının başlangıcı olarak görülmektedir. Topluluğun Danimarka, Birleşik Krallık ve İrlanda'yı kapsayacak şekilde genişlemesinden sadece birkaç hafta önce (1 Ocak 1973'te), bu zirvede çevre ve tüketici politikasına ilişkin bir bildirge kabul edilmiştir. Deklarasyon, Avrupa Komisyonu'na çevrenin korunması için bir eylem programı hazırlama görevi vermiştir. Bu amaçla Komisyon'da bir görev gücü oluşturulmuş ve bugünün Çevre Genel Müdürlüğü (DG) yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır.[166] Çevre sorunlarına ilişkin artan uluslararası algı, 1972'de Stockholm'de gerçekleşen UNCED' de vurgulanmıştır. Bu konferans çerçevesinde üye devletler, daha geniş bir entegrasyon süreci ve kapsamlı bir ortak çevre politikasıyla giderek daha fazla ilgilenmeye başlamışlardır.[167] İlk Çevre Eylem Programı, Temmuz 1973'te Çevre Bakanları Konseyi'nin ilk toplantısında ulusal hükümet temsilcileri tarafından kabul edilmiş ve birkaç ay sonra resmi olarak

[165] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.55.
[166] Lazard ve Youngs, *The EU and Climate Security: Toward Ecological Diplomacy,* ss.37.
[167] Christoph Knill ve Duncan Liefferink, "The Establishment of EU Environmental Policy", *Environmental Policy in the EU Actors , Institutions and Processes,* der. Andrew Jordan ve Viviane Gravey, London: Routledge, 2021, ss.14.

yürürlüğe girmiştir. Böylece, ilk kez, üye devletlerin hükümetleri Birliğe resmi olarak bir çevre politikası yetkisi vermişlerdir.[168]

Çevre konusunda politika oluşturmaya 1972 yılında başlayan Topluluk, 1980'li yılların ortalarına kadar ekonomik korumanın gündemine çevre koruma politikasını yerleştirmiştir.[169] Gürsoy ve Bahadır Topluluğun, çevresel hedefleri ve ilkeleri ekonomik birleşme ve büyüme hedefleriyle kıyaslanabilir bir duruma getirerek yasallaştırmaya çalıştığını öne sürmüşlerdir. Hukuki açıdan yaklaşıldığında, o dönemde AB'nin çevre politikası hala ticaret politikasının temellerine dayanmaktadır. O dönemde resmi olarak sadece ticaret politikası temelinde oluşsa da çevre politikası, yasal bir dayanağa sahip olmadan yavaş yavaş bağımsız bir politika alanı haline gelmiştir.[170] Örneğin, 1970'lerde, su kirliliği kontrolü ile ilgili olarak, sadece piyasa uyumlaştırması için gerekli olanın çok ötesine geçen katı sınırlar kabul edilmiştir. Bunlar, yüzey suyu, yüzme suyu, av suyu, kabuklu deniz suyu ve içme suyunun kalitesi için minimum gereksinimleri gerektirmektedir. Bu doğrultuda Topluluk tarafından, atık yasası ve kimyasal kontrol alanlarında çok geniş kapsamlı bazı önlemler alınmıştır. Aynısı, bireysel kirletenlere ilişkin önemli kalite eşiklerinin aşıldığı hava kirliliği kontrolü için de geçerli olmuştur. 1980'lerin başından itibaren, bunlara endüstriyel tesisler tarafından hava kirliliğiyle mücadele için çeşitli ve bazen çok kapsamlı direktifler eklenmiştir.[171]

Küresel çevreciliğin başlamasıyla 1980'lerde AB üyesi ülkelerde çevresel hareketlerin artış göstermesinin bir sonucu olarak Çevre hususundaki Topluluk faaliyetleri AB Anlaşması, çevreye bir "politika" statüsü verene dek gelişimini sürdürmeye devam etmiştir.[172] 1980'lerin

[168] Brendan Moore, David Benson, Andrew Jordan, Rüdiger K.W. Wurzel ve Anthony Zito, "Governing With Multiple Policy İnstruments?", *Environmental Policy in the EU Actors, İnstitutions and Processes*, der. Andrew Jordan ve Viviane Gravey, 2021, New York: Routledge, ss.362.
[169] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.55.
[170] Jordan, Gravey ve Adelle, "EU Environmentral Policy at 50: retrospect and prospect", ss.4.
[171] Jordan, Gravey ve Adelle, "EU Environmentral Policy at 50: retrospect and prospect",ss.1.
[172] Hasan Zuhuri Sarıkaya, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", *Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi*, c.14, s.1, 2004, ss.1.

ortalarına ve 1986'da Avrupa Tek Senedinin imzalanmasına kadar, ekonomik ve ekolojik hedefler daha eşit bir temele oturtulmuştur. 1986 yılındaki Brundtland raporu geciken hükümetlerin konuyu ele almaları ve çevre bakanlıkları ve politikaları oluşturmaları için son çağrıydı. Dolayısıyla 1 sene sonra 1987'de imzalanan Avrupa Tek Senedi ile AB, ortak çevre politikasına sahip bir bütünleşme haline gelmiştir.[173] Avrupa Tek Senedi sayesinde çevrenin korunması AB'nin temel hedeflerinden biri olmuştur. Aynı zamanda Antlaşmada kirleten öder, çevresel tahribatın aciliyet bildiriyor olması gibi ilkelere de yer verilmiştir. AB'nin küresel iklim değişikliği ile mücadelede ön plana çıkması bu antlaşma sonrasında olmuştur.[174] 1985 yılı ve sonrasında çevre konusunda Komisyon ve Konsey haricinde diğer kurumlarında etkili olduğu görülmektedir.[175] Örneğin 1970'lerden başlayarak, AB Adalet Divanı, çevreye özgü anlaşma hükümlerinden ziyade içtihat hukukuna dayanarak Topluluğun çevre eylemi için yasal bir temel oluşturmuştur. Bu Mahkeme kararlarını temel alan Avrupa Tek Senedi, daha kapsamlı ve katı çevre standartları ve yasalarını benimsemeye yönelik daha kapsamlı ve iddialı bir yaklaşımın başlangıcına işaret etmiştir.[176]

AB'nin ortak çevre politikası oluşturma çabalarının ana motivasyonu olarak, Birlik içerisinde dolaşımın ve serbest rekabetin tesis edilmesi, yaşam kalitesinin daha iyi seviyeye çıkarılması, çevre problemlerinin sınır tanımaması ve birlik haricindeki çevre korumacı faaliyetler olarak gösterilebilir.[177] AB çevre politikası faaliyetinin iki belirleyici temeli, büyük ölçüde ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesine bağlı olmuştur. Bu durum, ekolojik hususların tamamen ihmal edilebileceği anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, ekolojik hedefler ile ortak bir pazar yaratmanın kapsayıcı

[173] Seven Erdoğan, İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.7, s.4, 2018, ss.709.
[174] Erdoğan, İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği, ss.710.
[175] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.56.
[176] Selin ve VanDeveer, "Broader, Deeper and Greener: European Union Environmental Politics, Policies, and Outcomes", ss.312.
[177] Selin ve VanDeveer, "Broader, Deeper and Greener: European Union Environmental Politics, Policies, and Outcomes", ss.312.

hedefi arasında, AB çevre politikasında her zaman "ekonomik önyargı" ile sonuçlanan piyasa entegrasyonu lehine bir eşitsizlik olmuştur.[178]

1992'den sonra, hükümetler özellikle düzenleyici eylemin artan maliyetleri ve müdahaleciliği konusunda endişe duymaya başladıkça, çevre politikası daha çekişmeli bir aşamaya girmiştir.[179] Avrupa Tek Senedinin 1987'de yürürlüğe girmesi ile AB, çevre konularında doğrudan tedbir alma olanaklarına erişmiştir.[180] Avrupa Tek Senedi, çevre kanunlarının yapımına ilişkin anlaşma maddelerini içeriyordu. 1992 Maastricht Antlaşması ile, Parlamento artan rolü ile birçok standardın yükseltilmesine yardımcı olmuştur. 1997 Amsterdam Antlaşması ve 2000 Nice Antlaşması sürdürülebilir kalkınmayı temel bir hedef haline getirerek çevre politikası entegrasyonunun önemini vurgulamıştır. 2009 Lizbon Antlaşması, olağan yasama prosedürü olarak da adlandırılan mevcut ortak karar prosedürü için kurallar oluşturmuş ve çevreyi (tek pazar, sosyal politika, tüketicinin korunması, ulaşım ve enerji) AB organlarının ortak yetki alanı olarak tanımlamıştır.[181]

2.2. Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Eylem Planı

Küresel çevre sorunlarına ilişkin farkındalık zamanla Avrupa Topluluğu'na da etki etmiştir. Topluluğa üye devletler çevresel tehditlerin kontrol altına alınması ve çevre sorunlarının yarattığı tahribatın önlenmesi amacıyla adımlar atmaya başlamıştır. Çevre sorunlarına ilişkin artan uluslararası algı, 1972'de Stockholm Konferansı'nın ardından 1973 yılından itibaren ÇEP düzenlenmeye başlamış ve ortak bir çevre politikası oluşturmaya çalışmıştır.[182] AB'nin çevre konularına daha fazla önem göstermeye başlamasının sonucu olarak 1972 yılında hükümet başkanlarıyla

[178] Jordan, Gravey ve Adelle, "EU Environmentral Policy at 50: retrospect and prospect",ss.362.
[179] Moore, Benson, Jordan, Wurzel ve Zito, "Governing With Multiple Policy İnstruments?",ss. 302.
[180] TÜSİAD, Dış Ticarette Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Teknik Engeller ve Türk Sanayii İçin Eylem Planı, ss.54.
[181] Selin ve VanDeveer, "Broader, Deeper and Greener: European Union Environmental Politics, Policies, and Outcomes", ss.313.
[182] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.53.

gerçekleştirilen çevre toplantısında çevre ile alakalı eylem planlarının oluşturulması yönünde bir çağrı yapmıştır.[183]

Çevre politikalarının uygulamaya konulması ÇEP ile mümkün olmuştur. ÇEP, hukuki anlamda bir bağlayıcılığı bulunmayan ancak politik anlamda belirli amaçları ortaya koymayı hedefleyen çalışmalar olarak değerlendirilebilirler.[184] Yaşanan çevre problemlerinden kaynaklı oluşan farkındalık ile hem çevre kirliliğinin sınır tanımadığı gerçeği hem de ulusal ve uluslararası seviyede birlikte hareket etme gereğinin ciddiyetine varılarak ÇEP' ler hazırlanmıştır.[185] Avrupa Komisyonu aracılığıyla oluşturulan ve uygulamaya geçirilen ÇEP, düzenleyici yöntemler, yatay önlemler ve mali destek mekanizmalarının kapsamlı bir şekilde birleştirilmesi amacıyla düzenlenmiştir.[186] Bu programlar, çevre politikası ile ilgili kurucu anlaşmalara dahil olmuş ifadelerin, amaçların ve ilkelerin ortaya çıkmasına, uygulanmasına ve revize edilerek geliştirilmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bu katkılardan biri AB'ye çevre hususunda liderlik kazandırması, diğeri ise ekonomik ve toplumsal konuların çevreyi kapsayacak şekilde genişlemesidir.[187]

AB'nin kuruluşundan itibaren süreleri 3 ila 10 yıl arasında değişen, toplam 8 ÇEP kabul edilmiştir. Dörder yıllık dönemler için oluşturulan ilk dört yıllık ÇEP'in ana teması "kirliliğin önlenmesi", 5.ÇEP'te "sürdürülebilir kalkınma ve yükümlülüklerin paylaşımı", 6.ÇEP "Çevre 2010 geleceğimiz tercihimiz", 7.ÇEP "Gezegenin Sınırları İçinde Daha İyi Yaşamak", 8.ÇEP biyolojik çeşitlilik kaybı, iklim değişikliği, kaynak menfaatleri ve çevre kirliliği gibi iklim ve sürdürülebilirlik konularını oluşturmaktadır.[188]

---

[183] Ahmet Hamdi Aydın ve Ömer Çamur, Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7, s.13,21, 2017, ss.266.

[184] Aydın ve Çamur, "Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme", ss.26.

[185] Jale Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 23, s.2-0, 2007, ss.93.

[186] Sarıkaya, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", ss.3.

[187] Katja Biedenkopf ve Franziska Petri, "The European External Action Service and EU Climate Diplomacy: Coordinator and Supporter in Brussels and Beyond", European Foreign Affairs Review 26, c.1, 2021, ss.75.

[188] Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", ss.93.

1.ÇEP: 1973-1976 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Eylem programında bulunan ilkeler şunlardır;[189]

– Kirliliğin kaynakta önlenmesi

– Karar alma süreçlerinin tamamının bir modülü olarak çevrenin dikkate alınması

– Kirleten öder ilkesi

– Doğal kaynakların israf edilmesi ve çevrenin kirletilmesinin, ekolojik dengeyi bozma ihtimalinin göz önünde bulundurulması

– Yerleşmenin planlanması ve toprağın kullanımında düzenleme yapılması

– Çevre bilincinin geliştirilmesi amacıyla eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi

Bu ilk eylem programı, Topluluğun çevresel çabalarında hedefler, ilkeler ve alınacak önlemlere yer vermesi açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.[190] 2.ÇEP: 1977-1981 yılları arasındaki dönemde uygulamaya koyulmuştur. Bu program birinci eylem programının devamı niteliğinde sayılabilir. Birinci ÇEP'te uygulanamayan ilkelere bu programda tekrar yer verilmiştir.[191] İki programda da amaçlar ve ilkelerin birkaç küçük değişiklik haricinde birebir aynı olduğu görülmektedir. Yalnız içerik açısından ikinci program birinci programın daha gelişmiş bir versiyonu olduğu söylenebilir.[192]

3.ÇEP: 1982-1986 arası dönemi kapsamaktadır. İlk üç program çevre konusunun AB anlaşmalarına dahil olmasının temelini oluşturmuştur. 3.ÇEP'te spesifik hususlar yerine daha kapsamlı hususlara yer verilmiş olup, çevre politikalarında çoğunlukla önleyici politikalara yer verildiği tespit edilmiştir.[193] Bu program sayesinde çevre politikasının Topluluğun ekonomik amaçlarının bir parçası olduğu kabul edilmiş ve diğer politika

[189] TÜSİAD, Dış Ticarette Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Teknik Engeller ve Türk Sanayii İçin Eylem Planı, ss.55.
[190] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.55.
[191] Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, ss.94.
[192] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.55.
[193] Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", ss.94.

alanlarına çevre unsurunun eklenmiştir. Böylelikle ikincil pozisyondaki çevre konusunun siyasi statüsü değişmiştir.[194]

4.ÇEP: 1987-1992 arası dönemde Avrupa Tek Senedi ışığında hazırlanan bu programda, ilk olarak daha önceki programlarla ilerletilen gelişmelere yer verilmiş ve zaman içerisinde Topluluğun çevre koruma hususunda değişen bakış açısı vurgulanmıştır. Programda özellikle tarım sektörünün çevreye verdiği zararın önlenmesi konusunda önemli bir denge arayışına girilmiştir. 4.ÇEP'i bazı ulusal finansman kaynaklarını devreye sokması, diğer programlardan ayıran en belirgin özelliğidir. [195] Ek olarak 1987 yılının Avrupa Çevre Yılı olarak belirtilmesi de spesifik bir husus olarak görülmektedir.[196]

5.ÇEP: 1993-2000 arası dönemi kapsayan bu program diğerlerine nazaran daha kapsamlı hazırlanmıştır. 5.ÇEP'de analiz edilen konular özellikle iklim değişikliği başta olmak üzere hava kirliliği, biyoçeşitlilik, asit yağmurları, doğal kaynakların muhafaza edilmesi gibi hususlar olmuştur.[197] Bu programın amacı, Topluluk içerisindeki gelişme biçimlerini, sürdürülebilir bir kalkınma yoluna ulaşacak şekilde yenilemek olmuştur.[198] Başlık olarak "Sürdürülebilirliğe Doğru" seçilmiştir. Böylece sürdürülebilir kalkınma kavramının çevre politikalarına yön verdiği görülmektedir.[199] Bu program sürdürülebilir kalkınmanın; "yaşam kalitesinin devam ettirilmesi, doğal kaynaklara ulaşımın sağlanması, doğaya zarar verilmesinin engellenmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın bugünün gereksinimlerine karşılık verebilmesi amacıyla sonraki nesillerin gereksinimlerinin sömürülmemesini benimseyen bir kalkınma olması" özelliklerini kapsamaktadır.[200]

6.ÇEP: 2001-2010 arası dönemi kapsayan program "Bizim Geleceğimiz, Bizim Seçimimiz" başlığını taşıyan sloganıyla diğer

[194] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.56.
[195] Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", ss.94.
[196] Yaman & Gül, "Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası", ss.208.
[197] Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", ss.94.
[198] Sarıkaya, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", ss.4.
[199] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.56.
[200] Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", ss.94.

programlar gibi çevre konusundaki faaliyetleri içermektedir.[201] Program, eyleme geçilmesi gereken öncelikli olarak dört alan belirlenmiştir: doğa ve biyoçeşitlilik, iklim değişikliği, çevre ve sağlık, atık yönetimi ve doğal kaynaklar.[202] Program, bu öncelik alanlarında gelişme sağlaması için beş farklı tutum önerisinde bulunmuştur: halihazırdaki mevzuatın uygulanmasında artış sağlanması, çevresel kaygıların farklı politika alanlarına entegre edilmesi, piyasanın çevre hususunda çalışmasını önermek, vatandaşlara sorumluluk vererek tutumlarında farklılıklar elde etmek ve arazi kullanımının planlanmasını sağlamak.[203] Bu program diğer programlara kıyasla daha uzun bir dönemi kapsayacak şekilde tasarlanmıştır.[204]

7.ÇEP: 2013-2020 arası dönemde "Gezegenin Sınırları İçinde Daha İyi Yaşamak" sloganıyla yayınlanmıştır. 7. ÇEP'in amacı "Gezegenin Sınırları İçinde Daha İyi Yaşamak" başlığında özetlenmiştir.[205] AB çevre politikası, insanlığın haklı esenlik arzusu ile çevre tarafından belirlenen sınırlar arasında bir rotaya yön vermesi gerektiği düşünülmektedir. Bu düşünce, 2050 için bir vizyonla desteklenmektedir:

> *"2050'de gezegenin ekolojik sınırları içinde iyi bir şekilde yaşıyoruz. Refahımız ve sağlıklı çevremiz, hiçbir şeyin boşa harcanmadığı ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetildiği ve biyolojik çeşitliliğin toplumumuzu iyileştirecek şekilde korunduğu, değer verildiği ve restore edildiği yenilikçi döngüsel bir ekonomiden kaynaklanıyor. Düşük karbonlu büyümemiz, güvenli ve sürdürülebilir bir küresel toplum için hızı belirleyen, kaynak kullanımından uzun süredir ayrılmıştır."*

Bu vizyonu gerçekleştirmek için dokuz alanda 2020 yılına kadar ulaşılması gereken öncelikli hedefler belirlenmiştir: doğal sermaye, kaynak bakımından faydalı, rekabetçi ve yeşil bir düşük karbon ekonomisi, çevre ve

[201] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.56.
[202] Sarıkaya, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", ss.4.
[203] Sarıkaya, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", ss.5.
[204] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.55.
[205] Kemal Yaman ve Murat Gül, "Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası", *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi,* c.2, s.2, 2018, ss.213.

sağlık, uygulama, bilgi tabanı, çevresel dışsallıklar, tutarlılık, sürdürülebilir şehirler, uluslararası çevre koruma.[206]

8.ÇEP: 2022-2030 arası dönemi kapsamaktadır. Eylem programı, AB'nin 2050'ye yönelik uzun vadeli vizyonunu gezegen sınırları içinde iyi yaşamayı yineliyor.[207] 2030 için öncelikli hedefleri ve bunlara ulaşmak için gerekli koşulları ortaya koyuyor. Program, Avrupa Yeşil Anlaşması (*European Green Deal*-EGD) geliştirmek, insan refahının sağlıklı ekosistemlere bağlı olduğunu kabul ederek iklim açısından nötr olmayı, kaynakları verimli kullanan bir ekonomiye geçişi hızlandırmayı amaçlamaktadır. Programın 2030 için altı öncelikli hedefi vardır:[208]

– 2050 yılına kadar iklim nötrlüğüne ulaşmak için Birlik' teki sera gazı emisyonlarının geri döndürülemez ve kademeli olarak azaltılması ve doğal ve diğer yutakların ortadan kaldırılmasının arttırılması,

– Uyum sağlama motivasyonunun güçlendirilmesinde, dayanıklılığın arttırılmasında ve iklim değişikliği hususunda hassasiyetin azaltılmasında sürekli ilerleme,

– Gezegene gerektiğinden fazlasını veren, ekonomik gelişmeyi çevresel sorunlardan ayıran ve döngüsel bir ekonomiye geçişi hızlandıran yenileyici bir büyüme modeline doğru ilerlemek,

– Hava, su ve toprak ile toksik olmayan bir doğa oluşturma amacıyla kirliliği minimize hedefini sürdürmek ve toplumun sağlığını çevre problemlerinin yaratacağı tehlikeli etkilerden korumak;

– Biyoçeşitliliği korumak, eski haline dönüştürebilmek ve doğal sermayeyi geliştirmek,

---

[206] Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Nuclear Safety and Consumer Protection (BMUV), "Environment Action Programmes", https://www.bmuv.de/en/topics/europe-international/europe/environment-action-programmes , (Erişim Tarihi:10.03.2023).

[207] European Commission, (EC) "8th Environment Action Programme: EU sets out to measure progress on Green Deal environment and climate goals", *European Commission,* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4667 , (Erişim Tarihi:10.03.2023).

[208] EC, "8th Environment Action Programme: EU sets out to measure progress on Green Deal environment and climate goals", *European Commission,* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4667 , (Erişim Tarihi:10.03.2023).

– Çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek ve özellikle enerji, endüstriyel gelişme, binalar ve altyapı, hareketlilik ve gıda sistemi alanlarında üretim ve tüketimle ilgili temel çevresel ve iklim baskılarını azaltmak.[209]

Bahsi geçen hedeflere AB iklim ve çevre politikaları çerçevesinde etkili bir motivasyon sağlamak, yönetimin tüm kademelerindeki aktörlerin katılımı ile mümkün görülmüştür. BM'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması açısından bu program, AB çalışmalarının zemini oluşturmuştur.[210]

2.2.1. Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Genel İlkeleri

Bir devletin çevre hususunda seçimlerinin amaçlarının saptanması 'çevre politikası' olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda ise; çevre politikası, çevre sorunlarına çözüm bulma amacıyla ileriye yönelik gerekli önlemlerin ve özümsenen ilkelerin tamamını oluşturmaktadır.[211]

AB'nin çevre politikası özünde, kirlilik oluştuktan sonra müdahale edilmesi yerine, kirlenme ihtimaline karşı en başından tedbir alınması prensibine dayanmaktadır.[212] Çevre sorunları hususunda 1972 yılında politika oluşturmaya başlayan AB'nin çevre politikaları hakkındaki ana motivasyonları: problemin kaynağında önlenmesi, ekolojik dengeye zarar verecek eylemlerden uzak durulması, doğal kaynak tüketimini minimize edecek mekanizmaların kabul edilmesi, önleyici çevre politikalarının benimsenmesi, ekonomik ve sosyal kalkınma ile çevre politikasının bütünlük göstermesi, yapılacak her türlü faaliyette çevrenin düşünülmesi, kirleten öder ilkesinin özümsenmesi, kirliliğin yok edilmesi ve önlenmesi,

---

[209] EC, "8th Environment Action Programme: EU sets out to measure progress on Green Deal environment and climate goals", *European Commission,* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4667 , (Erişim Tarihi:10.03.2023).

[210] EC "8th Environment Action Programme: EU sets out to measure progress on Green Deal environment and climate goals", *European Commission,* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4667 , (Erişim Tarihi:10.03.2023).

[211] Burcu Durmaz, "Avrupa Birliğinde çevre politikası alanında muhtemel müzakere sürecine yönelik gerekli hazırlıkların örneklerle çalışılması", *Sektörel ve Bölgesel Politikalar Dairesi Uzmanlık Tezi,* Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2004, ss.3.

[212] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.70.

çevre kalite düzeyinin arttırılması, insan sağlığının korunması, ulusal ve uluslararası düzeyde çevre problemleri ile ilgili önlemlerin alınması, mevcut ve gelecek nesiller için çevrenin muhafaza edilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın geliştirilmesi.[213] Bu doğrultuda AB çevre politikasının uygulanmasında üye devletlere yol gösterici bir araç olarak kullanılacak temel ilkeler Amsterdam Antlaşmasının 174(2) maddesinde yer almıştır.[214] Bunlar:

– Kirleten Öder İlkesi: Bu ilke Birlik çevre politikasının temel taşı olarak görülmektedir.[215] Çevreye verilen tahribatın giderilmesi için alınan tedbirlerin maliyetine çevreye zarar verenin karşılamasını ifade eder.[216] İlkenin asıl amacı maliyetin tahsis edilmesi ve içselleştirilmesidir.[217] Bu ilke, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı aracılığıyla, çevre problemlerinin uluslararası arenada gündem olduğu 1970'li yılların başında gündeme getirilmiş, gerçekleştirilen toplantılarda alınan kararlarda kullanılarak somutlaştırılmış ve geliştirilmiştir.[218] Bu ilke ile çevreyi kirleterek zarar verenlere kirlilik maliyetlerini ödeterek kirliliği azaltmayı ve ilgili tarafların daha az kirleten ürün ve teknolojiler üretmeye yönlendirmeyi amaçlamaktadır.[219]

– İhtiyat İlkesi: İlk defa Maastricht Antlaşması'nda kendinden söz ettiren bu ilke, belirli bir eylemin çevre hususundan olumsuz sonuçlara neden olacağı hususunda güçlü bir şüphe mevcut ise bilimsel kanıtı beklemeden önlem alınması anlamına gelmektedir.[220] İhtiyat ilkesinin yoğunlukla hukuki bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Çevresel Etki

[213] Aydın ve Çamur, "Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme", ss.28.
[214] Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", ss.102.
[215] Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", ss.102.
[216] Düriye Toprak, "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.2, s.4, 2006, ss.151.
[217] Aydın ve Çamur, "Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme", ss.26.
[218] Aydın ve Çamur, "Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme", ss.27.
[219] Sarıkaya, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", ss.2-3.
[220] Sarıkaya, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", ss.3.

Değerlendirmesi (ÇED) faaliyetleri bu hedeflere uygun bir şekilde yürütülmektedir.[221]

– Önleme İlkesi: Avrupa Tek Senedi ile antlaşmalarda yer alan bu ilke, zararı yok etmeye çabalamak yerine oluşmadan önce tedbir almayı öngören bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu ilkeyi uygulamak için somut bir tehlikenin varlığı gerekmektedir. Eğer tehlike açısından bilimsel belirsizlik varsa önleme ilkesi değil ihtiyat ilkesi uygulanabilmektedir.[222] Bu ilkeye 3.ÇEP'te yer verilmiştir. İlkenin uygulamaya geçmesi için olması gerekli şartlar; verinin karar vericilerin tamamı açısından kullanıma açık olması, uygun gerçeklerin karar alma süreçlerinin erken aşamalarında değerlendirilmesi ve AB tarafından onaylanmış önlemlerin üye devlet iç hukuklarına aktarılıp aktarılmadığının gözlemlenmesidir.[223]

– Bütünleyicilik İlkesi: Bu kavram AB Anlaşmasının 6.maddesi gereğince çevreyi muhafaza etme politikalarının Birlik eylemleriyle bütünleştirilmesi ile alakalı bir kavramdır. Bu ilke entegrasyon ilkesi olarak da adlandırılmıştır.[224] Çevre politikasının Topluluğun diğer politika alanlarıyla bütünleştirilmesi ilkesi, Topluluk tarafından yürütülecek eylemlerin temellerinden birini oluşturmaktadır.[225]

– Kaynaktan Önleme İlkesi: AB çevre politikası çevre kirliliğinin ilk olarak kaynağında önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke çoğunlukla AB mevzuatında su ve atıklar alanında uygulanmakta ve asıl amacı mümkün olduğu kadar az atığın olması, atıkların üretildiği yere en yakın kısımda yok edilmesi yönündedir.[226]

– Yüksek Seviyede Koruma İlkesi: İlke doğrultusunda, yasama yetkileri kapsamında başta Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve

---

[221] Toprak, "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar", ss.152.
[222] Tuba Turan Bayram, Aysun Altıkat ve Fatma Ekmekyapar Torun, "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları", *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, c.1, s.1,33, 2017, ss.34.
[223] İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), *AB'nin Çevre Politikası,* İktisadi Kalkınma Vakfı web sitesi, https://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf , (Erişim Tarihi: 06.10.2022), ss.7.
[224] Aydın ve Çamur, "AB Çevre Eylem Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme", ss.30.
[225] İKV, *AB'nin Çevre Politikası,* ss.6.
[226] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.71.

Avrupa Konseyi dahil tüm kurumların, Topluluğun farklı bölgelerindeki her türlü durumu gözeterek yüksek seviyede çevre korumayı amaçlaması gerekmektedir.[227] Bu ilke Avrupa Topluluğu Anlaşması'nın 2. Maddesinde yer almaktadır.[228]

2.2.2. Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Araçları

AB, çevre politikasının başarılı sonuçlara ulaşması için çeşitli araçlar planlamıştır. AB, çevre politikasının uygulanmasında mali ve teknik olmak üzere iki çeşit araç kullanmaktadır. Mali araçlar, 1992 yılında oluşturulan LIFE programı kapsamında gerçekleşmektedir. İkinci olarak teknik araçlar ise içeride sanayi ile dışarıda diğer devletlerle iş birliği kapsamında yeni uygulamalardan oluşmaktadır.[229]

Avrupa Yatırım Bankası'nın çevre koruması ile alakalı sağladığı kaynaklar yetersiz kalınca farklı finansman ihtiyacı oluşmuştur. Bu araçlar kirleten öder ilkesinin uygulanması, Topluluk gelirleri ve bazı çevre vergileri ile desteklenmiştir. Aynı zamanda bazı yapısal fonlar ve Uyumlaştırma Fonu 'da bu mali desteğe dahil edilmiştir. Topluluğun çevresel faaliyetlerinin karşılanması için 28 Haziran 1984'te "Çevre Topluluk Hareketleri" oluşturulmuştur.[230] Amacı AB'nin çevre ve iklim eylemleri için finansal destek olan program, zamanla doğanın ve çevrenin korunmasıyla ilgili alanlara odaklanmıştır.[231]

AB'nin çevre hususunda mali destek mekanizmalarının en önemlisi, çevre hususunda bir topluluk hukukunun ve politikasının evrimini sağlamayı hedefleyen LIFE programıdır.[232] LIFE programı, özellikle çevre ve iklim eylemine adanmış tek programdır ve bu nedenle, bu alanlarda Birlik mevzuatının ve politikalarının uygulanmasını desteklemede çok

[227] İKV, *AB'nin Çevre Politikası,* ss.6.
[228] Sarıkaya, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", ss.
[229] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.71.
[230] Çokgezen , "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", ss.103.
[231] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.60.
[232] EU, "History of LIFE", European Commission, https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/history-life_en, (Erişim Tarihi:10.04.2023).

önemli bir rol oynar.[233] LIFE programının, diğer topluluk faaliyetlerinden farkı Üçüncü Dünya Ülkelerinin de çevreyle ilgili faaliyetlerini desteklemesidir. Bu destek Üçüncü Dünya Ülkelerinin çevre ile ilgili yaptığı projeleri desteklemek şeklindedir. Bu doğrultuda LIFE programı çevreyi, doğal yaşamı ve Üçüncü Dünya Ülkeleri ile alakalı faaliyetleri üç ayrı alanda desteklemektedir.[234]

LIFE-Çevre, sanayi alanındaki faaliyetlerde sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşma maksadıyla fayda sağlayan öncü faaliyetler ve gösteriler, ulusal yönetimlere karşı başlatılan gösteriler, teknik yardım eylemleri, Topluluk mevzuatını ve faaliyetlerini destekleme amacıyla yapılan hazırlıklar bu program kapsamında yapılmaktadır.[235] LIFE-Doğa programında, AB hudutları kapsamındaki doğal yaşam alanları ile vahşi doğa ve bitki örtüsünün korunması amacıyla yapılan çalışmalar desteklenmektedir. Son olarak LIFE-Üçüncü Ülkeler programında ise AB' ye üye olmayan ülkelerde çevre yönetimi ile ilgili idari yapıların meydana gelmesini desteklemek için teknik yardım sağlanmaktadır.[236]

Kuruluşundan bu yana LIFE programı, AB genelinde 3954 projeye mali destek vererek çevre korunmasına yaklaşık 3,1 milyar Euro katkı sağlamıştır. 2014-2020 mevcut finansman dönemi için, LIFE programı yaklaşık 3,4 milyar Euro'ya sahip olduğu bilinmektedir.[237] Birlik, LIFE Programı tarafından finanse edilen projelerin sonuçlarının uzun vadeli sürdürülebilirliğine ve bu sonuçların proje uygulamasından sonra, diğerlerinin yanı sıra, proje devamı veya sonuçların tekrarlanması veya aktarılması yoluyla güvence altına alınması ve sürdürülmesi kapasitesine büyük önem vermektedir.[238] 1 Ocak 2021 - 31 Aralık 2027 dönemi için

---

[233] EU, "History of LIFE", *European Commission,* https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/history-life_en, (Erişim Tarihi:10.04.2023).
[234] EU, "Climate change mitigation and adaptation", *European Commission,* https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/climate-change-mitigation-and-adaptation_en, (Erişim Tarihi:10.04.2023).
[235] İKV, *AB'nin Çevre Politikası,* ss.21.
[236] İKV, *AB'nin Çevre Politikası,* ss.22.
[237] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.7.
[238] EU, "LIFE - Calls for proposals", *European Commission,* https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/life-calls-proposals_en#life-calls-for-proposals-2023, (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

LIFE Programının uygulanması için mali destek toplamda cari fiyatlarla 5,4 milyar Avro olarak hedeflenmiştir. Bu miktarın gösterge niteliğindeki dağılımı ise:

"Çevre" alanı için 3,4 milyar Euro;

– Doğa ve biyoçeşitlilik alt programı için 2,1 milyar Euro,

– Döngüsel ekonomi ve yaşam kalitesi alt programı için 1,3 milyar avro

"İklim Eylemi" alanı için 1,9 milyar avro;

– İklim Değişikliğinin Azaltılması ve Uyum alt programı için 9 milyon Euro, Temiz Enerji Geçişi alt programı için 9 milyon Euro.[239]

Mali araçlar Birlik bütçesi haricinde çevre vergileri ile de desteklenmektedir. Çevre vergilerinin uygulanması kirleten-öder ilkesi kapsamında gerçekleştirilmektedir.[240] Uygulamada çevreye zararlı maddelerin vergilendirilmesi ile sorumluya atfedilen vergi yükü bu davranışın minimize etme amacıyla arttırılır. Vergi yükünün artmasının sonucu olarak sorumlular kendileri için vergi kazancı sağlama amacıyla farklı üretim sistemleri ya da tüketim için yerine koyacak mallar keşfetmeye yöneleceklerdir.[241] Bu vergi türleri arasında enerji ürünleri, motorlu taşıtlar, tarımsal girdiler ve piller, hava ulaşımı, plastik ve diğer ambalaj ürünleri, araçlar, katı ve sıvı atıklar gibi vb. unsurlar kirletici unsur olarak sayılmaktadır.[242]

Çevre politikaları gelişim gösterdikçe çevre politikasına yönelik araçların çeşitliliğinde de artış yaşanmıştır. Mali araçların yanı sıra teknik araçlarla da birlik çevre politikasında belli standartlar oluşturulmaya çalışmıştır.[243] Bunların başında eko-etiketleme gelmektedir. AB Eko-etiket planı, tüketimin ve üretimin çevre, sağlık, iklim ve doğal kaynaklar

[239] Çevre ve İklim Eylemi (LIFE) için bir Program oluşturan ve (AB) No 1293/2013 Yönetmeliğini yürürlükten kaldıran 29 Nisan 2021 tarihli (AB) 2021/783 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Yönetmeliği, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021R0783.
[240] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.56.
[241] Çokgezen, "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", ss.104.
[242] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.71.
[243] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.72.

üzerindeki olumsuz etkisini azaltmayı amaçlayan; Topluluğun sürdürülebilir tüketim ve üretim politikasının bir unsurudur. Bu plan, AB Eko-etiketinin kullanımı ile yüksek düzeyde çevresel performansa sahip olan ürünleri tavsiye etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, ürünlerin AB Eko-etiketini taşıyabilmesi için uyması gereken kriterlerin Topluluk pazarındaki ürünler tarafından elde edilen en iyi çevresel verimle ilgili olmasını şart koşmak uygundur. Bu kriterlerin anlaşılabilirliği ve uygulanabilirliği kolay olmalı ve son teknolojik gelişmeler ışığında bilimsel kanıtlara dayanmalıdır.[244]

Bu araçlara ek olarak diğer bir teknik araç ise Eko-Yönetim ve Denetim Sistemi'dir. Bu sistem, AB içinde veya dışında herhangi bir ekonomik sektörde faaliyet gösteren ve aşağıdakileri yapmak isteyen herhangi bir kuruluş tarafından kullanılabilen gönüllü bir araçtır:

- Çevresel ve ekonomik sorumlulukları üstlenmek,
- Çevresel performansı iyileştirmek,
- Çevresel sonuçlarını topluma ve genel olarak paydaşlara iletir.[245]

AB Eko-Yönetim ve Denetim Sistemi (EMAS) gibi çevre yönetim sistemleri, kuruluşların kaynak verimliliğini artırmalarına, riskleri azaltmalarına ve kamuoyuna açıkladıkları iyi uygulama beyanlarıyla örnek teşkil etmelerine yardımcı olur.[246] EMAS, Avrupa Komisyonu aracılığıyla şirketler ve diğer yapıların çevresel faaliyetlerinin yorumlanması, raporlanması ve düzenlenmesi için geliştirilmiş birinci sınıf bir uygulama olarak görülmektedir.[247] Bu gönüllü denetim sistemi, çevre koruma araçlarının ne düzeyde uygulandığı, çevre ve doğal kaynakların mevcut

[244] EU, "About the EU Ecolabel", *European Commission,* https://environment.ec.europa.eu/topics/circular-economy/eu-ecolabel-home/about-eu-ecolabel_en, (Erişim Tarihi:10.04.2023).
[245] EU, "Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)", https://green-business.ec.europa.eu/eco-management-and-audit-scheme-emas_en, (Erişim Tarihi:10.04.2023).
[246] EU, "Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)", https://green-business.ec.europa.eu/eco-management-and-audit-scheme-emas_en, (Erişim Tarihi:10.04.2023).
[247] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.72.

durumu ve sanayi faaliyetlerinin bunlar üzerindeki etkileri hakkında AB vatandaşlarını bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.[248]

2.3. Avrupa Birliği İklim Politikası

AB, iklim değişikliği ile ilgili çok taraflı anlaşmalara uyum sağlayarak, içselleştirerek ve liderlik göstererek sürekli olarak destek vermiştir. Başlangıçta, 1992 Rio Dünya Zirvesi'nde AB, sanayileşmiş ülkeler için bağlayıcı CO^2 azaltma taahhütlerini içerecek bir anlaşma için baskı yapmıştır. Bu reddedildiğinde AB, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (BMİDÇS) somutlaşan yaklaşımı desteklemiştir. 2000'den sonra, iklim değişikliği güçlü bir siyasi öncelik olarak ortaya çıkmıştır.[249]

AB, son yıllarda küresel iklim politikalarına öncü olmuştur. Öncü/lider etiketi elbette göreceli bir terimdir. AB, Çin, ABD ve Avustralya gibi ülkelerin duruşu nedeniyle ilerici olarak görülmektedir. Tabi bunda çevre politikasının ve iklim değişikliğinin, özellikle 2009'da COP15'e ve 2015'te COP21'e giden süreçte, küresel siyasi ve kamuoyunun çok yüksek düzeyde ilgisini çekmesinin önemli payı bulunmaktadır. Küresel iklim değişikliği ile mücadelede en önemli karşılık 1992'de kabul edilen BMİDÇS ile alınmıştır. 1992'den önce henüz BMİDÇS hazırlık sürecinde iken AB, Lüksemburg Çevre ve Enerji Konseyi'nde belirlediği CO^2 emisyon azaltım gayesi ile küresel iklim politikalarının evriminde daha erken ve güçlü bir konuma gelmiştir.[250] AB, BMİDÇS müzakerelerinde, iklim değişikliğinin uluslararası bir sorun olduğunu, bu sebeple öncelikle gelişmiş ülkelerin daha sonra tüm dünyanın sera gazı emisyonlarını minimize etmek için sorumluluk almaları gereksinimine dikkat çekmiştir. İklim Değişikliği Sözleşmesi müzakerelerinin başlamasından bu yana, AB, katı uluslararası

[248] Gürsoy ve Bahadır, "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", ss.71.
[249] Moore, Benson, Jordan, Wurzel ve Zito, "Governing With Multiple Policy İnstruments?", ss.284.
[250] Murat Türkeş ve Gönül Kılıç, "Avrupa Birliği'nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri", *Çevre, Bilim ve Teknoloji, Teknik Dergi,* s.2, 2004, ss.3.

taahhütleri zorlayarak uluslararası iklim politikasında liderlik sağlamıştır.[251] Birlik uluslar arasındaki iş birliğini geliştirmede kilit bir rol oynayarak çok düzeyli yönetişimin önemini ortaya koymuştur. Birliğin, BMİDÇS'deki ana yükümlülüğü, 2000 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerinde tutmak olmuştur.[252] BMİDÇS'ye taraf olan ülkelerin sorumluluklarını yerine getirmelerini güçlendirme amacıyla Sözleşmenin faaliyetleri uygulama planı olarak 1997 Kyoto Protokolü imzalanmıştır. AB'nin Kyoto Protokolü'ndeki sorumluluğu ise, toplam altı sera gazını oluşturan emisyonların 2008-2012 birinci döneminde, 1990 düzeylerinin yüzde sekiz altına düşürülmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda AB 1998 Haziran ayında Konsey'de kararlaştırılan AB Yük Paylaşım Anlaşması'na göre o dönemki üye ülkeleri arasında yükümlülükleri bölüştürmüştür. AB üyesi ülkelerin Kyoto Protokolü'ne onay süreçlerinin tamamlanmasıyla AB 31 Mayıs 2002 tarihinde Protokolü kabul ettiğini duyurmuştur.[253] Aynı yıl Avrupa Çevre Ajansı aracılığıyla "Avrupa Topluluğu 1990-2000 Yıllık Sera Gazları Envanteri ve 2002 Envanter Raporu" yayımlanmıştır. Raporda AB'nin en geç 2000 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerinde yüzde sekiz oranına düşürme hedefini o dönemdeki üye ülkelerle birlikte yerine getirildiğini beyan etmiştir.[254] Ek olarak, 2000 yılında kabul edilen Lizbon Stratejisi'nde daha iyi bir çevrede yaşama hedefi benimsenmiştir.[255] Daha sonra 2005'te Stratejinin yeniden gözden geçirildiği sırada iklim değişikliği ile mücadele vurgusu daha da netleşmiştir.[256]

Avrupa Komisyonu, sera gazı emisyonlarını azaltmak için Avrupa düzeyinde alınabilecek çevresel ve maliyet açısından en etkin politikaların ve önlemlerin belirlenmesine yardımcı olmak için 2000 yılında Avrupa

---

[251] Sebastian Oberthür ve Claire Roche Kelly, EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges, *The International Spectator Journal,* c.43, s.3, 2008, ss.36.
[252] Türkeş ve Kılıç, "Avrupa Birliği'nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri", ss.3.
[253] Nuran Talu, *Avrupa Birliği İklim Politikaları*, https://www.iklimin.org/moduller/abpolitikalari.pdf , ss.14.
[254] Türkeş ve Kılıç, "Avrupa Birliği'nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri", ss.14.
[255] 13 Aralık 2007'de Lizbon'da imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması'nı ve Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşmayı tadil eden Lizbon Antlaşması, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12007L%2FTXT&qid=1683716041251.
[256] Erdoğan, İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği, ss.710.

İklim Değişikliği Programını (ECCP) oluşturmuştur. Bu program aracılığıyla AB'nin Kyoto Protokolü'ne uyum sağlaması için gerekli araçlar tanımlanarak geliştirilmiştir. Bu programın ikincisi ise 2005'te gerçekleştirilmiştir. Kyoto Protokolünü uygulama amacıyla AB Emisyon Ticareti Sistemini oluşturmuştur.[257] Daha önce ABD bazı eyaletlerde kullanılan emisyon ticaret sisteminin AB'de uygulanmaya başlanmasıyla dünyanın ilk uluslararası ve en büyük emisyon ticaret sistemi oluşturulmuştur.[258] Bu sistem tüm eksikliklerine rağmen sera gazı emisyonlarının azaltılması bakımından uluslararası düzeyde iyi bir örnek olarak değerlendirilmekte ve AB'nin küresel düzeydeki liderlik pozisyonunu güçlendiren bir uygulama olarak görülmektedir.[259]

Dünya çapındaki iklim değişikliğini bir güvenlik meselesi olarak tanımlayan ilk kurumlardan biri Avrupa Komisyonu olmuştur. 2008 sonrasında yaşanan ekonomik kriz dahil hiçbir sorun AB'yi iklim değişikliği ile mücadele etmesinin önüne geçememiştir. Birlik 2010'da AB2020 Stratejisinde iklim değişikliği ile mücadeleye katkı sağlayan hedeflere yer vermiştir. Daha sonra bu hedefler değişmiştir.[260] İklim değişikliğinin dış politika boyutlarıyla daha sistematik bir biçimde ilgilenmeye başlamak için AB Temmuz 2011'de 'iklim diplomasisi' girişimi başlatmıştır.[261] AB'de iklim değişikliği ile mücadelede, ilgili politika ve tedbirler "çevre" başlığı altında değerlendirilmektedir.[262]

Kyoto Protokolü sonrasında, BMİDÇS'nin faaliyet sistemlerinden biri olarak görülen aynı zamanda 2020 sonrası iklim değişikliği rejiminin kapsamını oluşturan Paris Anlaşması 4 Kasım 2016'da uygulamaya geçmiştir. Birlik Paris İklim Anlaşmasını 22 Nisan 2016'da imzalamıştır. 5 Ekim 2016'da yürürlüğe girmiştir.[263] Kyoto Protokolü AB'nin kendi iklim değişikliği mücadele yönteminin ve araçlarının şekillenmesine yardımcı

[257] Erdoğan, İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği, ss.710.
[258] Erdoğan, İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği, ss.710.
[259] Erdoğan, İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği, ss.711.
[260] Talu, *Avrupa Birliği İklim Politikaları*, ss.14.
[261] EU, "Council conclusions on Climate Diplomacy", Council of the European Union, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5033-2020-INIT/en/pdf , (Erişim Tarihi:04.04.2023).
[262] Türkeş ve Kılıç, "Avrupa Birliği'nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri", ss.15.
[263] Talu, *Avrupa Birliği İklim Politikaları*, ss.15.

olmuştur. Aynı şekilde Paris İklim Sözleşmesi de bu araçların çeşitlenmesine ve geliştirilmesine katkı sağlayarak iklim değişikliğiyle mücadelede AB'yi daha donanımlı bir aktör haline getirmiştir.[264]

AB, 2050 yılında; modern, kaynakları verimli kullanan ve rekabetçi bir ekonomiye sahip, sera gazı emisyonlarının minimize edildiği ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırıldığı, tarafsız ve refah bir topluma evrilmesini amaçlayan yeni bir büyüme stratejisi olan EGD' yi ortaya koymuştur.[265] Anlaşma aynı zamanda AB'nin doğal sermayesini muhafaza etmeyi ve ilerletmeyi ve toplumun sağlığını ve refahını çevre ile ilgili tehlikelerden korumayı hedeflemektedir. Anlaşma içerisinde iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik kaybının itici güçlerinin yerel ve uluslararası sınırlarla sınırlı olmadığı vurgulanmıştır. AB'nin, ortaklarını ve komşularını sürdürülebilir bir yolculukta kendisine eşlik etmeleri için eyleme geçirmek için nüfuzunu, yetkinliğini ve mali kaynaklarını kullanabileceği vurgulanmıştır. AB'nin uluslararası çabalara öncülük etmeyi sürdürecek ve aynı görüşlere sahip ortaklıklar kurmak istediğini ve ayrıca, diğerleri eyleme geçmek istemediğinde bile arz güvenliğini ve rekabet gücünü muhafaza etme gereksiniminin farkında olduğunu belirtmiştir.[266] İklim ve çevresel zorlukları tüm politika alanlarında adil ve kapsayıcı bir şekilde fırsatlara dönüştürerek AB ekonomisini sürdürülebilir kılmak için bir eylem planı ortaya koymaktadır. EGD, sürdürülebilir, daha temiz, daha güvenli ve daha sağlıklı bir AB ekonomisi için yeni büyüme stratejisi olduğunu söyleyebiliriz.[267]

---

[264] Feyyaz Barış Çelik, "The EU's different faces in climate diplomacy: leadership, interests, and responsibilities", *Journal of European Integration,* c.44, s.8, 2022, ss.1020.
[265] European Climate Foundation, "The European Green Deal", https://europeanclimate.org/expertises/european-green-deal-diplomacy/ , (Erişim Tarihi:04.04.2023).
[266] EU, "European Green Deal", European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6691 , (Erişim Tarihi:04.04.2023).
[267] European Climate Foundation, "The European Green Deal", https://europeanclimate.org/expertises/european-green-deal-diplomacy/ , (Erişim Tarihi:04.04.2023).

Avrupa Komisyonu 24 Şubat 2021'de iklim değişikliğine karşı uyum konusundaki yeni AB stratejisini kabul etmiştir.[268] Strateji, AB'nin 2050 yılına değin iklim değişikliğinin beklenen etkilerine tam olarak uyarlanmış, iklime karşı dirençli bir toplum haline gelmesi için uzun vadeli bir vizyonun ana hatlarını çiziyor. AB'nin yüzyılın ortasına kadar iklim nötr olma iddialı hedefini tamamlayan bu strateji, Paris Anlaşması ve Avrupa İklim Yasası önerisi doğrultusunda, AB'nin ve dünyanın uyum sağlama kapasitesi ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı kırılganlığını en aza indirgemeyi hedeflemektedir.[269] Strateji, biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir tarım gibi diğer Yeşil Anlaşma politikalarıyla sinerji içinde ekonomi ve toplum genelinde eylemi hızlandırmayı amaçlamaktadır. Bu, adaptasyonu daha akıllı, daha hızlı ve daha sistematik hale getirerek ve aynı zamanda adaptasyon konusunda uluslararası eylemi hızlandırarak yapılacaktır. 2050 yılına kadar iklime karşı dayanıklı duruma evrilebileceğini ortaya koyuyor. Stratejinin dört temel amacı vardır: adaptasyonu daha akıllı, daha hızlı ve daha sistematik hale getirmek ve iklim değişikliğine uyum konusunda uluslararası eylemi hızlandırmak.[270]

2.4. Avrupa Yeşil Anlaşması Diplomasisi

EGD veya Türkiye'deki yaygın söylemiyle 'Mutabakat' Avrupa Komisyonunun 2019 yılında duyurduğu iklim değişikliği ile mücadele etmek, çevre kirliliğini azaltmak ve doğal kaynakları sürdürülebilir şekilde kullanmak amacıyla hazırlanan eylem planıdır. Yeşil Anlaşma yavaş yavaş bir dizi politika belgesi, eylem planı ve yasalarla şekillenerek AB'nin COVID-19 sonrası toparlanmasının politika temellerinden biri haline gelmiştir. Bu anlaşma ile AB'nin 2050 yılına değin net sıfır emisyon amacı doğrultusunda adımlar atmasını hedeflemektedir. Yeşil anlaşma kapsamında

[268] EU, "European Green Deal and Fit for 55", *European Commission*, https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/timeline-european-green-deal-and-fit-for-55/, (Erişim Tarihi:04.042023).
[269] EU, "Path to climate neutrality", *European Commission,* https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_en, (Erişim Tarihi: 04.04.2023).
[270] EU, "Path to climate neutrality", *European Commission,* https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_en, (Erişim Tarihi: 04.04.2023).

birçok farklı alanda faaliyet yürütülmekte özellikle enerji, ulaşım, tarım, sanayi, bina ve atık yönetimi gibi sektörlerde sürdürülebilirlik önemsenmektedir. Aynı zamanda Yeşil Anlaşma, son kırk yılda çevre ile ilgili inşa edilen politika söyleminin doruk noktasıdır.[271]

EGD, 2050 yılına kadar net sıfır emisyonu elde edebilmek için siyasi vizyon ve politika çerçevesini sağlamak ve aynı zamanda sera gazı emisyonu azaltımı için önemli bir fırsattır. EGD bir "Yeşil Anlaşma Diplomasisi" oluşturmaktır. Bu amaç henüz gerçekleşmemiş olsa da önerilen yeni diplomasi boş bir alanda ortaya çıkmıyor, AB, sırasıyla 2011 ve 2015'ten bu yana açık iklim ve enerji diplomasileri geliştirmeye başlamıştır.[272]

EGD, küresel ekonomiyi şekillendirebilir ve temiz ekonomik geçişinin, AB'nin meşru ekonomik çıkarlarını korurken küresel esnek büyüme ve kalkınmanın motoru olmayı amaçlamaktadır.[273] EGD üç hedef belirlemiştir:

Hedef 1 – Uyum sağlamak için düşük ve orta gelirli ortak ülkeleri desteklerken diğer ekonomilerin temiz ekonomi geçişini teşvik etmek için AB kurallarını ve piyasa gücünü kullanma

Hedef 2 – Herkes için geçişi kolaylaştıran küresel ticaret ve ekonomik kurallar için koalisyonlar oluşturma

Hedef 3 – Gelişmekte olan ülkeler ve gelişmekte olan ekonomilerle ikili ortaklıklarda temiz ekonomi iş birliğini merkezleme

EGD, Yeşil Anlaşma gündeminin bir hedefi olarak Avrupa kurumları tarafından siyasi olarak onaylanmıştır. Komisyon, konsepti orijinal Yeşil Anlaşma İletişiminde özetlemiştir. Buna göre EGD başkalarını daha sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme paylarını almaya ikna etmeye ve desteklemeye odaklanmıştır. Güvenilir bir örnek oluşturarak ve diplomasi,

[271] European Green Deal Diplomacy, *E3G,* https://www.e3g.org/publications/european-green-deal-diplomacy/ (Erişim Tarihi:14.04.2023).
[272] European Green Deal Diplomacy, *E3G,* https://www.e3g.org/publications/european-green-deal-diplomacy/ (Erişim Tarihi:14.04.2023).
[273] European Green Deal Diplomacy, *E3G,* https://www.e3g.org/publications/european-green-deal-diplomacy/ (Erişim Tarihi:14.04.2023).

ticaret politikası ile takip ederek, kalkınma desteği ve diğer dış politikalarla uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır.[274]

2.5. Avrupa Birliği Çevre Diplomasisi ve Uluslararası İş birliği

Çevre sorunlarının sınır aşan nitelikte ve küresel kapsamlı olması, onların uluslararası iş birliğiyle etkili bir şekilde çözümlenebileceği fikrini doğurmaktadır. Çevre diplomasisi, en açık şekilde, Bölüm 1'de belirtildiği üzere; "uluslararası sistemde çevre meselelerinin diplomasi yoluyla müzakereler yapılarak çözüme kavuşturulması, uygun çevre düzenlemelerinin oluşturulması ve ekolojik kirliliğin sonlandırılması" anlamına gelmektedir. Çevre diplomasisi, diğer diplomasi türleri gibi zorlu bir süreç olarak görülmektedir. Tarafları bir sözleşme için biraraya getirmek, onların bir konu üzerinde uzlaşmalarını sağlamak ve bu kararların getirdiği sorumlulukları yerine getirmelerini sağlamak çok zordur. Çevre alanının dezavantajlı tarafı ise; gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin çevre hususunda birbirlerinden farklı önceliklere sahip olmasıdır. Gelişimini tamamlamış Kuzey ülkeleri için çevrenin muhafaza edilmesi amacıyla yatırım yapmak ve buna bir bütçe sağlamak daha kolay görülmektedir. Fakat gelişmekte olan Güney ülkelerin önceliğinin ekonomik kalkınmaları ve bu doğrultuda doğal kaynakların daha yoğun fütursuz bir şekilde kullanılması ve çevre problemlerini daha az önemsemeleri iki grup arasında görüş ayrılıklarına neden olmaktadır.[275]

Çevre diplomasisinin, çevre hukukunun oluşturulması ve uygulanması hususunda önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Uluslararası sistemin anarşik doğasında çevrenin muhafaza edilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın oluşturulması, müzakereler yoluyla sağlanan anlaşmalar ile oluşturulmaya çalışılmaktadır.[276] Anlaşmalar haricinde örgütlerin bağlayıcı

[274] European Green Deal Diplomacy, *E3G,* https://www.e3g.org/publications/european-green-deal-diplomacy/ (Erişim Tarihi:14.04.2023).
[275] Gülmez ve Top, "Realist Dış Politikanın Liberalizm ile İmtihanı: Çin'in Çevre Diplomasisi", ss.75.
[276] Gülmez ve Top, "Realist Dış Politikanın Liberalizm ile İmtihanı: Çin'in Çevre Diplomasisi", ss.75.

kararları ve bağlayıcı olmayan tavsiye niteliğindeki bildirileri çevre hukukunun diğer kaynaklarını oluşturmaktadır.[277]

1990'ların başından bu yana AB, ozon tabakasının korunması, biyoteknoloji, biyoçeşitlilik ve ilgili BM reformu dahil olmak üzere genel olarak küresel çevre yönetişiminde kendisini giderek artan bir şekilde uluslararası bir lider olarak kabul ettirmiştir. AB, çevre koruma alanında küresel bir öncü olarak takdir edilmesinin yanı sıra, iki ve çok çok taraflı zirveler, politika diyalogları, diplomasi yoluyla çevresel iş birliğini uluslararası düzeyde teşvik etmeye çalışmıştır. Birlik son yıllarda EGD ile daha sürdürülebilir bir topluma geçişini hızlandırarak çevreye yönelik yörüngesini daha da geliştirmeye çalışmıştır. Tarladan Sofraya Stratejisi, Döngüsel Ekonomi Eylem Planı, Biyoçeşitlilik Stratejisi ve AB'nin 2050 yılına kadar iklim konusunda nötr olma hedefini gerçekleştirmeyi amaçlayan İklim Yasası gibi bir dizi politika başlatılmıştır. AB çevre politikası "diyaloglar ve müzakereler" mekanizmasıyla ilgili olmasının yanı sıra aynı zamanda kapasite oluşturma mekanizmasıyla da önemli şekillerde etkileşime girmektedir. Bu aynı zamanda AB'nin müzakere eden muhataplarının müzakerelere anlamlı bir şekilde dahil olma kabiliyetini güçlendirerek, daha iyi diyalogları ve müzakereleri kolaylaştırabilir. Nye, AB'nin bilhassa 2015 Kopenhag İklim Değişikliği Zirvesi bağlamında diplomasi yoluyla dışarıdan etki yaratmaya çalıştığına dikkat çekmiştir.[278]

2000'li yılların ortalarından itibaren AB, önemli üçüncü ülkelerle gittikçe yoğunlaşan ikili ilişkiler ağında-özellikle iklim değişikliğine odaklanarak- çevrenin korunmasına öncelik vermeye çalışmıştır.[279] 2002 yılında Selanik Avrupa Konseyi amacı çevre politikalarını ve önceliklerini AB'nin dış ilişkiler faaliyetlerine entegre etmek ve özellikle üçüncü ülkelerde üye devletler ve Komisyon'un çevresel faaliyetlerini ilişkilendirmek olan bir "Yeşil Diplomasi Ağı" başlatmayı kabul etmiştir. Çok taraflı çevre BM zirvelerinin aksine, Yeşil Diplomasi Ağı, daha çok AB

[277] Gülmez ve Top, "Realist Dış Politikanın Liberalizm ile İmtihanı: Çin'in Çevre Diplomasisi", ss.76.
[278] Joseph Nye, *The Future of Power*, New York: PublicAffairs, 2011, ss.138
[279] EEAS, "Climate Action", https://www.eeas.europa.eu/eeas/climate-action_en , (Erişim Tarihi: 04.04.2023).

ve üçüncü ülkeler arasındaki çok sayıda ikili iş birliği girişiminden oluşur. AB'nin bu ikili ilişkiler açısından en önemli öncelikleri Çin, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika, Latin Amerika ve Karayiplerdir.[280]

AB ve Çin, iklim değişikliği konusunda uzun süredir devam eden bir iş birliğine sahipler ve ortak çabaları daha da hızlandırma konusunda anlaşmışlardır.[281] 2005 yılından bu yana iklim değişikliği konusunda AB-Çin ortaklığı iş birliği ve diyalog için üst düzey bir çerçeve sağlamıştır. Bu iş birliği 2010 ve 2015'te yapılan ortak bildirilerle sürdürülmüştür. 2014-2017'de Avrupa Komisyonu, Çin ile yakın iş birliği içinde, Çin'de emisyon ticaretinin tasarımını ve uygulamasını desteklemek için 3 yıllık bir proje yürütmüştür.[282] Proje, kapasite geliştirme için teknik yardım sağlamış ve halihazırda kurulmuş olan yedi bölgesel pilot sistemi ve bir ulusal emisyon ticaret sisteminin kurulmasını desteklemiştir. Bu arka plana karşı, Komisyon ve Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu 2017-2020 için yeni bir proje üzerinde anlaşmışlardır. "AB ile Çin Arasında Emisyon Ticareti Konusunda Politika Diyaloğu ve İş birliği Platformu" başlıklı proje şu anda uygulanmaya devam etmektedir. Çin, ülke çapında emisyon ticaret sistemini uygulama ve daha da geliştirme çabalarında Çinli yetkilileri desteklemek için kapasite geliştirme ve eğitim sağlamayı amaçlamaktadır. Proje aynı zamanda Komisyon ile Çin Ekoloji ve Çevre Bakanlığı arasında ilk diyalogla bir politika diyalogu kurmuştur.[283]

AB-Hindistan iklim diyaloğunun amacı, her iki tarafın da sera gazlarının azaltılması konusundaki iş birliğini derinleştirmek ve iklim değişikliğine karşı direnci artırmayı hedeflemektedir. AB-Hindistan Zirvesi'nde Temmuz 2020'de her iki taraf da iklim değişikliğine güçlü bir

[280] EU, "International Action on Climate Change", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/international-action-climate-change_en , (Erişim Tarihi: 04.04.2023).
[281] EU, "International Carbon Market", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en , (Erişim Tarihi: 07.04.2023)
[282] EU, "International Carbon Market", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en , (Erişim Tarihi: 07.04.2023)
[283] EU, "Bilateral Cooperation", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).

şekilde odaklanılmış ve Paris Anlaşması'nın uygulanmasına ve 2023'teki ilk küresel envanter sayımına yapıcı bir şekilde katılmaya olan bağlılıkları yeniden teyit edilmiştir. AB-Hindistan Liderler Toplantısında Mayıs 2021'de her iki taraf da iklim değişikliğiyle mücadele, yenilenebilir enerji dağıtımını hızlandırma, enerji verimliliğini teşvik etme, akıllı şebeke ve depolama teknolojisi üzerinde iş birliği yapma ve elektrik piyasasını modernize etme konularında daha da yakın bir iş birliği arayışına girmeyi kabul etmişlerdir.[284] AB tarafından finanse edilen Uluslararası Kentsel İşbirliği programı (IUC), sürdürülebilir kentsel kalkınma ve iklim eylemi konusunda AB-Hindistan politika diyaloğunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.[285] Paris Anlaşmasının Uygulanması için AB tarafından finanse edilen Stratejik Ortaklıklar (SPIPA), Paris Anlaşması hedeflerine doğru ilerlemede ulusal ve alt ulusal yönetimler, iş toplulukları, akademi ve sivil toplum paydaşları arasında değişim ve iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.[286]

AB-Endonezya Ortak Komitesi, Kasım 2016'da çeşitli iklim politikası konularında iş birliğini derinleştirme isteğini ifade eden bir Çevre ve İklim Değişikliği Çalışma Grubu oluşturmuştur. Bu Çalışma Grubu her yıl toplanmaktadır. 21 Haziran 2021'de Konsey, Endonezya'ya iklim, çevre ve enerji konularında ikili iş birliği çerçevesini genişletme önerisi olan "Ortak Yeşil Gündem" onaylanmıştır. Önerilen iş birliği konuları üzerinde herhangi bir anlaşmaya varılmamış olmakla birlikte hem teknik yardım hem özel sektör iş birliğini hem de AB ve Üye Devletlerinin yatırımlarını kapsayan bir Çalışma Programı yoluyla daha da geliştirileceği öngörülmektedir.[287]

[284] EU, "Bilateral Cooperation", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).
[285] EU, "Multilateral Cooperation", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).
[286] EU, "Multilateral Cooperation", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).
[287] EU, "Multilateral Cooperation", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).

AB'nin Güney Afrika ile ortaklığı ise 2007'den beri devam etmektedir. Çevre, İklim Değişikliği, Sürdürülebilir Kalkınma ve Su üzerine AB-SA resmi diyalog Forumu 2007'de kurulmuş ve ardından 2016'da yeniden hizmete girmiştir. Her iki taraf da adil geçiş, uzun vadeli iklim stratejileri, döngüsel ekonomi, biyolojik çeşitlilik ekonomisi, su ve uyum dahil olmak üzere iş birliği alanlarını tartışıyor. O zamandan beri Forum, her yıl Mayıs 2017, Kasım 2018, Kasım 2019 ve Kasım 2020'de toplanmıştır. İş birliği için öncelikli alanlar arasında iklim değişikliği, döngüsel ekonomi, biyolojik çeşitlilik ve su yer almaktadır.[288]

İklim değişikliği, AB ile Latin Amerika ve Karayipler (LAC) ülkeleri arasındaki ilişkilerde önemli bir konu olarak yer almaktadır. İklim değişikliği düzenli olarak bölgesel, alt-bölgesel ve ikili düzeylerdeki zirvelerin ve siyasi diyalogların gündeminde yer almıştır.[289] İklim eylemi, örneğin Kolombiya ve Peru ile ve Orta Amerika ile ortaklık anlaşması gibi ikili ticaret anlaşmalarında da teşvik edilmektedir. Bunlar, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği gibi çevre teknolojilerinde ticareti ve yabancı yatırımı kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.[290]

2015 yılında başlatılan Kore emisyon ticaret sistemi (KETS), Kore'nin toplam sera gazı emisyonlarının yaklaşık yüzde altmış altısını kapsamaktadır. BMİDÇS kapsamında Ek I dışı ülkeler arasında ilk zorunlu emisyon ticareti sistemidir. KETS, yükselen ekonomiler ve gelişmekte olan ülkeler arasında emisyon ticaretinin genişlemesini tetikleyebileceği düşünülmektedir. Avrupa Komisyonu, KETS'i uygulamak için gerekli kapasiteyi oluşturmaya odaklanan bir teknik yardım projesi aracılığıyla Kore'yi desteklemektedir.[291]

---

[288] EU, "Cooperation with non-EU countries & regions", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).
[289] EU, "Cooperation with non-EU countries & regions", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).
[290] "Cooperation with non-EU countries & regions", *European Commission,* https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).
[291] "Cooperation with non-EU countries & regions", *European Commission,* https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).

3. BÖLÜM

ANALİZ

Bu bölümde tezin araştırma tasarımı özetlenecektir. Öncelikle araştırmanın amacı, önemi ve araştırma sorusu üzerinde durulacak ardından bu çalışmada kullanılan metodoloji, araştırma yöntemleri ve bulgular ortaya konulacaktır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sanayileşme ve teknolojinin etkileri küresel çevre sorunları üzerinde önemli etkiye sahiptir. Çevre krizleriyle başa çıkmada sanayi devriminin öncüsü olan Avrupa ülkelerinin çabalarını anlamak oldukça önemlidir. Bugün, küresel çevre politikalarında bir aktör olarak AB'nin nasıl davranacağı bu tezin motivasyonunu temsil etmektedir. Buradan yola çıkıldığında mevcut çalışma çevre diplomasisi kavramını tanıtarak, Avrupa Birliği'nin uluslararası düzeyde çevre sorunlarının çözümüne yönelik çevre diplomasisi girişimlerindeki rolüne odaklanmaktadır. Amaç, AB'nin çevre diplomasisi yaklaşımının yıllar içinde nasıl geliştiğini, küresel çevre yönetişimine nasıl katkı sağladığını göstermek ve 2019 sonrasındaki değişimini ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda gerçekleştirilen literatür taramasında çalışılan konunun daha önce diğer araştırmacılar tarafından nasıl inceledikleri ve konuyu nasıl araştırdıklarını kapsamlı bir şekilde mercek altına alınmıştır. "Avrupa Birliği", "çevre", "çevre diplomasisi" gibi anahtar kelimelerle yapılan araştırma sonucunda son 5 yılda 7 adet yüksek lisans tezi saptanmıştır.

Tablo 1: Son 5 yılda Yazında Avrupa Birliği ve Çevre ile İlgili Tezler

Araştırmacı	Yıl	Araştırma Başlığı	Türü
MEHMET SEYHAN	2019	"Avrupa Birliği çevre hibe programları ve Türkiye"	Yüksek Lisans
NURAY EFENDİOĞLU	2019	"Avrupa Birliği çevre yasaları ile Türk çevre yasalarının karşılaştırılması ve Trabzon ili örneği"	Yüksek Lisans
SALİH TORA BENZEYEN	2020	"Yeşil 10 ve Avrupa Birliği çevre politikalarının karşılaştırılması"	Yüksek Lisans
MİNE CEBECİ ALSALEH	2021	"Avrupa Birliği çevre politikası çerçevesinde Avrupa 2020 stratejisinde iklim değişikliği ve çevre hedefleri"	Yüksek Lisans
CAHİT NUMAN TARLAKAZAN	2022	"Avrupa Vatandaş İnisiyatifi'nin Avrupa Birliği çevre politikalarına etkisi"	Yüksek Lisans
SELİN ÇALIŞKAN	2022	"Avrupa Birliği çevre politikalarına iklim değişikliğinin etkisi"	Yüksek Lisans
ELİF ATEŞ AKSU	2022	"Yeşil teori bağlamında Avrupa birliği çevre politikası ve plastik kullanımı"	Yüksek Lisans

Kaynak: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Mehmet Seyhan, 2019 yılında yaptığı "Avrupa Birliği çevre hibe programları ve Türkiye" isimli çalışmasının kapsamı, AB'nin ortak çevre politikasının mali araçlarından biri olan çevre hibe programlarıdır. Çalışmanın amacı ise AB ile müzakere sürecinde olan Türkiye'nin tam üyelik sürecinde AB çevre hibe programlarından ne ölçüde yararlandığının tespit edilmesidir. Çalışma ile çevresel düzenlemeler ve uygulamalar açısından Türkiye'nin tam üyelik sürecinde AB çevre hibe programlarına yönelik performansı ortaya konulmaya çalışılmıştır.[292]

Nuray Efendioğlu'nun 2019 yılında yaptığı "Avrupa Birliği çevre yasaları ile Türk çevre yasalarının karşılaştırılması ve Trabzon ili örneği"

[292] Mehmet Seyhan, Avrupa Birliği çevre hibe programları ve Türkiye, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:544238), ss.2.

çalışmasında AB ve Türk çevre yasalarının oluşum ve gelişim süreçleri incelenerek Türkiye'nin 'çevre' başlığında AB'ye uyum süreci değerlendirilmiştir. Efendioğlu çalışmasında, çevre mevzuatlarını ve işleyişlerini irdelemiştir. Bu doğrultuda Türkiye genelinde ve Trabzon ili özelindeki çevresel durum tespit etmeye çalışmıştır.[293]

Salih Tora Benzeyen, "Yeşil 10 ve Avrupa Birliği çevre politikalarının karşılaştırılması" isimli çalışmasında, Yeşil 10 isimli koalisyon ile AB'nin çevre politikaları arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma, iklim değişikliğinden, çevresel sorumluluğa kadar tüm çevre başlıkları dahilinde, Yeşil 10'a ait belgeleri ve çevre hususundaki AB yasal mevzuatını karşılaştırarak incelemektedir. Çalışma, Yeşil 10'un kolektif hareket etme hususundaki çabası sayesinde AB çevre politikalarında etkili bir aktör olduğunu tespit etmiştir.[294]

Mina Cebeci Alsaleh, 2021 yılında yaptığı "Avrupa Birliği çevre politikası çerçevesinde Avrupa 2020 stratejisinde iklim değişikliği ve çevre hedefleri" isimli çalışmasında, Avrupa 2020 Stratejisi bağlamında AB'nin çevre politikalarını, iklim değişikliği ve çevre hedeflerini ortaya koymayı amaçlamıştır.[295]

Cahit Numan Tarlakazan, 2022 yılında yaptığı "Avrupa Vatandaş İnisiyatifi'nin Avrupa Birliği çevre politikalarına etkisi" isimli çalışmasında, AB gündemini belirleme aracı olarak başlatılan Avrupa Vatandaş İnisiyatif'lerini inceleyerek AB çevre politikalarına etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.[296]

Selin Çalışkan ise 2022 yılında yaptığı "Avrupa Birliği çevre politikalarına iklim değişikliğinin etkisi" isimli çalışmasında AB çevre

---

[293] Nuray Efendioğlu, Avrupa Birliği çevre yasaları ile Türk çevre yasalarının karşılaştırılması ve Trabzon ili örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:579740), ss.2.

[294] Salih Tora Benzeyen, *Yeşil 10 ve Avrupa Birliği çevre politikalarının karşılaştırılması,* (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 557753), ss.1.

[295] Mina Cebeci Alsaleh, *Avrupa Birliği çevre politikası çerçevesinde Avrupa 2020 stratejisinde iklim değişikliği ve çevre hedefleri* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:705949), ss.2.

[296] Cahit Numan Tarlakazan, *Avrupa Vatandaş İnisiyatifi'nin Avrupa Birliği çevre politikalarına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:761436), ss.1.

politikalarına iklim değişikliğinin etkisini araştırmıştır. AB'nin liderlik rolü, iklim güvenliği ve çevre politikaları anlatılarak iklim değişikliği ile mücadelede ne ölçüde uygulandığı irdelenmiştir.[297]

Elif Ateş Aksu'nun 2022 yılında ele aldığı "Yeşil teori bağlamında Avrupa Birliği çevre politikası ve plastik kullanımı" isimli çalışmasında yeşil teori bağlamında AB çevre politikasının oluşumundan başlayarak tarihsel sürecine, çevre programlarına, yürütülen politikanın ilkelerine ve aktörlerine odaklanmıştır. Çalışma AB'nin plastik atıklarla nasıl mücadele ettiğini ve bu çerçevede aldığı önlemleri ve politikaları araştırmıştır.[298]

Ulusal literatürde yazılan tezlere bakıldığında "çevre diplomasisi" başlığını içeren yalnızca bir çalışma yapılmıştır. Borahan Günver tarafından yapılan çalışmada yönetişim aktörlerinin çevre diplomasisine katılımı sonucu çevresel güvenlik alanında kapasitenin gelişebileceği ortaya konulmuştur.[299]

Tablo 2: Yazında Çevre Diplomasisine Yönelik Yapılan Tezler

Araştırmacı	Yıl	Araştırma Başlığı	Türü
Borahan Günver	2022	Yönetişim Aktörlerinin Çevre Diplomasisine Aktif Katılımı ile Çevresel Güvenlik Alanında Hareket Kabiliyetinin Geliştirilmesi	Yüksek Lisans

Kaynak: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Tüm çalışmalardan farklı olarak mevcut çalışma, analiz düzeyine AB'yi alarak, AB'nin çevre diplomasisi yaklaşımını irdelemektedir. Amaç, AB'nin çevre diplomasisi yaklaşımının yıllar içinde nasıl değiştiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda hem güncelliği hem kavramsal açıdan çevre

[297] Selin Çalışkan, *Avrupa Birliği çevre politikalarına iklim değişikliğinin etkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:761433), ss.2.
[298] Elif Ateş Aksu, *Yeşil teori bağlamında Avrupa Birliği çevre politikası ve plastik kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:711606), ss.2.
[299] Borahan Günver, *Yönetişim Aktörlerinin Çevre Diplomasisine Aktif Katılımı İle Çevresel Güvenlik Alanında Hareket Kabiliyetinin Geliştirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), T.C. İçişleri Bakanlığı Jandarma Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:750426), ss.2.

diplomasisini esas alması, hem kullandığı yöntem bakımından Türkçe literatüre bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

3.2. Araştırma Sorusu

Bu araştırmaya rehberlik eden araştırma sorusu şu olacaktır: "AB'nin çevre diplomasisi nasıl gelişim göstermiştir?". Bu soru kapsamında AB'nin çevre diplomasinin zaman içinde nasıl geliştiğini, AB'nin küresel çevre politikalarındaki konumunun değişip değişmediği anlamaya çalışılmaktadır.

Literatür taramasının ardından bu çalışmanın iskeletinde yer alan AB'nin çevre diplomasisi anlayışında zaman içinde farklılıklar göze çarpmıştır. Bu nedenle, bilhassa Avrupa Yeşil Mutabakatı sonrası sınırlı bir zaman dilimini kullanarak AB'nin çevre diplomasisi yaklaşımının nasıl değiştiği ortaya konmak istenmiştir. Bu bağlamda AB'yi çevre diplomasisinde tek bir aktör olarak görmenin ötesinde AB'nin farklı kurumlarını ve bunların çevre diplomasisi konusundaki tutumları araştırılmıştır. Bu yaklaşımın daha iyi olduğu düşünülmesinin nedeni birçok yeni ve önde gelen araştırmacının araştırmalarında aynı yaklaşımı kullanmış olmalarıdır.[300] AB'nin çevre diplomasisinin ana aktörleri; Avrupa Komisyonu, Avrupa Zirvesi ve AB Konseyi aracılığıyla hareket eden üye devletlerdir. Çevrenin korunması ve bilgi toplayıcı olarak AB Komisyonu bir sorunun tanımlanmasında merkezi bir role sahiptir. Herhangi bir yasama yetkisine sahip olmayan Avrupa Zirvesi, Avrupa Birliği'ne üye devletlerin başbakanları ile Avrupa Zirvesi Başkanı ve Avrupa Komisyonu Başkanının iştirak etmesi ile meydana gelmektedir. Zirve AB'nin siyasi yönünü ve önceliklerini tanımlamaktadır. AB Konseyi ise üye devletlerin çıkarlarını gözeten kurum olarak Avrupa Zirvesiyle karıştırılmaktadır. AB Konseyi ve Avrupa Zirvesi[301] iki farklı AB kurumudur. İngilizce de benzer isimlere sahip olmalarına ve aynı personeli paylaşmalarına rağmen, çok farklı rollere ve üyeliğe sahiptir.

---

[300] Claire Dupont, EU's Climate Diplomacy and the European Green Deal, (Yüksek Lisans Tezi), Gent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Belçika 2021, (Libstore: https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/003/009/398/RUG01-003009398_2021_0001_AC.pdf), ss.3.

[301] Türkçe AB resmî web sitesinde bu iki kurum Konsey ve Zirve olarak çevrilmiştir. https://www.ab.gov.tr/

Tüm üye devletlere karşı bağlayıcı yasal düzenlemeleri kabul etme yetkisini Avrupa Parlamentosu ile bölüşen ana karar alma kurumu olan Konsey, AB adına üçüncü ülkeler ve uluslararası örgütler ile uluslararası düzeyde anlaşmalar imzalamaktadır. Çevre ile ilgili eylem planları başta olmak üzere çevre ile ilgili konular Konsey beyanı olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla Konseyin kararları ve konuyla ilgili belgelerin analizi Birliğin bakışını anlamada oldukça önemlidir. Çevre diplomasisi sürecinde Avrupa Parlamentosu'nun ise küçük bir rolü vardır. Parlamentonun çevre diplomasisinde oynadığı küçük rol nedeniyle araştırmada Parlamentoya daha az odaklanılmıştır. Ek olarak EEAS, AB'nin çevre diplomasisinde büyük rol oynadığı bilinmektedir[302] fakat araştırmanın sınırlı zaman çerçevesi nedeniyle yalnızca AB resmî kurumlarına odaklanılacaktır.

3.3. Araştırma Yöntemi

Mevcut araştırma, nitel yöntem içerisinde insanı ve ürettiği söylemi daha iyi kavramak ve analiz edebilmek için temeline yorumsamayı alan, "söylem çözümlemesi/analizi" tekniğini temel almıştır. Söylem analizi motivasyonu yorumsama olan ve anlam üzerine odaklanan bakış açısına sahip olduğu bilinmektedir. Maarten Hajer tarafından geliştirilen Tartışmacı Söylem Analizi gibi bir söylem analitik perspektifi kullanılarak çevre sorunlarını anlama ve politika üretmeye rehberlik etmiştir. Söylem, sosyal fenomenlerin veya gerçeklerin üretimine ve aktörlerin davranışlarını anlamaya yardım etmektedir. Bu yöntemle yapılan çalışmalar 1980'lerin sonlarından bu yana siyaset biliminde giderek daha da artmıştır ve dilin çevre politikasındaki rolü daha ciddiye alınmıştır. Bu noktada söylem çözümlemesinin yanı sıra yukardaki araştırma sorusuna cevap aramak için Temel İçerik Analizi kullanılmıştır. Temel İçerik Analizi sayım ve tekrar üzerine yoğunlaşan bir tekniktir. Araştırmanın temelini oluşturan belge analizi ve söylem analizine ek olarak Temel İçerik Analizi tekniğinden de sonuç belgeleri analiz edilerek faydalanılmıştır.

[302] European Union External Action, "Climate, Environment and Energy", https://www.eeas.europa.eu/eeas/climate-environment-energy_en (Erişim Tarihi:03.05.2023).

İçerik analizi yönteminin kurucularından olan Berelson bu yöntemi "iletişimin 'açık' içeriğinin sistematik, nesnel ve nicel betimlemesi için bir araştırma tekniği" olarak tanımlamaktadır.[303] Tanımındaki "nesnel" ve "nicel" vurgulamalarından kendisinin pozitivist paradigma içerisinde hareket ettiğini söyleyebiliriz. Berelson'ın yaklaşımı halen içerik analizi yöntemini kullanan araştırmalarda geçerli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda analiz, belirli kavram ya da kelimelerin kodlanarak sayısallaştırılması ve bu verilerin istatistiksel yöntemlerle analizi ile sınırlı kalmaktadır. Sayma ya da kodlama sürecinin nesnel bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekliliği de verilerin "açık" içeriğe odaklanmasına yol açıyor.[304]

Temel İçerik Analizi yaklaşımında araştırmacının aradığı kelimeler ya da kodlar daha önceden belirleniyor. Kodlayıcılar, kodlama sürecinde bu kelimeleri ya da kodları bulmayı hedefliyorlar. Berelson'ın "sistematik" ve "nesnel" vurgusunu takiben bu yaklaşımda kodlayıcıların birbirleriyle uyumu-tutarlılık ismi veriliyor-çok önem taşıyor, aynı metne baktıklarında aynı olguyu gördüklerinden emin olmak gerektiğinden, tutarlılık testleri yapılıyor ve mutlaka araştırma raporlarında bu tutarlılıktan bahsetmek gerekiyor. Aksi takdirde araştırma sonuçlarının geçerliliği sorgulanıyor. Bu kaygı nedeniyle kodlayıcının/araştırmacının kodlar üzerinde çok az yorum hakkı oluyor ya da yorumlanmasına asla izin verilmiyor. Kodlayıcılar arasındaki yorum farkları veri toplama sürecinin tutarlılığını düşüren bir unsur olarak görülüyor. Son dönemde bilgisayar yardımıyla kodlamaların gerçekleştirilmesi bu tutarlılık sorununun bir çözümü gibi algılanıyor ve sunuluyor.[305]

Temel İçerik Analizi yöntemi, iletişim kanallarındaki metinlerdeki temaların keşfedilmesi ve istatiksel analizlere tabi tutulması için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Araştırmacılar mesaja, kullanılan dile, iletişim araçları içinde ve arasındaki farklılıklara ya da bütün bunların hepsine odaklanabilirler. Sistematik bir yöntem olması -insan yardımıyla ya da bilgisayar aracılığıyla- çok büyük veri setlerinin analiz edilmesini

[303] Bernard Berelson, *Content Analysis in Communication Research,* Glencoe, Illinois: The Free Press, 1952, ss. 87.
[304] Berelson, *Content Analysis in Communication Research,* ss.95.
[305] Berelson, *Content Analysis in Communication Research,* ss.95.

sağlayabilir.[306] Üstelik prosedürler şeffaf ve kaydedilmiş olduğundan çalışmanın bir kısmını ya da tamamını tekrarlamak kolaylıkla mümkün olabilir.[307] İçerik Analizinde sıralanan paradigmalardan bağımsız, hangi metinlere -metin kavramını her türlü iletişim birimi için kullanıyoruz- yaslanılacağı ve hangi metinlerin analiz birimi olarak kabul edileceği bir yöntem sorunu olarak ortaya çıkar.[308]

Bu bilgiler doğrultusunda tezde çoklu metot kullanıldığı söylenebilir. Araştırmanın yöntemi, AB Konseyi, Avrupa Zirvesi ve Komisyonun resmî web sitelerinden alınan sonuç belgelerinin niteliksel içerik analizidir. Bu çerçevede, AB Konsey ve Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan sonuç açıklamalarına dayanarak, söylem analizi bu tezde yöntem olarak kullanılacaktır. Bunların seçilmesinin en önemli tarafı hem sayıları hem de uzunlukları bakımından araştırma yöntemi için uygun bir seçim olmasıdır. Açıkçası yıllar boyunca farklı kurumlara sahip Birlik tarafından sağlanan belgelerin miktarı çok fazladır. Böyle bir malzeme bolluğunun araştırma sorularına en uygun ve bu çalışmaların sınırlı boyutuna uygun bir şekilde sınırlandırılması gerektiği açıktır. Sonuç bültenleri hem basitleştirilmiş bir dil kullanması hem de kolay ulaşılması nedeniyle bu araştırmaya uygun seçimdir. Bununla birlikte, bu çalışma, yapıcı ve yorumlayıcı bir yaklaşımı desteklemektedir. Bu doğrultuda ilk etapta ikincil verilerden yararlanılarak; Web of Science, Scopus, Google Akademik, Ulakbim gibi veri tabanları kullanılarak literatür taraması yapılmıştır. Bu veri tabanlarında yapılan araştırma sonrası uygulanan belge analizi, elektronik ve basılı belgelerin gözden geçirildiği ve değerlendirildiği sistematik bir prosedür olarak tanımlanabilir. İkinci olarak da yukarda bahsi geçen söylem ve içerik analizi birlikte uygulanmıştır.

3.4. Araştırma Kısıtları

Ana bulgulara geçmeden, bu tezin doğasında var olan kısıtları dikkate almak önemlidir. Mevcut araştırmada iki kısıt söz konusudur. İlki, çevrenin

[306] Berelson, *Content Analysis in Communication Research,* ss.95.
[307] Berelson, *Content Analysis in Communication Research,* ss.95.
[308] Berelson, *Content Analysis in Communication Research,* ss.120.

uluslararası ilişkiler kapsamında yeni bir çalışma alanı olmasından dolayı Türkçe yazında kaynak yetersizliğidir. Literatürde bu yeni kavram ve yaklaşımlara dair çalışmalar son derece kısıtlıdır. İkincisi ise tez başlığı içinde "AB" terimini kullansa da bu AB'yi tüm karmaşıklığı içinde araştırmak ve anlamak için nihai bir iddia olarak anlaşılmamalıdır. Komisyon ve Konsey'in sonuç bildirgeleri esas alınmıştır. Buna ilaveten pandemi döneminde araştırma sürelerinde zorluklar yaşandığı için yöntem olarak yüz yüze görüşme yapılamamış, sadece çevrimiçi verilerden yararlanılmıştır. Yine de bu çalışma benzer alanlarda daha ileri çalışmalar için ilham verebilir.

3.5. Araştırma Bulguları

AB'nin çevre diplomasisinin evrimi incelenirken, bu süreçte yer alan belirli aktörlere odaklanılmıştır. AB'nin kurucu antlaşmalarda tanınan sorumluluklar çerçevesinde hareket eden toplam 7 kurum bulunmaktadır: AB Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Zirvesi, Avrupa Parlamentosu, AB Adalet Divanı, Avrupa Merkez Bankası ve Sayıştay'dır.[309] Bu araştırmada, Birlik içindeki farklı kurumlar, AB'nin çevre diplomasisinin farklı aktörleri olarak kabul edilmiştir.

Bu bölümde dört farklı kurumun bulguları özetlenecektir. Birliğin, çevre diplomasisinde ne ölçüde ve nasıl bir evrim yaşadığını saptayabilmek için; AB Konsey sonuç belgeleri, Avrupa Zirvesi sonuç belgeleri, Komisyon Başkanları Birliğin Durum Konuşmaları ve Parlamento'nun 2018 tarihli "İklim Diplomasisi Raporu" incelenecektir. Son olarak, iklim diplomasisi söz konusu olduğunda Avrupa Parlamentosu'nun kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır. Sonuç belgelerinde seçilmiş anahtar kelimeler üzerinden analiz yapılmıştır. Bu anahtar kelimeler; "görüşme", "müzakere", "diplomasi", "çevre", "çevre diplomasisi", "iklim" ve "iklim diplomasisi" dir.

[309] European Union, "Types of institutions and bodies", https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en (Erişim Tarihi: 03.05.2023).

3.5.1. Avrupa Birliği Konsey Sonuçları

AB Konseyi sonuçlarından veri toplamak için öncelikle hangi belgelerin toplanıp analiz edilmesi gerekliliğine karar verilmiştir. AB Konseyi yalnızca yasal işlemleri müzakere edip kabul etmez aynı zamanda sonuç belgeleri de kabul etmektedir.[310] Konsey, bu belgeleri AB'nin faaliyet alanlarıyla bağlantılı belirli bir konuda siyasi bir duruş sergilemek için kullanmaktadır. Konsey, belirli endişe konularını ve alınacak eylemleri veya ulaşılacak hedefleri belirlemek için bu sonuçları kabul etmektedir ki bu da Konsey toplantısındaki tartışmanın ardından olmaktadır. Belgeler anlaşmalarda öngörülmediğinden dolayı yalnızca siyasi taahhütler veya pozisyonlar oluşturacağı için yasal olarak bağlayıcı olmazlar.[311]

Konsey kararlarının, Konsey toplantılarında söylenen her şeyi içermesi gerekmediğine de dikkat edilmelidir. Konsey sonuçlarının tüm üye devletler arasında fikir birliği ile kabul edilmesi gerekmektedir.[312] Bu, sonuçların tüm üye devletler arasında ortak payda olarak görülebileceği anlamına gelmektedir. İstisnai durumlarda Konsey, bir anlaşmaya bile varamayabilir; bu durumda ilgili metin başkanlık kararları olarak kabul edilebilir.[313]

Sonuç belgeleri kodlarken kelimeler, temalar, öğeler, paragraflar, kavramlar gibi farklı birimler kullanılmıştır. Öncelikle AB Konsey sonuç belgelerinde hangi kelimelerin sıklıkla kullanıldığına ve sonuçların çevre diplomasisini ele alıp almadığı incelenmiştir. Bu bağlamda belgelerde "çevre", iklim", "çevre diplomasisi" gibi terimler aranarak araştırma yapılmıştır ve kelimelerin çevre diplomasisi bağlamında kullanıldığından emin olunmuştur. Amaç yıllar içerisinde kurumsal bağlamda sonuç belgeleri özelinde AB'nin çevre diplomasisine ne kadar önem verdiğini görmektir.

---

[310] European Council, Council of the European Union, https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/, (Erişim Tarihi:29.04.2023).
[311] European Council, Council of the European Union, https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/conclusions-resolutions/ , (Erişim Tarihi:29.04.2023).
[312] European Council, Council of the European Union, https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/conclusions-resolutions/ , (Erişim Tarihi:01.05.2023).
[313] European Council, Council of the European Union, https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/conclusions-resolutions/ , (Erişim Tarihi:01.05.2023).

Aşağıda 2015'ten günümüze kadar AB Konsey Sonuç Belgelerinin taranmış tablosu görülmektedir.

2015 yılında toplam 112 sonuç belgesi taranmıştır. Çevre ile ilgili tespit edilen belgelerin başlıkları:

- 2020'ye kadar AB Biyoçeşitlilik Stratejisinin Orta Vadeli Gözden Geçirilmesine dair konsey sonuçları,
- Alp Bölgesi için AB Stratejisine dair konsey sonuçları,
- Düşük Karbonlu Bir Ekonomiye Geçiş: Uyum Politikasının ve Daha Genel Olarak Avrupa Yapısal ve Yatırım Fonlarının Katkısına dair konsey sonuçları,
- İklim Finansmanına ilişkin konsey sonuçları,
- AB Afrika Boynuzu Bölgesel Eylem Planı ile ilgili konsey sonuçları,

2016 yılında ise toplam 184 belge taranmıştır. Bu belgelerin başlıkları:

- Kimyasalların Sağlam Yönetim Yoluyla İnsan Sağlığının ve Çevrenin Korunmasına dair konsey sonuçları,
- Çevre Suçlarıyla Mücadeleye ilişkin konsey sonuçları,
- İklim Finansmanına ilişkin konsey sonuçları,
- AB'nin Dış Güvenlik Politikasına İlişkin Küresel Stratejiye dair konsey sonuçları,
- Sürdürülebilir Su Yönetimi Hakkındaki konsey sonuçları,
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesine dair konsey sonuçları,
- İklim Finansmanına ilişkin konsey sonuçları,
- Marakeş 'deki BMDİÇS Toplantıları için Hazırlıklara dair konsey sonuçları,
- Orman Hukuku Yaptırım, Yönetişim ve Ticaret başlıklı konsey sonuçları,
- Yaban Hayatı Ticaretine Karşı AB Eylem Planına ilişkin konsey sonuçları,
- Kuzey Kutbu ile ilgili konsey sonuçları,
- "7.ÇP ve Geleceğe Bakış: Büyüme, İstihdam ve Toplumsal Zorluklara Çözümler İçin Araştırma ve Yenilik Yatırımlarına" dair konsey sonuçları,

- “HABİTAT 3” başlıklı konsey sonuçları,
- Avrupa Sayıştayından özel rapor: “Tuna nehri havzasında su kalitesi: Su Çerçeve Direktifi’ nin uygulanmasında ilerleme var ancak gidilecek çok yol var”, rapora dair konsey sonuçları,
- COP21 Avrupa İklim Diplomasisine dair konsey sonuçları.

2017 yılında 163 sonuç belgesi taranmıştır. Bu belgelerden çevre ile ilgili olan sonuçların başlıkları:

- Eko-inovasyon: Döngüsel Bir Ekonomiye Geçişi Sağlamaya dair konsey sonuçları,
- AB’nin Dış Eyleminde Dayanıklılığa Dair Stratejik Bir Yaklaşım hakkındaki konsey sonuçları,
- İklim Finansmanına dair konsey sonuçları,
- Paris Anlaşması ve BMDİÇS toplantıları için hazırlıklar hakkındaki konsey sonuçları,
- BM Çevre Asamblesi’nin 3. toplantısı için AB önceliklerine dair konsey sonuçları,
- İklim Finansmanına İlişkin ECOFIN başlıklı konsey sonuçları,
- “Sürdürülebilir bir Avrupa geleceği: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemine AB yanıtı” başlıklı konsey sonuçları,
- ABD’nin Paris Anlaşmasından çekilme kararının ardından iklim değişikliği başlıklı konsey sonuçları,
- Avrupa Kalkınma Yılı, 2015 Mirası, Bizim Dünyamız, Bizim Geleceğimiz başlıklı konsey sonuçları,
- BM Orman Stratejik Planı ve AB ile üye devletlerin BM Orman Forumu 12. Oturumu başlıklı konsey sonuçları,
- Avrupa Sayıştayının özel raporu: “İklim eylemi için AB bütçesinden her 5 avrodan en az 1 avro harcanıyor ancak çalışmaların yetersiz kalma riski yüksek” başlıklı konsey sonuçları,
- AB Küresel Stratejisinin Uygulanması, AB iklim ve enerji diplomasileri ile 2017 için öncelik unsurları arasındaki sinerjinin güçlendirilmesine dair konsey sonuçları.

2018 yılında 140 sonuç belgesi taranmıştır. Bu belgelerden çevre ile ilgili olan sonuçların başlıkları:

- Avrupa Sayıştayının "Hava kirliliği sağlığımızı hala yeterince korumuyor" başlıklı özel raporuna ilişkin konsey sonuçları,
- İç su yolu taşımacılığına dair konsey sonuçları,
- Su diplomasisi başlıklı konsey sonuçları,
- İklim Finansmanına dair konsey sonuçları,
- "Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlamak, AB stratejisi için yapı taşları" başlıklı konsey sonuçları,
- İç su yolu taşımacılığına dair taslak konsey sonuçları,
- Katowice' deki BMDİÇS toplantıları için hazırlıklara ilişkin konsey sonuçları,
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi başlıklı konsey sonuçları,
- AB Deniz Güvenliği Stratejisi Eylem Planının Revizyonuna İlişkin konsey sonuçları,
- Afrika Boynuzu/Kızıldeniz başlıklı konsey sonuçları,
- Döngüsel Ekonomi için AB Eylem Planının Gerçekleştirilmesi hakkındaki konsey sonuçları,
- Enerji ve Kalkınmaya dair konsey sonuçları,
- Sürdürülebilir Kalkınmaya Yatırım ve AB Kalkınma Yardımı Hedeflerine İlişkin Avrupa Konseyine 2018 yıllık raporuna dair konsey sonuçları,
- "AB'nin 2016'da dış eylemlerinin finansmanına yönelik araçlarının uygulanmasına ilişkin yıllık rapor" başlıklı konsey sonuçları,
- Avrupa Sayıştayının "Yeşilleştirme: daha karmaşık bir gelir destek programı, henüz çevresel açıdan etkili değil" başlıklı özel raporuna dair konsey sonuçları,
- BM Orman Forumunun 13. Oturumuna AB ve üye devletlerinin katılımına yönelik konsey sonuçları,
- İklim Diplomasisine ilişkin konsey sonuçları.

2019 yılında 161 belge analiz edilmiştir. Bu belgelerden çevre ile ilgili olan sonuçların başlıkları:

- “2020 sonrası Küresel Biyolojik Çeşitlilik Çerçevesinin hazırlanması, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” başlıklı konsey sonuçları,

- Avrupa Sayıştayının “Avrupa Çevresel Ekonomik Hesapları: Politika yapıcılar için yararlılık geliştirilebilir” başlıklı özel rapora dair konsey sonuçları,

- “Dünya Ormanlarının Korunması ve Eski Haline Getirilmesi İçin AB Eyleminin Hızlandırılması” tebliğine dair konsey sonuçları,

- 2030 yılında kadar sürdürülebilir bir Avrupa inşa etmek, şimdiye kadar kaydedilen ilerleme ve sonraki adımlara dair konsey sonuçları,

- AB Kuzey Kutbu Politikasına ilişkin konsey sonuçları,

- AB Enerji Vergilendirme Çerçevesine dair konsey sonuçları,

- “Sürdürülebilir bir Kuzey Kutbu için Uzay Çözümleri” başlıklı konsey sonuçları,

- Güncellenmiş Biyoekonomi Stratejisi “Avrupa için sürdürülebilir bir biyoekonomi: ekonomik, toplum ve çevre arasındaki bağlantıyı güçlendirme” başlıklı konsey sonuçları,

- Okyanuslar ve denizler ile ilgili konsey sonuçları,

- "Kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeyi desteklemek için teknolojik ve yeşil geçişi ele alma konusunda toplumları güçlendirmede yaşam boyu öğrenme politikalarının kilit rolü" konulu konsey sonuçları,

- İklim Finansmanına ilişkin konsey sonuçları,

- Avrupa Sayıştayı Özel Raporu "Elektrik üretimi için rüzgâr ve güneş enerjisi: AB hedeflerinin karşılanması için önemli adımlar atılması gerekiyor" başlıklı konsey sonuçları,

- BMDİÇS toplantıları için hazırlıklar konsey sonuçları,

- “Daha fazla döngüsellik- Sürdürülebilir bir topluma geçiş” başlıklı konsey sonuçları,

- 8. Çevre Eylem Programı- Eğilimleri Birlikte Dönüştürmek konsey sonuçları,

- “Dünya genelinde Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini desteklemek: Avrupa Birliği ve Üye Devletlerinin 2019 Ortak Sentez Raporu” başlıklı konsey sonuçları,

- “Birliğin Sürdürülebilir Kimyasallar Politikası Stratejisine Doğru” başlıklı konsey sonuçları,
- “Enerji geçişini ve 2030 ve sonrasına yönelik enerji ve iklim hedeflerine ulaşılmasını sağlamak için Enerji Birliğinde enerji sistemlerinin geleceğine ilişkin sonuçlar” başlıklı konsey sonuçları,
- “AB Küresel Stratejisi Bağlamında Güvenlik ve Savunma Konulu Konsey Sonuçları” başlıklı konsey sonuçları,
- AB'nin Latin Amerika ve Karayipler ile ilişkilerine ilişkin Ortak İK/Komisyon Tebliğine ilişkin Konsey Kararları, "Ortak bir gelecek için güçlerin birleştirilmesi" başlıklı konsey sonuçları,
- AB Orman Stratejisinin uygulanmasına ilişkin ilerlemeye ve ormanlar için yeni bir stratejik çerçeveye ilişkin konsey sonuçları,
- “2030'a kadar her zamankinden daha sürdürülebilir bir Birliğe doğru” başlıklı konsey sonuçları,
- “İklim Diplomasisi” konsey sonuçları,
- Avrupa Sayıştayının 'AB'de ticari ölçekte karbon yakalama ve depolama ve yenilikçi yenilenebilir enerji kaynaklarının gösterilmesi: amaçlanan ilerleme son on yılda sağlanamadı' başlıklı konsey sonuçları.

2020 yılında 140 belge analiz edilmiştir. Bu belgelerden çevre ile ilgili olan sonuçların başlıkları:

- “İyileşmeyi Devamlı ve Yeşil Hale Getirme” başlıklı konsey sonuçları,
- “Çevre Yararına Dijitalleşme” başlıklı konsey sonuçları,
- Avrupa Sayıştayının 'AB'nin Emisyon Ticaret Sistemi: tahsisatlarını ücretsiz tahsisi daha iyi hedefleme gerektiriyor' başlıklı konsey sonuçları,
- Komisyon'un Avrupa Parlamentosu'na sunduğu rapora ve bitki koruma ürünlerinin piyasaya sunumuna ilişkin 1107/2009 sayılı Tüzüğün ve bitki koruma ürünlerinin maksimum kalıntı seviyelerine ilişkin 396/2005 sayılı Tüzüğün Konsey değerlendirmesine ilişkin konsey sonuçları,
- “Avrupa için bir hidrojen pazarına doğru” başlıklı konsey sonuçları,
- “Offshore ve Diğer Yenilenebilir Enerjilerde Avrupa İşbirliğinin Teşvik Edilmesi” başlıklı konsey sonuçları,

- Avrupa Sayıştayının "Tarım arazilerindeki biyolojik çeşitlilik: OTP katkısı düşüşü durdurmadı" başlıklı 13/2020 sayılı Özel Raporuna ilişkin konsey sonuçları,

- "Kamu Alımları Yoluyla Kamu Yatırımı: Dirençli Bir AB Ekonomisinin Sürdürülebilir İyileşmesi ve Yeniden Canlandırılması" başlıklı konsey sonuçları,

- "2021 Yıllık Sürdürülebilir Büyüme Stratejisinin istihdam ve sosyal yönleri" başlıklı konsey sonuçları,

- Daha dinamik, dirençli ve rekabetçi bir Avrupa sanayi Konseyi kararlarına doğru geçişi ilerleten bir toparlanma" başlıklı konsey sonuçları,

- Dijital çağda yıkıcı zorlukların üstesinden gelen yenilik dostu, geleceğe yönelik ve esnek bir düzenleyici çerçeve için araçlar olarak düzenleyici korumalı alanlar ve deney maddeleri hakkında konsey sonuçları,

- 2020 sonrası AB ormanla ilgili politikalar ve AB orman stratejisi için Perspektiflere ilişkin konsey sonuçları,

- "Daha dinamik, esnek ve rekabetçi bir Avrupa endüstrisine geçişi ilerleten bir toparlanma" konulu konsey sonuçları,

- "Biyoçeşitlilik- acil eylem ihtiyacı" başlıklı konsey sonuçları,

- "Birleşmiş Milletler ve 75. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki AB öncelikleri" başlıklı konsey sonuçları,

- Avrupa Sayıştayının 'Bitki koruma ürünlerinin sürdürülebilir kullanımı: risklerin ölçülmesi ve azaltılmasında sınırlı ilerleme' başlıklı Özel Raporu ile ilgili konsey sonuçları,

- "AB enerji sektöründe COVID-19 pandemisine verilen yanıta ilişkin sonuçlar- iyileşmeye giden yol" başlıklı konsey sonuçları,

- "AB Suyolu Taşımacılığı Sektörü – Geleceğe bakış: Karbon nötr, sıfır kaza, otomatikleştirilmiş ve rekabetçi AB Suyolu Taşımacılığı Sektörü" konulu konsey sonuçları,

- "AB Su Taşımacılığı Sektörü – Geleceğe bakış" taslak konsey sonuçları,

- 2020 Yıllık Sürdürülebilir Büyüme Stratejisi ve Ortak İstihdam Raporuna ilişkin konsey kararları,

- Hava Kalitesi Konseyi sonuçlarının iyileştirilmesine dair konsey sonuçları,
- Avrupa Sayıştayının 'AB sera gazı emisyonları: İyi rapor edilmiş, ancak gelecekteki azalmalara ilişkin daha iyi içgörü gerekiyor' başlıklı konsey sonuçları,
- 2020 Avrupa Dönemi: 18 Şubat 2020 tarihli Yıllık Sürdürülebilir Büyüme Stratejisi 2020 ECOFIN konseyi sonuçları,
- İklim Diplomasisi ile ilgili Konsey sonuçları,
- İklim Diplomasisi ile ilgili Konsey sonuçları.

2021 yılında 135 belge analiz edilmiştir. Bu belgelerden çevre ile ilgili olan sonuçların başlıkları:

- Avrupa Sayıştayının "AB ormanlarında biyoçeşitlilik ve iklim değişikliği için AB finansmanı" başlıklı raporuna ait konsey sonuçları,
- Avrupa Sayıştayının "Ortak Tarım Politikası ve İklim-AB iklim harcamalarının yarısı, ancak çiftlik emisyonları azalmıyor" özel raporuna ilişkin konsey sonuçları,
- Yeni Avrupa Bauhaus girişiminin temel unsurları olarak kültür, yüksek kaliteli mimari ve yapılı çevre hakkındaki konsey sonuçları,
- "AB'nin dış eyleminde su" başlıklı konsey sonuçları,
- 2030 için Yeni AB Orman Stratejisi ile ilgili konsey sonuçları,
- Avrupa Sayıştayının "Kirleten Öder İlkesi: AB çevre politikaları ve eylemleri genelinde tutarsız uygulama" özel Raporuna dair konsey sonuçları,
- İklim finansmanına ilişkin konsey sonuçları,
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçevesi (UNFCCC) toplantıları için hazırlıklar konsey sonuçları,
- İklim finansmanına ilişkin konsey sonuçları,
- Küresel bağlantılı bir Avrupa" başlıklı konsey sonuçları,
- "Sürdürülebilir kalkınma için BM 2030 Gündeminin uygulanmasını hızlandırmaya yönelik kapsamlı bir yaklaşım – COVID-19 krizinden daha iyi bir şekilde inşa etmek" başlıklı konsey sonuçları,

- “İklime dirençli bir Avrupa yaratmak – İklim Değişikliğine Uyum Konulu yeni AB Stratejisi” başlıklı konsey sonuçları,
- Komisyonun Sürdürülebilir ve Akıllı Hareketlilik Stratejisine ilişkin konsey sonuçları,
- “Demiryolunu Akıllı ve Sürdürülebilir Hareketlilikte Ön Plana Koymak” konsey sonuçları,
- 2021 Birleşmiş Milletler Gıda Sistemleri Zirvesi için AB'nin önceliklerine ilişkin konsey sonuçları,
- İnsanlar için yeni alan” başlıklı konsey sonuçları,
- Sürdürülebilir bir mavi ekonomiye ilişkin konsey sonuçları,
- “AB'nin insani eylemi hakkında Komisyon'dan Avrupa Parlamentosu ve Konsey'e iletilen bildirim: yeni zorluklar, aynı ilkeler” başlıklı konsey sonuçları,
- “Afrika Boynuzu: AB için jeo-stratejik bir öncelik” başlıklı konsey sonuçları,
- Avrupa Sayıştayının "Deniz ortamı: AB koruması geniştir ancak derin değildir" özel raporuna dair konsey sonuçları,
- “Birliğin Sürdürülebilir Kimyasallar Stratejisi: Teslim Süresi” başlıklı konsey sonuçları,
- İklim ve Enerji Diplomasisi-EGD dış boyutuna ilişkin konsey sonuçları.

2022 yılında 109 belge analiz edilmiştir. Bu belgelerden çevre ile ilgili olan sonuçların başlıkları:

- Uluslararası Okyanus Yönetişimi ile ilgili konsey sonuçları,
- “AB dış eyleminde Gençlik Eylem Planı” başlıklı konsey sonuçları,
- Diyalog ve sosyal uyumu teşvik etmek için gençlik alanında nesiller arası boyutun teşvik edilmesi konusunda Konsey ve Konsey bünyesinde toplanan Üye Devlet Hükümetlerinin temsilcilerinin vardığı sonuçlar,
- 6-18 Kasım 2022 tarihlerinde Şarm El-Şeyh'te düzenlenen BMDİÇS COP27 ışığında iklim finansmanına ilişkin konsey sonuçları,
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD)’ne dair konsey sonuçları,

- Avrupa Sayıştayının Özel Raporu "Ufuk 2020'ye katılımı artırmaya yönelik önlemler iyi tasarlanmıştı ancak sürdürülebilir değişim çoğunlukla ulusal makamlara bağlı olacaktır" başlıklı konsey sonuçları,

- 6-18 Kasım 2022 tarihlerinde Şarm El-Şeyh'te düzenlenen UNFCCC 27. Taraflar Konferansı (COP 27) ışığında iklim finansmanına ilişkin konsey sonuçları,

- "Avrupa Sayıştayı Özel Raporu: 2014-2020 AB bütçesinde iklim harcamaları- Bildirildiği kadar yüksek değil" başlıklı konsey sonuçları,

- Avrupa Sayıştayının "Tarımda sürdürülebilir su kullanımı: OTP fonlarının daha verimli su kullanımı yerine daha fazla su kullanımını teşvik etme olasılığı daha yüksektir" başlıklı 20/2021 sayılı Avrupa Sayıştayı Özel Raporuna dair konsey sonuçları,

- "İnsana öncelik verme, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeyi sağlama, AB'nin en dış bölgelerinin potansiyelini ortaya çıkarma konulu Komisyon Tebliği" başlıklı konsey sonuçları,

- "Homojen genişletilmiş İç Pazar ve AB üyesi olmayan Batı Avrupa ülkeleri ve Faroe Adaları ile AB ilişkileri" hakkında konsey sonuçları,

- "Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine (SDG) ulaşılması için araçsal bir araç olarak sürdürülebilir kalkınma ve küresel vatandaşlık için eğitimin dönüştürücü rolü" başlıklı konsey sonuçları,

- "2035'e kadar Copernicus" başlıklı konsey sonuçları,

- Sürdürülebilir Kamu Alımlarının Geliştirilmesine ilişkin konsey sonuçları,

- Avrupa Komisyonu'nun sürdürülebilir karbon döngüleri hakkındaki bildirimine ilişkin tarım ve ormancılık için konsey sonuçları,

- Konsey ve Üye Devletlerin hükümet temsilcilerinin Konsey bünyesinde bir araya gelerek 'Sürdürülebilir kalkınma için davranışı dönüştürmek için umut verici bir kaldıraç olan spor ve fiziksel aktivite' konulu konsey sonuçları,

- 2022 Yıllık Sürdürülebilir Büyüme Anketi ve Ortak İstihdam Raporuna İlişkin konsey sonuçları,

- İklim değişikliği açısından sivil koruma çalışmalarına ilişkin konsey sonuçları,

- Glasgow sonuçlarının uygulanmasının hızlandırılması: AB İklim Diplomasisine ilişkin konsey sonuçları,
- 2022'de BM İnsan Hakları Forumunda AB Önceliklerine İlişkin konsey sonuçları,
- "2022 Avrupa Dönemi: Yıllık Sürdürülebilir Büyüme Anketi 2022- 18 Ocak 2022 tarihli ECOFIN" başlıklı konsey sonuçları.

2023 yılındaki sonuçlar henüz yıl bitmediğinden kaynaklı analizde değerlendirilmemiştir. 30 belge analiz edilmiştir. Bu belgelerden çevre ile ilgili olan sonuçların başlıkları:

- 2023 Yıllık Sürdürülebilir Büyüme Anketi ve Ortak İstihdam Raporuna ilişkin konsey sonuçları,
- İklim ve Enerji Diplomasisine ilişkin konsey kararları,
- Yeşil geçiş için beceri ve yeterliliklere ilişkin konsey sonuçları,
- "Yenilenen AB Büyük Göller Stratejisi: İstikrarsızlığın temel nedenlerinin ortak fırsatlara dönüştürülmesinin desteklenmesi" başlıklı konsey sonuçları,
- "Avrupa Sayıştayı Özel Raporu: Kömür bölgelerine AB desteği: Sosyo-ekonomik ve enerji geçişine sınırlı odaklanma" başlıklı konsey sonuçları,
- "Yıllık Sürdürülebilir Büyüme Anketi 2023" başlıklı konsey sonuçları.

Tablo 3: 2015-2023 Yılları Arası Konsey Sonuç Belgelerindeki Çevre ile ilgili Kelimeler

Taranan Kelimeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Müzakere	64	136	48	70	44	44	47	69	3
Görüşme	50	123	77	59	55	63	69	57	15
Diplomasi	40	60	23	19	22	23	50	64	22
Çevre	59	176	133	142	232	211	190	203	29
Çevresel	50	117	81	70	122	211	160	181	28
Çevresel diplomasi	0	0	0	4	0	0	0	0	0
İklim	139	226	235	251	390	341	519	585	121
İklim Diplomasisi	4	36	5	8	17	9	13	21	2

AB Konseyi sonuç belgelerinin analizlerine önceki bölümde baktığımızda, 2015 yılında 112 belgenin içerisinde yalnızca 5 belgenin çevre ile ilgili olduğu görülmektedir. 2016 yılında 184 belgeden 15 tanesi, 2017 yılında ise 163 belgeden 12 tanesi, 2018 yılında 140 belge içerisinde 16 tane, 2019 yılında 161 belgeden 24 adet, 2020 yılında 140 belgeden 25 tane, 2021 yılında 135 belgeden 22 tanesi, 2022 yılında 109 belgeden 21 tanesi, 2023 yılı değerlendirilmeye alınmasa da 30 belgeden 6 tanesinde çevre ile ilgili belge bulunmaktadır.

3.5.2. Avrupa Zirvesi Sonuçları

Avrupa zirvesi, AB'nin 7 kurumundan biridir. Genellikle Avrupa Konseyi toplantıları sırasında endişe verici konuları ve alınacak önlemleri belirleyen sonuçları kabul eder. AB yasalarını müzakere etmez veya kabul

etmez.[314] Bunun yerine asıl rolü Birliğin genel siyasi yönünü ve önceliklerini tanımlamak ve AB'nin politika gündemini belirlemektir.

Avrupa Zirvesi sonuçları, AB ile ilgili konuları belirlemek ve aynı zamanda AB'nin ulaşmak istediği eylemleri veya hedefleri özetlemek için kullanılır.[315] Avrupa Zirvesi sonuçları ayrıca belirli bir madde üzerinde anlaşmaya varılması veya bir yasama teklifinin sunulması için bir son tarih belirleyebilir.[316] Bu şekilde, Avrupa Zirvesi, AB'nin politika gündemini etkileyebilir ve yönlendirebilmektedir.[317] Aşağıda Avrupa Zirvesi sonuç belgelerinin araştırmanın yöntemine uygun bir şekilde taranmış hali bulunmaktadır:

Tablo 4: Avrupa Zirvesi'nin 2015-2023 yılları arasındaki sonuç belgelerindeki kelimelerin sayısı

Taranan Kelimeler	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Müzakere	8	11	41	23	8	10	2	4	3
Görüşme	5	11	8	11	13	6	3	7	1
Diplomasi	1	0	0	1	2	2	2	1	1
Çevre	1	1	2	3	6	9	2	2	3
Çevresel	0	1	3	0	4	15	1	0	1
Çevresel diplomasi	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İklim	7	6	5	4	34	54	8	4	2
İklim Diplomasisi	0	0	0	0	1	2	0	0	0

[314] European Council, Council of the European Union, https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/how-the-european-council-works/ , (Erişim Tarihi:27.04.2023).
[315] European Council, Council of the European Union, https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/ (Erişim Tarihi: 27.04.2023).
[316] European Council, Council of the European Union, https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/, (Erişim Tarihi:25.04.2023).
[317] European Council, Council of the European Union, https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/ , (Erişim Tarihi: 25.04.2023).

2015 yılı Avrupa Zirvesi sonuçları toplam 5 belgeden oluşmaktadır. Belgeler tarihlerine göre ayrılmıştır. 17-18 Aralık tarihli sonuç belgesi göç, ulusal Pazar, terörizme karşı savaş, enerji gibi konuları içeren başlıklardan oluşmaktadır. Enerji başlığı altında iklim değişikliğinden bahsedildiği tespit edilmiştir. Konuya tek cümleyle değinilmiştir. 15 Ekim tarihli sonuç belgesinde çevre ile ilgili konulara değinilmemiştir; Libya ve Suriye hususundaki tartışmalara yer verilmiştir. 25-26 Haziran tarihli sonuç belgesinde 4 başlık bulunmaktadır: güvenlik ve savunma, göç, istihdam, büyüme ve rekabet gücü, İngiltere. Çevre ile ilgili verilere rastlanmamıştır. 19-20 Mart tarihli sonuç belgesinde 3 başlık tespit edilmiştir: enerji birliği, Avrupa Dönemi/büyüme ve istihdam, dış ilişkiler. Enerji birliği başlığı altında çevre konularına özellikle iklim değişikliğine kısaca değinilmiştir. 23-24 Ekim tarihli sonuç belgesinde ise genel konulardan bahsedilmiş çevre ile ilgili veriye ulaşılamamıştır.

2016 yılı Avrupa Zirvesi sonuçlarında 4 bölge tespit edilmiştir. 15-16 Aralık tarihli sonuç belgesinde 5 başlık bulunmaktadır: göç, güvenlik, ekonomik ve sosyal gelişme, Kıbrıs, dış ilişkiler. Çevre ile ilgili veri bulunmamıştır. 20-21 Ekim tarihli sonuç belgesinde üç başlık tespit edilmiştir: göç, ticaret, diğer küresel ve ekonomik konular. Diğer küresel ve ekonomik konular başlığında çevre ile ilgili konulara yer verilmiştir. Avrupa Zirvesi, iklim değişikliğine ilişkin Paris Anlaşmasını onaylamasını memnuniyetle karşıladığını belirtmektedir. 2030 iklim ve enerji çerçevesinin tüm unsurları dahil olmak üzere Enerji Birliği'ni inceleme altında tutacağını beyan etmiştir. 28 Haziran tarihli sonuç belgesinde 3 başlık tespit edilmiştir: göç, istihdam, büyüme ve yatırım, dış ilişkiler. Çevre ile ilgili veriler tespit edilmemiştir. 17-18 Mart tarihli sonuç belgesinde 3 başlık bulunmaktadır: göç, istihdam, büyüme ve rekabet gücü, iklim ve enerji. İklim ve enerji başlığının enerji ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir. Zirve, İklim Tebliği'ne dayanarak, AB'nin Ekim 2014'te Avrupa Konseyi tarafından kararlaştırıldığı üzere yerel sera gazı emisyonlarını azaltma ve yenilenebilir enerjilerin payını artırma ve enerji verimliliğini iyileştirme taahhüdünün altını çizmektedir.

2017 Avrupa Zirvesi sonuçları 6 belgeden oluşmaktadır. 15 Aralık tarihli sonuç belgesinde ticari konular üzerinde, tek pazar gibi konular üzerinde durulmuştur. Çevre ile ilgili verilere ulaşılmamıştır. 14 Aralık tarihli sonuç belgesinde 3 başlık bulunmaktadır: güvenlik ve savunma, toplumsal boyut eğitim ve kültür, iklim değişikliği. İklim değişikliğine bir paragraf yer verilmiştir. Bu paragrafta COP23'e atıfta bulunulmuş, iklim değişikliği ile mücadelede AB'nin liderliğini sürdürme taahhüdünü yinelediği tespit edilmiştir. 20 Ekim tarihli sonuç belgesinde çevre ile ilgili verilere ulaşılamamıştır. İngiltere ile yapılan finansal sorumluluklardan bahsedilmiştir. 19 Ekim sonuç belgesi 4 başlıktan oluşmaktadır: göç, dijital Avrupa, güvenlik ve savunma ve dış ilişkiler. Bu belgede de çevre ile ilgili veriler tespit edilmemiştir. 22-23 Haziran tarihli sonuç belgesinde 3 başlık bulunmaktadır: güvenlik ve savunma, iklim değişikliğinde Paris Anlaşması, istihdam, büyüme ve rekabet gücü. Bu kısımda Avrupa Zirvesi, AB'nin Paris Anlaşmasını hızlı ve tam olarak uygulama, iklim finansmanı hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunma ve iklim değişikliğine karşı mücadelede liderliğini güçlü bir şekilde yeniden teyit eder. 29 Nisan tarihli sonuç belgesinde dış ilişkiler hakkında verilere ulaşılmıştır. Çevre konusunda bir veri tespit edilmemiştir.

2018 Avrupa Zirvesi sonuçlarında 7 belge tespit edilmiştir. 13-14 Aralık tarihli sonuç belgesinde 4 başlık bulunmaktadır: çok yıllık finansal çerçeve, tek pazar, göç, diğer konular. Diğer konular başlığında iklim değişikliğine bir paragraf yer verildiği gözlemlenmiştir. Bu paragrafta "Herkes için temiz bir gezegen" isimli Komisyon tebliğinin sunumuna ve ek olarak COP24 sonuçları üzerinde çalışılmasına teşvikler belirtilmiştir. 13 Aralık ve 25 Kasım tarihli sonuç belgelerinde çevre ile ilgili konulara değinilmemiştir. 18 Kasım tarihli sonuç belgesinde 3 başlık bulunmaktadır: göç, iç güvenlik, dış ilişkiler. Dış ilişkiler başlığı altında 5 madde bulunmaktadır, bu maddelerin sondan iki tanesi iklime ayrılmıştır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli 'nin özel raporu üzerinde durulduğu, BMDİÇS toplantılarına yönelik hazırlıklara yer verildiği gözlemlenmiştir. 28 Haziran tarihli sonuç belgesinde çevre ile ilgili verilere ulaşılmamıştır. Göç, güvenlik savunma, istihdam, büyüme ve rekabet gücü, inovasyon ve dijital ve diğer konulara

yer verilmiştir. 22 Mart tarihli sonuç belgesinde 2 başlık vardır: istihdam, büyüme ve rekabet gücü ve diğer konular. Diğer konular başlığında, Paris Anlaşmasına alt başlık açılarak yer verilmiştir. 23 Mart tarihli sonuç belgesinde İngiltere ile olan ilişkilere yer verilmiştir. Çevre konularına bir cümleyle değinilmiştir. İngiltere ile Birlik yakın ilişkilerini sürdürmeyi özellikle iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma ve sınır ötesi kirlilik alanlarındaki küresel zorlukları ele alma arzusu belirtilmiştir.

2019 Avrupa Zirvesi sonuç belgeleri 7 veriden oluşmaktadır. 13 Aralık tarihli sonuç belgesinde İngiltere ile gelecekte mümkün olduğunca yakın ilişkiler kurma arzusunu tekrarlamaktadır. Çevre ile ilgili verilere ulaşılmamıştır. 12 Aralık tarihli sonuç belgesinde 3 başlık bulunmaktadır: iklim değişikliği, çok yıllık finansal çerçeve, diğer konular. İklim değişikliğinin ilk gündem maddesi olduğu ve 3 sayfa sürdüğü tespit edilmiştir. Burada Paris Anlaşmasının hedefleri doğrultusunda 2050 yılına kadar iklim açısından nötr bir AB'ye ulaşma hedefi onaylanmış ve iklim liderliğine atıfta bulunulmuştur. 17-18 Ekim tarihli sonuç belgesinde 7 başlık vardır: çok yıllık finansal çerçeve, bir sonraki kurumsal döngü, iklim değişikliği, genişletme, Türkiye, yasadışı sondaj faaliyetleri, MH17. Burada da COP25 öncelikleri desteklenmiştir. 30 Haziran-1 Temmuz tarihli sonuç belgesinde genel durumlar hakkında verilere ulaşılmıştır ve çevre hususunda bir veri tespit edilmemiştir. 20 Haziran tarihli sonuç belgesinde 6 başlık bulunmaktadır: bir sonraki kurumsal döngü, çok yıllık finansal çerçeve, iklim değişikliği, dezenformasyon ve hibrit tehditler, dış ilişkiler, diğer konular ve 2019-2024 Yeni Stratejik Gündem. İklim değişikliğine 1 sayfa yer verilmiş, 2019-2024 Yeni Stratejik Gündem içerisinde, iklim nötr, yeşil, adil ve sosyal bir Avrupa inşa etmek başlığı altında çevre konularına 2 sayfa daha yer verilmiştir. 10 Nisan tarihli sonuç belgesinde genel konuşmalara yer verilmiş çevre konularına değinilmemiştir. 21-22 Mart tarihli sonuç belgesinde 4 başlık bulunmaktadır: istihdam, büyüme ve rekabet gücü, iklim değişikliği, dış ilişkiler, özgür ve adil seçimleri sağlamak ve yanlış bilgiyle mücadele etmek. Yine iklim değişikliğine ayrı başlık verildiğini gözlemliyoruz.

2020 Avrupa Zirvesi sonuç belgelerinden 10-11 Aralık tarihli sonuç belgesi analiz edildiğinde 5 başlıktan oluştuğu gözlemlenmektedir: MFF/NGEU, COVİD19, iklim değişikliği, güvenlik ve dış ilişkiler. İklim değişikliği başlığına 4 sayfa yer ayrılmıştır. Paris Anlaşması'nın hedefleri doğrultusunda 2050 yılına kadar iklim açısından nötr bir AB hedefine ulaşmak için AB'nin önümüzdeki on yıl için hedefini artırması ve iklim ve enerji politikası çerçevesini güncellemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda, Avrupa Konseyi, 1990'a kıyasla 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarında en az yüzde elli beşlik net yurtiçi azalmaya yönelik bağlayıcı bir AB hedefini onaylamaktadır. 15-16 Ekim tarihli konsey sonuç belgesi 4 başlıktan oluşturmaktadır: COVİD19, AB-İngiltere İlişkiler, iklim değişikliği, dış ilişkiler, MH17. İklim değişikliği bölümüne 1 sayfa verildiği analiz edilmiştir. 17-21 Temmuz tarihli sonuç belgesi, çevre konularını ağırlıklı olarak ele almış, AB'nin çevre politikalarının üzerinde durmuş ve mali araçlardan LIFE programını analiz etmiştir. Ekstra olarak, doğal kaynaklar ve çevre başlığı gözlemlenmiş bu kısım için 7 sayfa ayrılmıştır.

2021 Avrupa Zirvesi sonuçları 4 belgeden oluşmaktadır. 16 Aralık tarihli sonuç belgesinde 5 başlık tespit edilmiştir: COVİD19, kriz yönetimi ve direnç, güvenlik ve savunma, göçün dış etkileri ve dış ilişkiler. Çevre konularına güvenlik ve savunma kısmında yer verildiği görülmektedir. Avrupa Zirvesi, bu kısımda, AB-NATO stratejik ortaklığının güçlendirilmesini desteklemekte ve AB-NATO iş birliğine ilişkin üçüncü ortak deklarasyonu sabırsızlıkla beklemekte olduğunu beyan etmiştir. Bu beyana şöyle devam etmiştir: "Kapsayıcı bir şekilde hazırlanmalı, yeni tehditleri ve zorlukları ele almalı ve gelişmiş iş birliği alanları olarak direnç, siber ve hibrit tehditler, iklim değişikliği ve güvenlik, uzay ve yeni ortaya çıkan ve yıkıcı teknolojileri içermelidir". 21-22 Ekim tarihli sonuç belgesinde ise 6 başlık bulunmaktadır: COVİD19, dijital, enerji fiyatları, göç, ticaret ve dış ilişkiler. Çevre konularına enerji fiyatları başlığında ve dış ilişkiler kısmında değinilmiştir. Dış ilişkiler kısmında iklim hususu üzerinde durulmuş ve Glasgow'daki COP26 öncesinde Avrupa Zirvesi iklim değişikliğine karşı iddialı bir küresel tepki çağrısında bulunmuştur. 24-25 Haziran tarihli sonuç belgesinde başlıklar: COVİD19, ekonomik iyileşme,

göç, Türkiye, Libya, Rusya, Belarus, Sahel, siber güvenlik. Bu sonuç belgesinde çevre konularına Rusya başlığında iklim değişikliği çerçevesinde 1 cümleyle değinilmiştir. 24-25 Mayıs tarihli sonuç belgesinde; COVİD19, iklim değişikliği, Belarus, Rusya, İngiltere, Orta Doğu ve Mali başlıkları tespit edilmiştir. Avrupa Zirvesi, Komisyon'u üye devlet düzeyinde çevresel, ekonomik ve sosyal etkinin derinlemesine incelenmesiyle birlikte yasama paketini hızla ortaya koymaya davet etmektedir. AB, ABD'nin Paris Anlaşması'na yönelik yenilenmiş taahhüdünü memnuniyetle karşılamaktadır. AB, küresel ivmeyi yakalamaya hazır olduğunun altını çiziyor ve başta G20 üyeleri olmak üzere uluslararası ortaklarını Glasgow'da yapılacak COP26 toplantısı öncesinde hırslarını artırmaya çağırıyor.

2022 yılına ait Avrupa Zirvesi sonuç belgeleri 6 tanedir. 15 Aralık tarihli konsey sonuç belgesi: Ukrayna/Rusya, enerji ve ekonomi, güvenlik ve savunma, Güney komşular, Transatlantik ilişkiler ve diğer konular başlıkları bulunmaktadır. Bu belgede çevre verilerine rastlanmamıştır. 20-21 Ekim tarihli sonuç belgesinde 4 başlıktan oluşmaktadır: Ukrayna/Rusya, kritik altyapı, enerji ve ekonomi, dış ilişkiler. Çevre konularına hem enerji ve ekonomi başlığında hem de dış ilişkiler başlığında ağırlıklı olarak yer verildiği gözlemlenmiştir. 23-24 Haziran tarihli konsey sonuç belgesinde 7 başlık bulunmaktadır: geniş Avrupa, Ukrayna, Ukrayna, Moldova Cumhuriyeti ve Gürcistan'ın üyelik başvuruları, Batı Balkanlar, ekonomik konular, AB'nin geleceği konferansı ve dış ilişkiler. Bu kısımda çevre hakkında veriler tespit edilememiştir. 30-31 Mayıs tarihli sonuç belgesinde de çevre konularına yer verilmemiştir. Başlıklar ise şu şekildedir: Ukrayna, gıda güvenliği, güvenlik ve savunma. 24-25 Mart tarihli sonuç belgesinde 5 başlık bulunmaktadır: Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri saldırısı, güvenlik ve savunma, enerji, ekonomik konular ve COVİD19. Enerji başlığında çevre konularına değinildiği analiz edilmiştir. 24 Şubat tarihli konsey sonuç belgesi, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik sebepsiz ve gereksiz askeri saldırısına ilişkin verilerden oluşmaktadır.

2023 yılı henüz bitmediğinden analize dahil edilmeyecektir. Henüz iki belge yayınlanmıştır: 23 Mart ve 9 Şubat tarihli sonuç belgeleri.

3.5.3. Avrupa Komisyonu Sonuçları

Avrupa Komisyonu, AB politikalarının tasarlanması ve faaliyete geçirilmesinde aynı zamanda AB'nin genel stratejisinin geliştirilmesinde aktif bir role sahiptir. Politikalarını düzenli olarak değerlendirir ve raporlar.[318] Avrupa Komisyonunun çalışmaları Komiserler Heyeti ve Başkan tarafından yönetilir. Komiserler, Komisyon Başkanı tarafından belirlenen belirli politika öncelikleri üzerinde çalışırlar. Diğer ana AB kurumlarıyla birlikte Avrupa Komisyonu, AB'nin genel stratejisini ve siyasi yönünü geliştirir. Her beş yılda bir, yeni bir Komisyon döneminin başlangıcında, Komisyon başkanı, gelecek görev dönemi için siyasi önceliklerini belirler. Komisyon, önümüzdeki on iki ay için bir eylem planı ortaya koyan yıllık bir çalışma programı aracılığıyla bu öncelikleri yıllık bazda somut eylemlere dönüştürür.[319]

Avrupa Komisyonu'nun çevre diplomasi konusunda nerede durduğunu saptayabilmek amacı ile EGD öncesi ve sonrası (2019 öncesi ve sonrası) Birliğin durumu konuşmalarının incelenmesine karar verilmiştir. Her yıl Eylül ayında, Avrupa Komisyonu Başkanı Parlamentoya Birliğin Durumu konuşmasını yapmaktadır. Konuşmada geçen yılın envanteri ve sonraki yıl için öncelikleri sunulmaktadır. Başkan, Komisyonun AB'nin karşı karşıya olduğu en acil sorunları ve AB'nin geleceğini şekillendirmek için fikirleri nasıl ele alacağını da belirlemektedir.[320] Dolayısıyla bu durum çevre diplomasisinin geleceğinin öncelik olarak görülüp görülmediğini saptayabilmek için iyi bir kaynaktır. Birliğin Durumu konuşmalarının sonuçlarına Avrupa Komisyonunun web sitesinden ulaşılmıştır.[321] Çalışmada hem Jean-Claude Juncker (2014-2019 yılları arasında Komisyon Başkanı) hem de hali hazırdaki Başkan Ursula Von der Leyen' in "Birliğin Durumu Konuşmaları" analiz edilmiştir. Birliğin Durumu Konuşmalarının

[318] European Commission, https://commission.europa.eu/about-european-commission/what-european-commission-does/strategy-and-policy_en, (Erişim Tarihi:25.04.2023).
[319] European Commission, https://commission.europa.eu/about-european-commission/what-european-commission-does/strategy-and-policy_en, (Erişim Tarihi:25.04.2023).
[320] European Commission, https://state-of-the-union.ec.europa.eu/index_en
[321] European Commission, https://state-of-the-union.ec.europa.eu/index_en, (Erişim Tarihi:25.04.2023).

analiz edilmesi için yine kelime sayımı yöntemi kullanılmıştır. "Birliğin Durumu Konuşmaları" nın transkriptlerine Avrupa Komisyonu'nun web sitesinden kolayca erişilebilmektedir.[322]

Tablo 5: 2015-2022 yılları arasında Komisyon Başkanları Konuşmalarında Kelime Sayıları

Taranan Kelimeler	Jean-Claude Juncker				Ursula Von der Leyen		
	2015	2016	2017	2018	2020	2021	2022
Çevre	2	7	0	1	0	0	1
Çevresel	1	3	0	0	2	0	1
Çevresel Diplomasi	0	0	0	0	0	0	0
İklim	1	10	0	3	6	14	5
İklim Diplomasisi	1	0	0	0	0	0	0
Diplomasi	2	0	0	2	0	0	0
Görüşme	6	0	1	2	0	3	1
Müzakere	12	0	2	1	2	0	1

Komisyon başkanlarının Birliğin Durumu konuşmalarına bakıldığında, her seferinde iklim değişikliğinden açıkça bahsedilmiş ve tekrarlanmıştır. Bu, iklim değişikliğinin aslında her yıl Komisyon için önemli bir husus olduğunun bir göstergesidir. Avrupa Konseyi'nin kelime sayısı üzerinden analizinden farklı olarak, Birliğin Durumu konuşmalarında kelime sayısının ötesinde bir içerik analizi de yapılmıştır.

Juncker 'in 2015 yılındaki Birliğin Durumu Konuşmasına dair belge 64 sayfadan oluşmaktadır. Ana temanın; mülteci krizi, euronun geleceği ve dış politika, göç, dış eylem, ekonomik ve maliye politikası olduğu görülmektedir. 2016 yılındaki konuşma ise 68 sayfadan oluşmaktadır. Ana tema; gençliğe, iş arayanlara ve yeni kurulan şirketlere yapılan yatırımlar, halka açık WIFI erişimi, daha adil telif hakkı yasaları, Afrika için yatırım planı ve yeni Avrupa sınır ve sahil güvenlik hakkında olduğu tespit edilmiştir. 2017 yılındaki Birliğin Durumu Konuşması 8 sayfadan

[322] European Commission, https://state-of-the-union.ec.europa.eu/index_en, (Erişim Tarihi:25.04.2023).

oluşmaktadır. Ana tema ise: Birleşik, daha güçlü ve daha demokratik Birlik, ticaret, yatırım taraması, siber güvenlik, endüstri ve veri ve demokrasi konularında yoğunlaşılmıştır. 2018 yılındaki Birliğin Durumu konuşmasının 14 sayfadan oluşmaktadır. Ana temanın; göç, siber güvenlik ve dış politika olduğu analiz edilmiştir.

Leyen 'in 2020 yılında Birliğin Durumu Konuşmasına dair belgenin 24 sayfadan oluştuğu analiz edilmiştir. Leyen, 16 Eylül 2020'deki Birliğin Durumu konuşmasında, pandemiden daha güçlü çıkan ve yeni bir canlılığa giden yolu açan bir Avrupa vizyonunu sunmuştur. NextGenerationEU ile Avrupa, değişimi tasarım yoluyla gerçekleştirmek için ömür boyu bir kez bir fırsata sahip olduğuna, vizyona ve yatırıma sahip olduğuna vurgu yapmıştır. Avrupa'nın yeşil, dijital ve daha esnek olmasını sağlamak için Avrupa Komisyonu bazı vaatlerde bulunmuştur. Genel olarak ana temanın, çevre konuları, gelecek nesiller, Avrupa Sağlık Birliği, Endüstriyel Strateji, Avrupa'nın Dijital 10 yılı' dır. 2021 yılında ise 21 sayfa bir metin analiz edilmiştir. Leyen, 15 Eylül 2021'deki Birliğin Durumu konuşmasında, Komisyonun önümüzdeki yıl gerçekleştirmeyi planladığı öncü girişimleri özetlemiştir. Konuşmanın ana teması, iklim finansmanı, dijital dönüşüm, COVİD19, küresel sağlık, aşılama, dünyada daha güçlü Avrupa, Avrupa Savunma Birliği, hukukun üstünlüğü ve medya özgürlüğü olmuştur. Leyen, 14 Eylül 2022'deki Birliğin Durumu konuşması 21 sayfadan oluşmaktadır. Bu konuşmasında, Komisyonun önümüzdeki yıl gerçekleştirmeyi planladığı öncü girişimleri özetledi. Birçoğu, Avrupa'nın Geleceği Konferansı aracılığıyla vatandaşların yaptığı tavsiyelere yanıt olarak yapılmıştır. Ana tema; Ukrayna'ya AB desteği, enerji krizinin aşılması, iklim, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve Avrupalı şirketlere destek hususunda olmuştur.

3.5.4. Avrupa Parlamentosu Sonuçları

Doğrudan halk tarafından seçilen Parlamento, Konsey'deki AB hükümetlerinin temsilcileriyle birlikte AB mevzuatını kabul etmekten sorumlu bir kurumdur.[323] Avrupa yasalarının büyük çoğunluğu Avrupa

[323] European Parliement, https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/powers-and-procedures, (Erişim Tarihi: 23.04.2023).

Parlamentosu ve Konsey tarafından ortaklaşa kabul edilir.[324] Kanunların kabul edilmesinde, Parlamentoyu Konsey ile eşit bir zemine oturtan olağan yasama usulü (ortak karar) ile Parlamentonun yalnızca danışma rolüne sahip olduğu özel durumlarda uygulanan özel yasama usulü vardır. [325] Olağan yasama prosedürü, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi'ne çok çeşitli alanlarda (örneğin, ekonomik yönetişim, göç, enerji, ulaşım, çevre ve tüketicinin korunması) aynı ağırlığı vermektedir. 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile yeniden adlandırılan olağan yasama usulü, AB'nin karar alma sisteminin temel yasama usulü haline gelmiştir.[326] Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Avrupa Parlamentosunun önemi biraz genişlemiştir.[327]

Avrupa Parlamentosunun çevre diplomasisi konusundaki duruşu hakkında pek fazla veri olmadığı göze çarpmıştır. Bu durum çevre diplomasisi konusunda Avrupa Parlamentosunun çok küçük bir rol oynamasıyla açıklanabilir. Çalışma için en uygun belge Avrupa Parlamentosunun 2018 tarihli "İklim Diplomasisi raporu" görülmüştür.[328] 26 Haziran 2018'de Avrupa Parlamentosu, 90'a karşı 19 oyla ve 2 çekimser oyla kabul edilen iklim diplomasisi raporunu yayınlamıştır. Rapor, Halk Sağlığı ve Gıda Güvenliği ile Çevre Komitesi tarafından hazırlanan ve gelecekteki AB çevre diplomasisi faaliyetlerine ilişkin tavsiyeler ortaya koyan ortak bir rapordur.[329]

Avrupa Parlamentosu'nun iklim diplomasisi raporu tek örnek olduğundan, diğer belgelerle karşılaştırmak veya zaman içinde bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu nedenle veriyi kodlamak ya da

[324] European Parliement, https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/powers-and-procedures, (Erişim Tarihi: 23.04.2023).
[325] European Parliement, https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/powers-and-procedures, (Erişim Tarihi: 23.04.2023).
[326] European Parliement https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/powers-and-procedures/the-lisbon-treaty, (Erişim Tarihi: 23.04.2023).
[327] European Parliement https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/powers-and-procedures/the-lisbon-treaty, (Erişim Tarihi: 23.04.2023).
[328] European Parliement, *Report on Climate Diplomacy,* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0221_EN.html#_section2 , (Erişim Tarihi: 23.04.2023).
[329] European Parliement, *Report on Climate Diplomacy,* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0221_EN.html#_section2 , (Erişim Tarihi: 23.04.2023).

kelime sayımı yapmanın faydasız olacağı düşünülmüştür. Bunun yerine, bu rapor kapsamlı bir şekilde incelenerek ve en alakalı bulgular not edilmiştir.

Parlamento tarafından 26 Haziran 2018'de yayınlanan raporun açıklayıcı bildiriminde tanımlanmış 6 unsur bulunmaktadır:[330]

- AB Dış İlişkilerinde Stratejik Bir Öncelik Olarak İklim Diplomasisi
- AB Liderliğine İhtiyaç: Bir AB İklim Diplomasisi Gündemi Geliştirmek
- Ortak Çaba: İklim Diplomasisi Yapılarını İyileştirme
- Diplomatik İklim Savunucusu Olarak Avrupa Parlamentosu
- AB'nin Stratejik İklim Diplomasi Ortakları
- AB'nin İklim Diplomasisi Gündeminin Stratejik Öncelikleri.

Parlamento daha fazla katılım çağrısında bulunmaktadır ve AB iklim diplomasisinde daha aktif bir rol oynaması gerektiğini açıkça belirtmiştir. AB'nin iklim diplomasisi başarıları, faaliyetleri ve eksiklikleri hakkında düzenli raporlar yayınlayarak siyasi fikirleri ve kapasiteleri ile katkıda bulunma niyetini ifade etmektedir. Parlamento ayrıca, AB stratejisini geliştirirken, Konsey, EEAS ve Komisyonun dikkate alabileceği stratejik önceliklere ilişkin tavsiyelerin düzenli olarak formüle edilmesini önermektedir.[331] Parlamento, AB'nin Paris Anlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülüklerin gecikmeksizin yerine getirildiğini göstermesi gerektiğini ve bu nedenle Komisyon, yaklaşan IPCC Özel Raporunun sonuçlarını dikkate alarak gözden geçirilmiş bir AB uzun vadeli yüzyıl ortası düşük emisyon stratejisi taslağı hazırlamak için Avrupa Parlamentosu ve Üye Devletlere danışması gerektiğini beyan etmiştir.[332]

Ayrıca Parlamento kendisinin bir dışişleri aktörü olduğundan bahsetmektedir. Aynı zamanda uluslararası parlamento ağlarına üyeliğini ve uluslararası rolünü daha iyi kullanmak istemektedir. Delegasyonlarının

[330] European Parliement, *Report on Climate Diplomacy,* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0221_EN.html#_section2 , (Erişim Tarihi: 23.04.2023).
[331] European Parliement, *Report on Climate Diplomacy,* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0221_EN.html#_section2 , (Erişim Tarihi: 23.04.2023).
[332] European Parliement, *Report on Climate Diplomacy,* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0221_EN.html#_section2 , (Erişim Tarihi: 23.04.2023).

çalışmaları kapsamında ve heyet ziyaretleri yoluyla, özellikle Dış İlişkiler Komitesi ve Çevre, Halk Sağlığı ve Gıda Güvenliği Komitesi, iklim faaliyetlerini hızlandırmak istemektedir. Bunu aynı zamanda Avrupa ve uluslararası parlamentolar arası toplantılarda ve aynı zamanda sivil toplum, yerel aktörler/devlet dışı aktörler ve ulusal parlamentolar ile diyalog platformlarında da yapmak istediğini beyan etmektedir.[333]

3.6. Tartışma

Bu bölümde, literatür taraması, belgelerin içerik analizi kapsamında araştırmanın sonuçları tartışılacaktır. Bulgular, daha önce sunulan kavramsal çerçeve uygulanarak da yorumlanacaktır. Bu araştırmadan sonraki genel fikir, AB'nin iklim diplomasisinin aslında Yeşil Mutabakat kapsamında değiştiğidir. Avrupa Komisyonu, 1990'ların başından beri AB adına uluslararası müzakereler yürütürken, AB'nin çevre ve iklim diplomasisine yaklaşımı bir dizi gelişmenin sonucu olarak değişmiştir. Örneğin Aralık 2009 Kopenhag iklim konferansı tarihe en önemli konferanslardan biri olarak geçmiştir. AB, diğer taraflarla müzakere etmekten çok kendisine odaklanmakla suçlanmış ve Kopenhag konferansı uluslararası bir anlaşma olmaksızın sona ermiştir. Sonrasında 2010 yılında EEAS kurulmuş ve iklim diplomasisini temelden yeniden düşünmeye başlamıştır. Bugün AB'nin iklim diplomasisindeki amacı, diğer tarafları daha iddialı bir iklim politikasına girmeye ikna etmek olduğu söylenebilir. Elde edilen tüm bu bilgiler doğrultusunda AB'nin kurumları incelenmiş ve sonuç elde edilmiştir.

Çalışmada öncelikle AB Konsey sonuç belgeleri analiz edilmiştir. Sonuç belgeleri kodlanırken temalar, öğeler, paragraflar gibi farklı birimler kullanılmıştır. AB Konseyi sonuç bildirgelerinin analizi sonucu çevre diplomasisinde gelişmeler saptanmıştır. Belgelerin içerik analizinde iklim diplomasisi bağlamında güvenlik açıkça çok önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Tüm sonuçlarda, iklim değişikliği ve güvenlik arasındaki bağlantıya adanmış çok sayıda paragraf fark edilmiştir. Bu paragraflar

[333] European Parliement, *Report on Climate Diplomacy,* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0221_EN.html#_section2 , (Erişim Tarihi: 23.04.2023).

genellikle iklim değişikliğinin doğrudan ve dolaylı uluslararası güvenlik etkilerinden ve bu bağı yaygınlaştırma ve güçlendirme ihtiyacından bahsetmektedir. İklim değişikliğinin aciliyetinin ve Paris Anlaşması'nın önemi hakkında vurgulamaların her dönemde tekrar ettiği saptanmıştır.

AB Konsey sonuç verilerinde, belgeler taranırken Avrupa Sayıştayının özel raporunda bir detay dikkat çekmiştir: "İklim eylemi için AB bütçesinden her 5 eurodan en az 1 euro harcanıyor, iddialı çalışmalar sürüyor ancak yetersiz kalma riski yüksek".[334] Bu raporda, iklim değişikliğine ve bağlantılı önemli yatırım ihtiyaçlarına yanıt vermek için AB'nin 2014-2020 bütçesinin en az yüzde yirmisinin iklimle ilgili eylemlere harcanması kabul edilmiştir. İddialı çalışmalarının devam ettiğine fakat daha fazla çaba sarf edilmeden yüzde yirmi hedefine ulaşılmama ihtimaline dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda, Avrupa Sosyal Fonunda tarım, kırsal kalkınma ve balıkçılık alanlarında iklim eylemine yönelik önemli bir kayma olmadığı belirtilmiştir.[335]

2019 sonrasında iklim diplomasisinin daha kapsamlı bir strateji haline evrildiği söylenebilir. Bu çeşitli politika alanlarının (çevre, ticaret, hareketlilik vb.) birbirine bağlı olduğu ve çeşitli dış faaliyetlerin bir araya getirildiği anlamına gelmektedir. İklim ve enerji diplomasisi arasındaki sinerji sonuçlardaki ana odak noktalarından biri olarak kendisini belli etmiştir. Bu durum enerji ve iklim diplomasisinin çoğunlukla birbirinden ayrı görüldüğü 2019 öncesindeki iklim diplomasisinden net bir fark olarak görülebilir. Aynı zamanda Konsey sonuç belgelerinin içerik analizine bakıldığında da 2019'dan sonra çevre başlıklarının fazla olması çalışmanın iddiasını güçlendirmektedir.

İkinci olarak Avrupa Zirvesi sonuçları mercek altına alınmıştır. Avrupa Zirvesi kararlarına, anahtar kelimelerin ne sıklıkla kullanıldığına bakıldığında 2019 sonrasında çevre konularının daha fazla önem kazandığı açıktır. "Diplomasi" kelimesine ve bunun Avrupa Zirvesi kararlarındaki görünümüne daha spesifik olarak bakıldığında, benzer bir sonuç

[334] European Court of Auditors, "Special report No: 31/2016", https://www.eca.europa.eu/en/publications?did=39853 (Erişim Tarihi:04.03.2023)
[335] European Court of Auditors, "Special report No: 31/2016", https://www.eca.europa.eu/en/publications?did=39853 (Erişim Tarihi:04.03.2023)

saptanabilir. Paris Anlaşması'ndan sonra, 2015'in sonunda ve 2019'un sonunda, Avrupa Zirvesi, kararlarında iklim diplomasisinden hiç bahsedilmemiştir. Ancak 2019 sonrasında bu durum değişerek beş sonuçtan üçünde iklim diplomasisinden bahsedilmiştir. Bu, 2019'dan bu yana iklim diplomasisinin daha alakalı hale geldiğinin önemli bir göstergesi olarak düşünülebilir. Dikkat çeken unsur 2019 ve sonrasındaki sonuç metinlerinde çevre konularına ekstra başlık açıp daha fazla yer ayrılması olmuştur. 2019 öncesinde de çevre hususunda başlıklara rastlanmıştır fakat bir paragraf gibi kısa yerler verilmesi dikkat çekmiştir. Ve sonuç belgelerinin içerisinde AB'nin çevre hususundaki liderliği konusunun metinlerin genelinde vurgulanması da önemli bir noktadır. Zirvenin, çevre konularına zaman içerisinde daha fazla önem verdiği sonuç belgeleriyle analiz edilmiştir. Aynı zamanda Zirve sonuçlarıyla iklim diplomasisinin de önem kazandığı gözlemlenmiştir.

Komisyon Başkanları Konuşma sonuçlarına baktığımızda, her seferinde iklim değişikliğinden açıkça bahsedilmiş ve tekrarlanmıştır. Bu durum iklim değişikliğinin her yıl Komisyon için önemli bir husus olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Komisyonun analizinde ana temaların 2019 sonrasında daha çok çevreyi kapsadığı fakat net bir sonuç vermediği görülmektedir.

Son olarak Avrupa Parlamentosu'nun "İklim Diplomasisi" raporu incelenmiştir. Rapora baktığımızda Parlamento, daha fazla katılım çağrısında bulunmaktadır. Parlamento, AB'nin iklim diplomasisinde daha büyük bir rol oynayacaksa bahsettiği kapasitelerini etkin bir şekilde kullanmalı, aynı zamanda bir şekilde yapılandırmalıdır. AB'nin iklim diplomasisi stratejisi izlenerek, AB'nin erişimi genişletilebilir ancak beyanlardaki tutarsızlıklardan kaçınılmalıdır. Parlamento misyonları sırasında toplanan içgörülerin yapılandırılabileceği ve paylaşılabileceği bir raporlama sistemi, bunu önlemek için bir çözüm olabilir.

Birliğin farklı kurumlarının çevre diplomasisine bakış açılarına pozisyonlarına ve çevre diplomasisinin nasıl olması gerektiğine dair vizyonlarına bakılarak konuya bütüncül bir bakış açısı kazandırılmak istenmiştir. Araştırma 2015 Paris Anlaşması sonrasındaki Birliğin hem iklim

politikaları hem de çevre diplomasisinde yaşadığı değişimi göstermektedir. Analiz edilen belgelerle yaşadığı değişimin olumlu yönde olduğu, çevre diplomasisinin gelişim gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışmadan sonraki genel fikir ise AB'nin çevre diplomasisinin 2019'da yayınlanan Avrupa Yeşil Mutabakatı vasıtasıyla üst düzey bir siyasi öncelik olarak tanımlandığıdır.

SONUÇ

Bu çalışma "AB'nin çevre diplomasisi zaman içerisinde değişiklik göstermiş midir?" sorusuna geçerli bir yanıt aramıştır. Ulusal literatürde yazılan tezlere önceki bölümlerde de bakıldığı üzere çevre diplomasisine yönelik çalışmalar kısıtlıdır ve var olan çalışmalarda çevresel güvenlik bağlamında ele alınmıştır. Alandaki diğer çalışmalardan farklı olarak yapılan bu tez, klasik diplomasiden çevre diplomasisine geçiş sürecini ele almaktadır. Literatürde AB çevre yönetimi hakkında analizler olmasına rağmen bunu ulusal tezlerde görmüyoruz. Bilhassa söylem ve içerik analizi yöntemiyle çevre diplomasisini inceleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Bu bağlamda mevcut araştırma hem güncelliği hem çevre diplomasisi gibi görece yeni ve az çalışılmış bir konuyu benimsemesi bakımından özgün olmayı ummaktadır.

Günümüz AB çevre diplomasisinin amacının diğer tarafları oldukça iddialı bir çevre politikası benimsemeye ikna etmek olduğunu söyleyebiliriz. Birlik, uluslararası ilişkilerinde *"çevre kalitesinin yüksek düzeyde korunması ve iyileştirilmesi"* için çalışarak uzun süredir bu konuda küresel liderliği arzulamaktadır. Buna paralel olarak, AB bir dizi uluslararası çevre standardını desteklemekte ve yeşil normatif bir güç olma güdüsüyle liderlik etme arayışında olmuştur. Esasen AB'nin çevre politikalarının çoğu son 50 yılda ortaya çıkmıştır. AB içerisinde çevre ile ilgili mevzuat Roma Antlaşması'nın 100. Ve 235. Maddelerine dayandırılmıştır. Bu iki Madde çevre konusunda oluşturulan öncü mevzuatın temelini oluşturmaları açısından önem arz etmektedir. 1972 Paris Zirvesi ile Birliğin çevre alanına dahil olma süreci başlamıştır. 1973'te kabul edilen bir Deklarasyon ile Avrupa Komisyonu'na çevrenin korunması için bir eylem programı hazırlama görevi verilmiştir. Böylelikle ilk Çevre Eylem Programı (ÇEP) 1973'te Çevre Bakanları Konseyi'nin ilk toplantısında kabul edilmiş ve birkaç ay sonra yürürlüğe girmiştir. AB'nin kuruluşundan itibaren süreleri 3 ila 10 yıl arasında değişen toplam 8 ÇEP kabul edilmiştir.

1987'de Avrupa Tek Senedi ile AB ortak çevre politikasına sahip bir bütünleşme haline gelmiştir. Avrupa Tek Senedi sayesinde çevrenin

korunması AB'nin temel hedeflerinden biri olmuştur. AB'nin küresel iklim değişikliği ile mücadelede ön plana çıkması bu Antlaşma sonrasında olmuştur. Tezin ana amacı AB'nin çevre diplomasisinde zaman içerisinde olası değişikliğini tespit etmektir. Bu çalışmayla, farklı kurumların çevre diplomasisine bakış açılarına pozisyonlarına ve çevre diplomasisinin nasıl olması gerektiğine dair vizyonlarına bakılarak konuya bütüncül bir bakış açısı kazandırmak hedeflenmiştir.

Öncelikle AB Konseyi Sonuç belgeleri yıllara göre taranmış ve elde edilen belgeler her yıl ayrı olacak biçimde dosyalanmıştır. Her belge yukarıda bahsedilen seçilmiş anahtar kelimeler üzerinden analiz edilmiştir. Daha sonra Avrupa Zirvesi Sonuç belgeleri aynı şekilde mercek altına alınmıştır. Avrupa Komisyonu Birliğin Durumu Konuşmalarında ise kelime sayımının ötesinde bir de söylem analizi yapılmıştır. Her iki Başkanında her yıl yaptıkları konuşmalar önce kelime sayımına tabi tutulup daha sonrasında söylem analizi ile incelenmiştir. Avrupa Parlamentosu'nun "İklim Diplomasisi" raporu tek belge olduğundan kaynaklı karşılaştırma yapılamayacağından kelime sayımı yapmak anlamsız görülmüştür. Bu nedenle belgede içerik analizi yapılmıştır.

Bu tez 3 temel akademik katkı sağlamayı hedeflemektedir. Birincisi, çevre diplomasisi kavramına dair kısıtlı olan literatüre katkı sağlamaktır. İkincisi, çevresel problemlere dikkat çekerek çevresel tehditlerin aciliyetinin anlaşılmasını sağlamaktır. Üçüncüsü ise, benzer çalışma alanlarına daha ileri çapta araştırmalar için ışık tutmayı hedeflemektedir. Tüm bu katkılarının yanı sıra bir yandan da çeşitli sınırlılıklar yaşanmıştır. Bunlar;

- Çevrenin uluslararası ilişkiler kapsamında yeni bir çalışma alanı olmasından dolayı Türkçe yazında yaşanan kaynak yetersizliği.
- Tez başlığı içerisinde "AB" terimi kullanılsa da bu çalışmanın AB'yi toptan anlamak gibi bir iddiada olmaması -sadece belli kurumların belgeleri üzerinden bir analiz yapılmıştır-.
- Pandemi döneminde araştırma süreçlerinde yaşanan zorluklar sonucu yöntem olarak yüz yüze görüşme yapılamamasıdır.

Çalışmaya başlamadan önceki düşünce "AB'nin çevre diplomasisinin 2019 sonrasında önemini yitirdiği" yönündeydi. 2019 yılında COVID-19'un etkisiyle Birliğin çevre hususunda yaptığı çalışmaların gerileyeceği ihtimali daha çok görürdeydi. Ne var ki sonuçta 2019 sonrası çevrenin Birlik nezdinde önemini yitirmediği ortaya çıkmıştır. Analiz dönemi olarak 2015 sonrasının seçilmesinin sebebi ise Paris Anlaşmasının bu tarihte imzalanması ve AB'nin bu konudaki diplomatik yönlerini iyi kullanmasıdır. 2015 sonrası artışı net tespit edebileceği için bu tarih aralığı baz alınmıştır. Bu görüşle başlanan çalışmada aslında 2019 sonrasında AB'nin çevre diplomasisinin önemini yitirmediği aksine artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durumu net bir şekilde gösterebilmek adına kelime sayımı, söylem analizi ve içerik analizi yöntemleri çalışmaya dahil edilmiştir. Böylece çalışmada, 2015 yılı sonrası Birliğin 4 kurumundan toplam 1194 belge toplanarak detaylı bir incelemeye tutulmuştur.

Analizlerden elde edilen sonuç AB'nin çevre diplomasisinin 2019 sonrasında olumlu anlamda değiştiğidir. Temelde her şeyin değiştiğini iddia edemeyiz fakat AB'nin zaman içerisinde çevre konularına özellikle iklim değişikliği hususuna giderek daha fazla önem verdiğini söyleyebiliriz. Birlik çevre diplomasisi açısından çok taraflı ve ikili düzeyde diyaloglar, teşvikler yoluyla etki ve farkındalık yaratmıştır. Sonuç belgelerinde kullanılan çevreyle ve diplomasiyle ilgili kelimelerin 2019 sonrasında göreli olarak arttığı tespit edilmiştir. Sadece sonuç belgelerinde kullanılan kelimelerden dolayı değil, yaşanan gelişmeler ve Birliğin Durumu Konuşmalarının içeriğinde de çevre diplomasisinin öne çıktığı iddia edilmektedir.

Neden 2019 bir kırılma noktasıdır sorusuna ise bu noktada 2019 yılında ilan edilen Avrupa Yeşil Mutabakatının rolü öne çıkmaktadır. Çalışmadan sonraki genel fikir AB'nin çevre diplomasisinin Avrupa Yeşil Mutabakatı vasıtasıyla üst düzey bir siyasi öncelik olarak tanımlandığıdır. Bu araştırmanın ana argümanı 2019 sonrasında çevre diplomasisinin daha kapsamlı bir strateji haline evrildiğidir. Avrupa Yeşil Mutabakatı AB'nin küresel iklim liderliği konumunu güçlendirmiş; çevre ve iklim diplomasisi daha yüksek bir seviyeye taşınmıştır.

Sonuç olarak 1970'lerde ve 1980'lerde Avrupa'da ortaya çıkan çevre sorunlarına yanıt olarak gelişen AB Çevre Diplomasisi çevre koruma konusunda AB liderliğini pekiştirmiştir. 1990'ların başından bu yana AB, ozon tabakasının korunması, biyoteknoloji, biyoçeşitlilik ve ilgili BM reformu dahil olmak üzere genel olarak küresel çevre yönetişiminde kendisini giderek artan bir şekilde uluslararası bir lider olarak kabul ettirmiştir. AB, çevre koruma alanında küresel bir öncü olarak takdir edilmesinin yanı sıra, iki ve çok taraflı zirveler, politika diyalogları, diplomasi yoluyla çevresel iş birliğini uluslararası düzeyde teşvik etmeye çalışmıştır. Son yıllarda ise Avrupa Yeşil Mutabakatı ile daha sürdürülebilir bir topluma geçişi hızlandırarak çevreye yönelik yörüngesini daha da geliştirmeye çalışmıştır. Döngüsel Ekonomi Eylem Planı, Tarladan Sofraya Stratejisi, Biyoçeşitlilik Stratejisi ve AB'nin 2050 yılına kadar iklim açısından nötr olma hedefini gerçekleştirmeyi amaçlayan İklim Yasası gibi bir dizi politika başlatılmıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında yapılan AB'nin çevre konularında sürekli kendini geliştirdiği yenilikler kattığı ve katmaya devam edeceği iddia edilebilir.

KAYNAKÇA

ABDURRAHMANLI, Elvin ve Bağış Egemen. "Diplomasi Tanımı ve Uluslararası Konjonktürde Mevcut olan Diplomasi Türleri", *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.1, (2021), ss.140-160.

AKSU, Elif, Ateş, *Yeşil teori bağlamında Avrupa Birliği çevre politikası ve plastik kullanımı.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2022, Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:711606).

ALSALEH, Mina, Cebeci. *Avrupa Birliği çevre politikası çerçevesinde Avrupa 2020 stratejisinde iklim değişikliği ve çevre hedefleri* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021, Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:705949).

ARAR, Güzin. Çevre Diplomasisi Dediğimiz, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, C.0, S.23, (2006), https://www.mfa.gov.tr/cevre-diplomasisi-dedigimiz___-.tr.mfa (Erişim Tarihi:02.02.2022).

AVIEL, JoAnn Fagot. "Placing human rights and environmental issues on Asean's agenda: The role of non-governmental organizations", *Asian Journal of Political Science*, C.8, S.2, (2008), ss.17-34.

AYDIN, Ahmet Hamdi ve ÇAMUR, Ömer. "Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7, s.13, (2017), ss.21-44.

BALZACQ, Thierry, CHARILLON, Frédéric and RAMEL, Frédéric, *Global Diplomacy An Introduction to Theory and Practic,* der. William Snow, New York: Palgrave Machmillan, 2020.

BARSTON, R. P. *Modern Diplomacy,* New York: Routledge, 2019.

BAYRAM, Tuba Turan, ALTIKAT, Aysun ve TORUN, Fatma Ekmekyapar. "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları",

Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, c.1, s.1,33, (2017), ss.33-38.

BENEDICK, Richard E. "Diplomacy for the Environment", *Environmental Diplomacy İsimli Konferans Raporu,* Washington 1998.

BENZEYEN, Salih, Tora. *Yeşil 10 ve Avrupa Birliği çevre politikalarının karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020, Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 557753).

BERELSON, Bernard. *Content Analysis in Communication Research,* Glencoe, Illinois: The Free Press, 1952.

BERRIDGE, G. R. *Diplomacy Theory and Practice*, New York: Palgrave Macmillan, 2010.

BIEDENKOPF, Katja ve PETRİ, Franziska. "The European External Action Service and EU Climate Diplomacy: Coordinator and Supporter in Brussels and Beyond", *European Foreign Affairs Review 26*, c.1, (2021), ss.71-86.

BLAXEKJAER, Lau Ofjord. *"New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy"*, E-International Relations, https://www.e-ir.info/2016/05/29/new-practices-and-narratives-of-environmental-diplomacy/ , (Erişim: 06.04.2023).

ČİEFOVÁ, Michaela, "*Slovakia´s Partıcıpatıon in Environmental Diplomacy*", Současná Evropa, Ročník, C.2, S.24, (2019), ss.40-52.

ÇATAL, Betül ve DOĞAN, Mustafa. "Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi*", Selçuk Üniversitesi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, (2018), S.40, ss.19-25.

ÇALIŞKAN, Selin. *Avrupa Birliği çevre politikalarına iklim değişikliğinin etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:761433).

ÇELİK, Feyyaz Barış. "The EU's different faces in climate diplomacy: leadership, interests, and responsibilities", *Journal of European Integration*, c.44, s.8, (2022), ss.1020-1039.

ÇOKGEZEN, Jale. "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* c. 23, s.2-0, (2007), ss.91-115.

DAĞ, Ahmet Emin. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2004.

DORSEY, Kurk. "Crossing Boundaries: The Environment in International Relations, Environmental Diplomacy," der. Andrew C. Isenberg, Oxford University Press: New York, 2014.

DUPONT, Claire. *EU's Climate Diplomacy and the European Green Deal.* Yüksek Lisans Tezi, Gent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Belçika 2021, (Libstore: https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/003/009/398/RUG01-003009398_2021_0001_AC.pdf).

DURMAZ, Burcu. *"Avrupa Birliğinde çevre politikası alanında muhtemel müzakere sürecine yönelik gerekli hazırlıkların örneklerle çalışılması"*, *Uzmanlık Tezi,* Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2004.

EEAS, "Climate Action", https://www.eeas.europa.eu/eeas/climate-action_en , (Erişim Tarihi: 04.04.2023).

EEAS, "Climate, Environment and Energy", https://www.eeas.europa.eu/eeas/climate-environment-energy_en (Erişim Tarihi:03.05.2023).

EFENDİOĞLU, Nuray. *Avrupa Birliği çevre yasaları ile Türk çevre yasalarının karşılaştırılması ve Trabzon ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon 2019, Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:579740).

ELLIOT, Lorraine. “Climate Diplomacy”, The Oxford Handbook of Modern Diplomacy, der. Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, Oxford University Press: New York, 2013.

ERDOĞAN, Seven. “İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.7, s.4, (2018), ss.703-718.

ESCOBAR-PEMBERTHY, Natalia ve IVANOVA, Maria. “Implementation of Multilateral Environmental Agreements: Rationale and Design of the Environmental Conventions Index”, Sustainability, S.12, (2020), ss.1-24.

EUR-LEX, Avrupa Parlamentosu ve Konsey Yönetmeliği, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021R0783 (Erişim Tarihi:10.04.2023).

EUR-LEX, 13 Aralık 2007'de Lizbon'da imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması'nı ve Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşmayı tadil eden Lizbon Antlaşması, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12007L%2FTXT HYPERLINK "https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12007L%2FTXT&qid=1683716041251"& HYPERLINK "https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12007L%2FTXT&qid=1683716041251"qid=1683716041251.

EC, “About the EU Ecolabel”, *European Commission,* https://environment.ec.europa.eu/topics/circular-economy/eu-ecolabel-home/about-eu-ecolabel_en (Erişim Tarihi:10.04.2023).

EC, “Bilateral Cooperation”, *European Commission,* https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).

EC, “8th Environment Action Programme: EU sets out to measure progress on Green Deal environment and climate goals”, *European Commission,*

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4667 , (Erişim Tarihi:10.03.2023).

EC, "Cooperation with non-EU countries & regions", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).

EC, https://state-of-the-union.ec.europa.eu/index_en, (Erişim Tarihi:25.04.2023).

EC, https://commission.europa.eu/about-european-commission/what-european-commission-does/strategy-and-policy_en, (Erişim Tarihi:25.04.2023).

EC, "European Green Deal and Fit for 55", *European Commission*, https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/timeline-european-green-deal-and-fit-for-55/, (Erişim Tarihi:04.04.2023).

EC, "History of LIFE", European Commission, https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/history-life_en, (Erişim Tarihi:10.04.2023).

EC, "International Action on Climate Change", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/international-action-climate-change_en , (Erişim Tarihi: 04.04.2023).

EC, "International Carbon Market", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en , (Erişim Tarihi: 07.04.2023)

EC, "LIFE- Calls for proposals", European Commission, https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/life-calls-proposals_en#life-calls-for-proposals-2023, (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

EC, "Multilateral Cooperation", European Commission, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/international-carbon-market_en, (Erişim Tarihi:07.04.2023).

EC, "Path to climate neutrality", *European Commission,* https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_en, (Erişim Tarihi: 04.04.2023).

ECA (European Court of Auditors), "Special report No 31/2016", https://www.eca.europa.eu/en/publications?did=39853 (Erişim Tarihi: 04.03.2023).

ECF (European Climate Foundation), "The European Green Deal", https://europeanclimate.org/expertises/european-green-deal-diplomacy/ , (Erişim Tarihi:04.04.2023).

EU (European Union), "Council conclusions on Climate Diplomacy", Council of the European Union, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5033-2020-INIT/en/pdf , (Erişim Tarihi:04.04.2023).

EU, "Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)", https://green-business.ec.europa.eu/eco-management-and-audit-scheme-emas_en, (Erişim Tarihi:10.04.2023).

EU, "Types of institutions and bodies", https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en (Erişim Tarihi: 03.05.2023).

EU, "*About consilium"* https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/, (Erişim Tarihi:29.04.2023).

EU, "How is the European Council, Council of the European Union Works?" https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/how-the-european-council-works/ , (Erişim Tarihi:27.04.2023).

EU, "Council conclusions resolutions" https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/conclusions-resolutions/ , (Erişim Tarihi:29.04.2023).

EUROPEAN PARLIEMENT, https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/powers-and-procedures (Erişim Tarihi: 23.04.2023).

EUROPEAN PARLIEMENT, *Report on Climate Diplomacy,* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0221_EN.html#_section2 (Erişim Tarihi: 23.04.2023).

Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Nuclear Safety and Consumer Protection (BMUV), "Environment Action Programmes", https://www.bmuv.de/en/topics/europe-international/europe/environment-action-programmes , (Erişim Tarihi:10.03.2023).

FRENCH, Hillary. "How Can We Reconcile The Slow Pace Of International Diplomacy With The Growing Urgency Of Global Ecologıcal Decline", *Environmental Diplomacy*, (18 Kasım 1998), Konferans Raporu, Washington, ss.14.

GÜLMEZ, Seçkin Barış ve TOP, Bertuğ. "Realist Dış Politikanın Liberalizm ile İmtihanı: Çin'in Çevre Diplomasisi", *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C.1, S.1, (2018), ss.72-85.

GÜNVER, Borahan. *Yönetişim Aktörlerinin Çevre Diplomasisine Aktif Katılımı İle Çevresel Güvenlik Alanında Hareket Kabiliyetinin Geliştirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, T.C. İçişleri Bakanlığı Jandarma Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2022, Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:750426).

GÜRSOY, Sezin İba ve BAHADIR, Neriman Hocaoğlu. "Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: İşbirliğinden Sürdürülebilirliğe", *Ekolojik Kriz ve Küresel Çevre Politikaları,* der. Hayriye Sağır, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2020.

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), AB'nin Çevre Politikası, İktisadi Kalkınma Vakfı web sitesi, https://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf , (Erişim Tarihi: 06.10.2022).

İSKİT, Temel. *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.

JAMES, G. R. and BERRIDGE, Alan. *A Dictionary of Diplomacy*, New York: Palgrave Macmillan, 2003.

JORDAN, Andrew, GRAYEV, Viviane ve ADELLE, Camilla (ed.) EU Environmentral Policy at 50: retrospect and prospect, *Environmental Policy in the EU Actors, Institutions and Processes,* Londra: Routledge, 2021.

KAHRAMAN, F. Şeyda Türkay. "Hugo Grotius Anlayışının Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözüm Yollarına Etkileri"*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C,25, S.2, (2019), ss.925-947.

KELLENBERG, Derek. "Waste of Effort? International Environmental Agreements", *Journal of the Association of Environmental and Resource Economists*, C.1, S.1/2, (2014), ss.135-169.

KISSINGER, Henry. *Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.

KÖKSOY, Ergün. "Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler ilişkisi: Kuramsal bir değerlendirme", *Marmara İletişim Dergisi*, C.0, S.22,,(2014), ss.211-231.

LAZARD, Olivia ve YOUNGS, Richard. *The EU and Climate Security: Toward Ecological Diplomacy,* Washington: Carneige Endowment, 2021.

LEDGERWOOD Grant and BROADHURST, Arlene Idol, *Environment, Ethics and the Corporation,* London: Macmillan Press, 1999.

MACHIAVELLI, Niccolo. *Prens*, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2020.

MELLISEN, Jan. *Innovation in Diplomatic Practice*, New York: Palgrave, 1999.

MILLER, Scot. Q+A: Understanding the UN report on ozone layer recovery, "UN Environment Programme, OzaNews", C.23, (2023),

https://hub.jhu.edu/2023/01/31/un-report-ozone-layer-recovery/ (Erişim Tarihi:02.05.2023).

MITCHELL, Ronald B. "International Environmental Politics", Handbook of International Relations, der. Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, California: Sage Publication, 2013.

MOORE, Brendan ve öte*, Governing With Multiple Policy İnstruments?, Environmental Policy in the EU Actors, İnstitutions and Processes*, der. Andrew Jordan ve Viviane Gravey, New York: Routledge, 2021.

NARAIN, Sunita, "Environmental Diplomacy in An Unequal World" *Environmental Diplomacy*, (18 Kasım 1998), Konferans Raporu, Washington, ss.17.

NICOLAS, Leila ve KALLAB, Elie. *Effective Forms of Environmental Diplomacy,* New York: Routledge, 2021.

NICOLSON, Harold. *Diplomacy*, Londra: Oxford University Press, 1950.

NYE, Joseph, *The Future of Power*, New York: PublicAffairs, 2011.

OBERTHÜR, Sebastian ve KELLY, Claire Roche. "EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges", *The International Spectator Journal*, c.43, s.3, (2008), ss.34-50.

OXFORD. *Diplomacy*. Genel Açıklamalı Sözlük. İngiltere: Oxford University Press, 2023.

SALEEM, H. Ali, HELENA Voinov Vladich, "Environmental Diplomacy", *The Sage Handbook of Diplomacy*, der. Costas M. Constantinou, Pauline Kerrve Paul Sharp, Londra: Sage, 2016.

SARIKAYA, Hasan Zuhuri. "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", *Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi*, c.14, s.1, (2004), ss.1-10.

SELİN, Henrik ve VANDEVEER, Stacy D. *"Broader, Deeper and Greener: European Union Environmental Politics, Policies, and Outcomes"*,

https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-environ-102014-021210 , (Erişim Tarihi:02.10.2022).

SEYHAN, Mehmet. *Avrupa Birliği çevre hibe programları ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2019, Yüksek Öğretim Kurumu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:544238).

SÖKER, Çağlar. *Çevre Diplomasisi*, Çevre Hukuku ve Politikaları, der. Zerrin Savaşan, Çağlar Söker ve Fırat Harun Yılmaz, İstanbul: Seçkin, 2021.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Der Kitabevi, 2019.

SUSSKİND, E., Lawrence., SALEEM, H., Ali. *"Environmental Diplomacy Negotiating More Effective Global Agreements",* Oxford University Press: New York, 2015.

TALU, Nuran. Avrupa Birliği İklim Politikaları, https://www.iklimin.org/moduller/abpolitikalari.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

TARLAKAZAN, Cahit, Numan. *Avrupa Vatandaş İnisiyatifi'nin Avrupa Birliği çevre politikalarına etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No:761436).

TAYEBİ, Sobhan, MOOSAVİ, Seyed Fazlollah ve POORHASHEMİ Seyed Abbas. *"Environmental Diplomacy: A Framework for Growth of International Interaction and Cooperation for Achievement of Global Peace"*, Journal of Politics and Law, C.9, S.9, (2016), ss.150-154.

T.C. Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, "Treaty establishing the European Economic Community", Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmal

ar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1957_treaty_establishing_eec.pdf, (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

TDK (Türk Dil Kurumu). *Diplomasi*. Genel Açıklamalı Sözlük. Ankara: TDK Yayınları, 2015.

TOLBA, Mostafa K. *Global environmental diplomacy: Negotiating environmental agreements for the world, 1973-1992*. Londra: MIT Press, 2008.

TOPRAK, Düriye. "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.2, s.4, (2006), ss.146-169.

TÜRKEŞ, Murat ve KILIÇ, Gönül. "Avrupa Birliği'nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri", *Çevre, Bilim ve Teknoloji, Teknik Dergi,* s.2, (2004), ss.35-52.

Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), Dış Ticarette Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Teknik Engeller ve Türk Sanayii İçin Eylem Planı, https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1894-avrupa-birligi-cevre-mevzuatina-uyum-sureci.

United Nation (UN), "Report of the United Nations Conference on the Human *Environment",* https://digitallibrary.un.org/record/523249?ln=en (Erişim: 31.03.2023), ss.4-7.

UN, "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future", https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf, (Erişim Tarihi: 31.03.2023).

UN, Treaty Series, Vol. 1522,1-26369, Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü 1987 tarihli anlaşma metni.

UN, Report of the United Nations Conference on Environment and Development,

https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992, (Erişim Tarihi: 01.04.2023).

UN, "Revitalize the global partnership for sustainable development", https://www.un.org/sustainabledevelopment/globalpartnerships/, (Erişim: 09.04.2023).

UNFCCC, "*Paris Agreement"*, https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement, (Erişim:09.04.2023).

YAMAN, Kemal ve GÜL, Murat. "Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası", *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi,* c.2, s.2, (2018), ss.198-212.